

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav světových dějin

(Studijní obor: historie)

Diplomová práce

Lenka Kaucká

Bezpečnostní otázka a její vliv na vnitropolitickou situaci

Spolkové republiky Německo

v letech 1955-1958

Security Policy and its Influence on the Internal Political Situation of

West Germany in 1955-1958

Praha 2008

Vedoucí diplomové práce:
doc. PhDr. Václav Horčíčka, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně na základě pramenů a literatury, které jsou uvedeny v bibliografickém seznamu na konci práce.

V Praze dne 11. července 2008

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu docentu Václavu Horčíčkovi za pomoc a cenné rady, které mi při práci poskytl.

Obsah

Úvod	5
I. Koncepce zahraniční a bezpečnostní politiky Spolkové republiky v první polovině padesátých let	11
I.1. Politická pozice Spolkové republiky mezi vítěznými mocnostmi	11
I.2. Problém vyzbrojení Spolkové republiky a otázka její suverenity	14
I.3. Možnosti znovusjednocení Německa z hlediska Bonnu a vítězných mocností	17
I.4. Vnitropolitická diskuse ohledně vyzbrojení a sjednocení Německa.....	20
II. Bezpečnostní otázka v letech 1955-1958	30
II. 1. Pařížské smlouvy a mezinárodní reakce na vyhlášení suverenity SRN.....	30
II. 2. Ženevská konference	33
II. 3. Zahraniční politika Bonnu v letech 1955-1958.....	37
II. 4. Výstavba Bundeswehru	58
II. 5. Obranná koncepce Franze Josefa Strausse	72
II. 6. Vnitropolitická situace	80
II.6.1. Vliv zahraniční a bezpečnostní politiky na vnitropolitickou situaci.....	80
II.6.2. Situace politických stran ve volebním roce 1957	91
II.6.3. Změna koncepce politiky SPD po volbách v roce 1957.....	94
III. Epilog.....	99
Závěr	103
Resumé.....	107
Obrázková příloha.....	109
Seznam použité literatury	121

Úvod

Na počátku května 1955 vstoupily v platnost pařížské smlouvy, které ukončily okupační režim na území Spolkové republiky Německo a uznaly ji jako suverénní stát. Pro dějiny západního Německa znamenaly důležitý předěl. Dne 9. května 1945 utichly v Evropě zbraně a Německo bezpodmínečně kapitulovalo. Přesně o deset let později se Spolková republika stala členem NATO. Tento vývoj, jenž byl v roce 1945 jen těžko předvídatelný, umožnilo napětí mezi Západem a Východem, které od konce druhé světové války stále sílilo a vyvrcholilo konfliktem v Koreji. Pod vlivem událostí na světové politické scéně považovaly Spojené státy za nezbytné začlenění Spolkové republiky do západních struktur a její přispění k vlastní obraně. V souvislosti s těmito záměry se musela okupační politika západních spojenců nutně podrobit rychlejší revizi, než se původně zamýšlelo, z čehož měla prospěch především Spolková republika.

Na jaře 1955 vstoupila západoněmecká zahraniční politika do nové fáze. Za její počátek lze považovat vyhlášení suverenity Spolkové republiky a její vstup do Severoatlantické aliance, za její konec pak Chruščovovo ultimátum ohledně Berlína ze dne 27. listopadu 1958. V těchto letech, které poznamenalo dočasné zmírnění konfliktu mezi Západem a Východem po začlenění SRN a NDR do vojenských bloků, měla zahraniční politika Bonnu největší manévrovací prostor během celé Adenauerovy éry. Neboť zatímco do roku 1955 se musel Bonn především soustředit na získání politické rovnoprávnosti a suverenity, tak jeho svobodu jednání po roce 1958 silně omezovala sovětská hrozba kvůli Berlínu. Naproti tomu se mezi léty 1955 a 1958 dostaly do popředí mezinárodního zájmu snahy o koexistenci mezi Západem a Východem a otázky politiky détente.

Stěžejním bodem bonnské zahraniční politiky v tomto období byla stabilizace Spolkové republiky v západním spojeneckém systému a snaha o nalezení dohody se Sovětským svazem. Oba cíle byly úzce propojeny, neboť spojenecká politika těchto let se týkala především otázky odzbrojení a vzhledem k existujícímu junktimu také německého problému. Na druhou stranu politické kontakty spolkové vlády se Sovětským svazem zase sloužily k upevnění pozice Bonnu uvnitř západní aliance.

V polovině padesátých let minulého století se Spolková republika stala také jedním z nejvýznamnějších spojenců USA v Evropě. V souvislosti s tím je třeba si položit několik otázek. Šlo o realizaci dlouhodobé zahraničněpolitické a bezpečnostní strategie spolkové vlády, nebo jen o ad hoc politiku diktovanou realitou studené války?

Byly spory o zahraničněpolitickou, a tedy i bezpečnostní orientaci země jen výsledkem přirozeného napětí mezi hlavními politickými stranami, nebo měly hlubší základy, například v problematice znovusjednocení Německa? To jsou jen některá z hlavních témat, kterými se tato práce zabývá. Bez odpovědi nemohou zůstat ani otázky týkající se následujících problémů: 1. zda byly západní velmoci rozhodnuty pokračovat v podpoře politiky spolkového kancléře Konrada Adenauera, nebo byly za určitých podmínek ochotny uvažovat, i za cenu ztráty západoněmeckého spojence, o kompromisu se Sovětským svazem a 2. zda existovaly podobné tendence také v sovětské zahraniční politice, respektive jeho politice vůči Německé demokratické republice.

Odpovědět na tyto otázky nebylo možné bez důkladného studia obecného vývoje německé zahraniční a vnitřní politiky druhé poloviny padesátých let dvacátého století. Opominout nešlo ani složitý vývoj vztahů mezi bývalými spojenci z druhé světové války a význam Německa jako klíčového objektu jejich zájmu.

Odborných prací k tématu zahraniční a bezpečnostní politiky Spolkové republiky v padesátých letech minulého století existuje celá řada. Z nejnovějších přehledů jmenujme například práci Gregora Schöllgena *„Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland“*, vydanou v Mnichově roku 1999, dále knihu Rüdiger M. Booze *„Hallsteinzeit. Deutsche Aussenpolitik 1955-1972“* (Bonn 1995), která výtečným způsobem popisuje německou zahraniční politiku v době uplatňování takzvané „Hallsteinovy doktríny“ a názorně ji vysvětluje na pozadí mezinárodních událostí, a práci Petera Siebenmorgena *„Gezeitenwechsel. Aufbruch zur Entspannungspolitik.“*, jež vyšla roku 1990 v Bonnu a komplexně zachycuje vývoj německé otázky v době Adenauerovy éry.

Ze starších publikací uveďme práci Waldemara Bessona *„Die Aussenpolitik der Bundesrepublik“* (Mnichov 1970), která popisuje odborným, ale velice čtivým způsobem zahraniční politiku Bonnu od konce druhé světové války až po Brandtovu „Ostpolitik“, dále knihu Anselma Doering-Manteuffela *„Die Bundesrepublik Deutschland in der Ära Adenauer. Aussenpolitik und innere Entwicklung 1949-1963“* (Darmstadt 1983) a publikaci Hanse Adolfa Jacobsena *„Deutschland und die Welt. Zur Aussenpolitik der Bundesrepublik 1949-1963“* (Mnichov 1964), která je v podstatě sborníkem statí a projevů předních osobností zahraničněpolitického života Spolkové republiky od jejího vzniku až po berlínskou krizi.

Za zmínku stojí kniha Wilhelma G. Greweho „*Deutsche Aussenpolitik der Nachkriegszeit*“ (Stuttgart 1960), ve které autor (v letech 1955-1958 ředitel politického oddělení zahraničního úřadu) osobitým způsobem líčí problémy, se kterými se Bonn musel potýkat na mezinárodním poli v padesátých letech. Pozornost jistě upoutá vzpomínková kniha hraběnky Marion Dönhoffové, někdejší známé novinářky „*Die Zeit*“, „*Deutsche Aussenpolitik von Adenauer bis Brandt*“ (Hamburg 1970). Události německé zahraniční politiky od konce druhé světové války jsou v knize řazeny chronologicky a doplněny výstižnými komentáři autorky. Dönhoffová, která pocházela z východopruské šlechtické rodiny, se zasazovala o aktivní východní politiku spolkové vlády a její silný zájem o dřívější německé východní oblasti zanechal vliv i na její publikaci.

Z publikací, které se zabývají vývojem vztahů mezi bývalými spojenci z druhé světové války a jejich postojem k německé otázce, jmenujme knihu Wilfrieda Lotha „*Ost-West Konflikt und die deutsche Frage*“ (Mnichov 1989), která sice stručnou, ale přehlednou formou mapuje vývoj německé otázky v průběhu dvacátého století až do osmdesátých let. Pro bádání vzájemných vztahů mezi Spolkovou republikou a vítěznými mocnostmi je přínosná disertační práce Bruno Banduleta „*Die Bundesrepublik Deutschland zwischen den USA, der Sowjetunion und Frankreich. Alternativen der deutschen Aussenpolitik von 1952 bis 1963.*“ (Würzburg 1969), která sice kvůli svému stáří neobsahuje odkazy na nejnovější literaturu, sama o sobě je ale nedocenitelná z toho důvodu, že vychází z archivních pramenů, vzpomínek aktérů událostí, kterými se zabývá, a také z přímých rozhovorů s některými osobnostmi německé politické scény. Z novějších prací uveďme například knihu „*Deutschland, Europa, Amerika. Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland 1945-1989*“ od Wolframa F. Hanriedera, vydanou v Mnichově roku 1995.

Ke studiu americké politiky ohledně německé otázky v druhé polovině padesátých let mi posloužila kniha Rogera Morgana „*The United States and West Germany 1945-1973*“, vydaná v Londýně roku 1974, a disertační práce Detlefa Felkena „*Dulles und Deutschland. Die amerikanische Deutschlandpolitik 1953-1959*“ (Bonn 1993), která nejenže přesně vystihuje specifika „zvláštního vztahu“ mezi Bonnem a Washingtonem za úřadování amerického státního tajemníka J. F. Dullese, ale vzhledem ke svému charakteru univerzitní kvalifikační práce také obsahuje podrobný seznam pramenů a literatury, které mohou sloužit k dalšímu bádání.

Pro studium německo-francouzských vztahů mi byla užitečná kniha Franka R. Willise „*France, Germany, and the new Europe*“ (Stanford 1968), která sice patří ke starším publikacím, ale pro badatele, kteří neovládají francouzský jazyk, je dostačujícím zdrojem informací o vztazích mezi Bonnem a Paříží v letech 1945 až 1967, a dále již zmiňovaná práce Wilfrieda Lotha „*Ost-West Konflikt und die deutsche Frage*“. Publikace W. Lotha mi byla prospěšná také pro bádání sovětského postoje vůči Německu. Za zmínku stojí jeho nejnovější práce „*Die Sowjetunion und die deutsche Frage*“ (Göttingen 2007), která sice sleduje sovětskou politiku první poloviny padesátých let, ale jako úvod do problematiky je nepostradatelná, a to nejen pro své odborné zpracování, ale také kvůli své dokumentové příloze. Ke zkoumání sovětsko-německých vztahů po roce 1955 mi byla přínosná již zmiňovaná práce B. Banduleta a neobešla bych se bez archivních pramenů a dokumentů, které jsem čerpala jednak ze sbírky „*Deutschland 1949 bis 1999*“ (sv. II. a III.), jež vyšla v edici „*Archiv der Gegenwart*“ (Sankt Augustin 2000) a jednak ze sbírek Heinricha Sieglera, které jsou uvedeny níže.

Co se týče bezpečnostní politiky západních spojenců a strategie Severoatlantické aliance, existuje nesčetné množství titulů, které se touto problematikou podrobně zabývají. Za zmínku stojí práce Marka Cioca „*Pax Atomica. The Nuclear Defense Debate in West Germany during the Adenauer Era*“ (New York 1988), která zachycuje vývoj vnitropolitické diskuse ve Spolkové republice ohledně výstavby Bundeswehru a jeho potenciálního vyzbrojení jadernými zbraněmi.

Důkladné studium mezinárodních vztahů a zahraniční politiky Bonnu by nebylo možné bez nahlédnutí do přístupných dokumentů. K napsání této práce mi posloužily různé sbírky dokumentů, které jsou všechny uvedeny v závěru práce v seznamu použité literatury. Zde bych upozornila na edici „*Dokumente zur Deutschlandpolitik*“, jejíž jednotlivé řady a svazky jsou prezentovány na internetových stránkách Spolkového archivu (www.bundesarchiv.de) a která obsahuje dokumenty různého charakteru od roku 1939 až do roku 1990, a dále sbírky, jež sestavil Heinrich Siegler: „*Dokumentation zur Deutschlandfrage*“ (3 sv., Bonn 1961) a „*Wiedervereinigung und Sicherheit Deutschlands*“ (sv. I., Bonn 1967). Prvně jmenovaná Sieglerova sbírka má tři svazky, z nichž první dva zahrnují všechny významnější dokumenty týkající se německé otázky od dob Atlantické charty z roku 1941 až po vystavění berlínské zdi v roce 1961 a poslední svazek obsahuje doslovné znění důležitých smluv. Z druhé sbírky jsem

používala pouze její první svazek zahrnující statě a dokumenty, jež mapují bezpečnostní politiku a problematiku znovusjednocení Německa v letech 1944 až 1963.

Z dalších důležitých sbírek dokumentů je třeba jmenovat ediční řadu „*Berichte und Dokumentationen*“, která vycházela přímo pod záštitou bonnského ministerstva zahraničí (Auswärtiges Amt) a slouží ke studiu oficiálního stanoviska spolkové vlády. Pro zahraničněpolitickou problematiku padesátých let dvacátého století je nejpřínosnější svazek III. „*Dokumentation zur Entspannungspolitik der Bundesregierung*“ (Bonn 1976) a svazek VII. „*Abrüstung und Rüstungskontrolle. Dokumente zur Haltung der Bundesrepublik Deutschland*“ (Bonn 1979). K poznání oficiálního stanoviska Bonnu k jednotlivým okruhům zahraniční (ale i vnitřní) politiky jsou nezbytné protokoly ze zasedání spolkové vlády: „*Die Kabinettsprotokolle der Bundesregierung*“, jež jsou kompletně dostupné na internetových stránkách Spolkového archivu (www.bundesarchiv.de).

Pro studium vnitropolitického vývoje slouží například několikasvazkové „*Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*“ od H. P. Schwarze (Stuttgart 1981, 1983) nebo čtyřsvazkové „*Deutsche Geschichte*“ Rolfa Steininger (Frankfurt am Main, 1996-2002), které obsahují také důležité dokumenty, chronologickou tabulku a především velice podrobný seznam pramenů a literatury. Z archivních zdrojů je třeba uvést již zmiňovanou sbírku „*Deutschland 1949 bis 1999*“ (sv. II. a III.) z edice „*Archiv der Gegenwart*“ (Sankt Augustin 2000).

O vývoji jednotlivých politických stran bylo napsáno mnoho studií, mně posloužily následující publikace: „*Geschichte der CDU 1945-1982*“ od Hanse O. Kleinmanna (Stuttgart 1992), kniha Theo Pirker „*Die SPD nach Hitler. Die Geschichte der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands 1945-1964*“ (München 1965) a práce Michaela J. Gutschera „*Die Entwicklung der FDP von ihren Anfängen bis 1961*“ (Bodenheim 1984).

Na závěr je ještě třeba zmínit, že vzniklo také velké množství biografí o Konradu Adenauerovi, z nichž můžeme jako kvalitní a vědecky hodnotné označit práce H. P. Schwarze a Henninga Köhlera.¹ Na druhou stranu za literárně nejzdařenější lze považovat Adenauerovu biografii od Petera Kocha, která je založena na poměrně rozsáhlém množství literatury, bohužel ale neobsahuje poznámkový aparát.²

¹ Schwarz, Hans-Peter: *Adenauer. Der Aufstieg, 1876-1952*, Stuttgart 1986 a *Adenauer. Der Staatsmann, 1952-1967*, Stuttgart 1991; Köhler, Henning: *Adenauer. Eine politische Biographie*. Berlín 1994

² Koch, Peter: *Konrad Adenauer. Die Biographie*. Düsseldorf 2004 (2.vyd.)

A opomenout nelze ani bohatou nabídku memoárové literatury, z níž je třeba rozhodně uvést Adenauerovy „*Erinnerungen*“³, dále „*Ein unordentliches Leben*“ Felixe von Eckardta (Düsseldorf 1968) a také „*Die Erinnerungen*“ Franze Josefa Strausse (Berlín 1989).

³ Adenauer, Konrad: *Erinnerungen*, sv. I. 1945-1953, Stuttgart 1965, sv. II. 1953-1955, Stuttgart 1966, sv. III. 1955-1959, Stuttgart 1967, sv. IV. 1959-1963 (Fragmente), Stuttgart 1968

I. Koncepce zahraniční a bezpečnostní politiky Spolkové republiky v první polovině padesátých let

I. 1. Politická pozice Spolkové republiky mezi vítěznými mocnostmi

Po druhé světové válce se poražené Německo stalo objektem politiky vítězných mocností. Představy vítězů o budoucnosti této země ponechávaly jen málo prostoru pro německé zájmy. Ani pro případ, že by se Němcům umožnilo, aby si znovu vytvořili stát, se nepomýšlelo na to, že by se bývalá říše mohla opět sjednotit a obnovit jako samostatný politický subjekt. Za přítomnosti svých vojsk se spojení snažili zajistit, aby jakákoli budoucí německá politika odpovídala očekáváním, která do ní byla zvenčí vkládána.

Vztahy mezi někdejšími spojenci z druhé světové války se však brzy zkomplikovaly a Německo se stalo z mnoha důvodů předmětem mocenského zápasu mezi západními demokraciemi a Sovětským svazem. Především bylo zřejmé, že sjednocené Německo, které by svou váhu vložilo na tu či onu stranu, by způsobilo převrat v rovnováze mocenských sil. A to nejen v Evropě, ale i v širším kontextu vztahů Spojených států a Sovětského svazu. Není třeba zdůrazňovat, že ani západní spojenci, ani Sovětský svaz nebyli ochotni akceptovat znovusjednocené Německo jako spojence druhé strany. Na základě těchto aspektů se pak vyvíjela diplomacie ohledně německé otázky.

Na všechny tyto předpoklady musela brát německá zahraniční politika po roce 1949 zřetel, chtěla-li se vyvarovat riziku úplného ztroskotání. Přesto se nově založená Spolková republika Německo nehodlala smířit se situací, ve které se nacházela, a formulovala politiku orientovanou na své vlastní zájmy. Síla historických tradic, vitalita obyvatelstva, velikost hospodářského potenciálu a koncepce zahraniční politiky kancléře Konrada Adenauera nedovolily, aby se Německo omezilo na roli poražené a rozdělené země, závislé na cizí vůli.

Vyhlídka na překonání těžkých následků porážky se otevírala především proto, že Německo přestalo být po rozpadu spojenecké koalice nadále vystavováno jednotné

vůli vítězů. Rozpor mezi Spojenými státy a Sovětským svazem byl příznivým výchozím bodem pro politický vzestup Spolkové republiky Německo. Zároveň bylo jasné, že opětovné sblížení obou velmocí by mohlo německý manévrovací prostor značně omezit.

Vztahy mezi Bonnem, Washingtonem a Moskvou se dále diferencovaly po přistoupení Francie, která dbala na svou vlastní politiku, nezávislou na Spojených státech. Postoj Velké Británie také nebyl pro Bonn zanedbatelný – v říjnu 1954 podpořila vláda Anthonyho Edena v souladu s Washingtonem přijetí Spolkové republiky do NATO a vyhlášení její suverenity. Jelikož ale Británie obvykle postupovala v evropské politice podle vzoru USA, nelze její počínání považovat za politický faktor, který by otevíral politice Spolkové republiky možnost alternativy.

Ačkoli byla Spolková republika od svého vzniku velkou měrou závislá na Spojených státech, zaujímal pozici, která nebyla se stanoviskem Spojených států úplně identická a ani nebyla v souladu s politikou Sovětského svazu nebo Francie. Pozice Bonnu se nacházela mezi těmito třemi mocnostmi – sice ne v přesném středu mezi nimi, a už vůbec ne s možností svobodné volby pro tu či onu stranu, ale v tom smyslu, že opora o Spojené státy nebyla jedinou eventualitou německé politiky.

Na druhou stranu je třeba podotknout, že z okruhu západních mocností to byly právě Spojené státy, které byly ochotny umožnit Spolkové republice provádět politiku ve vlastní kompetenci, i když v rámci dohodnutých norem. Washington také inicioval „smlouvu o Německu“⁴, podepsanou dne 26. května 1952 v Bonnu, a dohodu o vzniku Evropského obranného společenství⁵, podepsanou 27. května 1952 v Paříži. A když tyto smlouvy nemohly pro zamítavý postoj Francie vstoupit v platnost, přiměly Spojené státy spolu s Británií Paříž k urychlenému přijetí takzvaných pařížských smluv, které

⁴ Oficiální název: „Smlouva o vztazích mezi Spolkovou republikou Německo a třemi mocnostmi“ (tzv. Generální smlouva; Deutschlandvertrag). Na základě této smlouvy měl být ukončen válečný stav mezi SRN a západními spojenci, zrušen modifikovaný okupační statut z roku 1949 a Spolkové republice měla být formálně udělena státní suverenity. Bonnská vláda měla získat širokou pravomoc ve vnitřní i zahraniční politice a souhlas k budování ozbrojených sil. Západním mocnostem měla nadále zůstat zvláštní práva, včetně kontroly okupačních sektorů v Berlíně. Platnost smlouvy však byla vázána na nabytí účinnosti smlouvy o Evropském obranném společenství. Kompletní znění Generální smlouvy viz: März, Peter: *Dokumente zu Deutschland 1944-1994*, München 1996, dok. 11, s. 86-88, Münch, Ingo: *Dokumente des geteilten Deutschlands*, Stuttgart 1975, s. 235-245, dále *Kabinettsprotokolle*: 224. Kabinettsitzung am 30. Mai 1952, Tagesordnungspunkt 1. Bericht über die Pariser Verhandlungen, 2. Ratifizierung des Deutschlandvertrages, viz www.bundesarchiv.de.

⁵ Evropské obranné společenství (EOS) se mělo stát nadnárodní organizací se společnými ozbrojenými silami, rozpočtem i politickými orgány. Integrovaná armáda se 14 francouzskými, 12 německými, 12 italskými a 5 divizemi Beneluxu měla velitelsky podléhat NATO. Dohoda potvrdzovala rovnoprávnou účast SRN a zdůrazňovala přímou vazbu EOS na Severoatlantickou alianci. Velká Británie sice do nového uskupení nevstoupila, ale písemně se zavázala k jeho podpoře. Znění smlouvy srov. Niehuss, M. / Lindner, U.: *Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung*, sv. 10, Stuttgart 1998, s. 218-221, dále *Europa-Archiv* (EA), 1952, s. 5047-51.

byly podepsány dne 23. října 1954 a jejichž nejdůležitější částí byla „smlouva o Německu“, tentokrát pozměněná ve prospěch Spolkové republiky.⁶

Navzdory omezením v zahraniční a bezpečnostní politice, kterým se Spolková republika musela podřídit, lze konstatovat, že pařížskými smlouvami – na rozdíl od smluv z května 1952 – byla německá suverenity již plně uznána.⁷ V článku 1, odstavci 2 pozměněné německé smlouvy se píše: „*Spolková republika bude mít patřičnou plnou moc suverénního státu v otázkách svých vnitřních i zahraničních záležitostí.*“⁸ Ani ustanovení článku 5, odstavce 2, které se týká uvalení výjimečného stavu, není v rozporu s německou suverenitou, neboť záleží na samotné spolkové vládě, jestli toto přechodné ustanovení nahradí vlastní legislativou.⁹

Omezení kompetencí spolkové vlády spočívalo v tom, že pro politiku Spolkové republiky, případně sjednoceného Německa, byl stanoven závazný rámec. Podle vůle smluvních partnerů se politika Bonnu neměla dostat do rozporu s hlavními liniemi západní, respektive americké politiky. V článku 3, odstavci 2 se píše: „*Spolková republika potvrzuje svůj záměr plně se asociovat se společenstvím svobodných národů, a to prostřednictvím svého členství v mezinárodních organizacích, které přispívají k dosažení společného cíle svobodného světa.*“¹⁰ Jakákoli tendence k neutralitě či neutralizaci Spolkové republiky tím byla odmítnuta.

Bonn také nesměl provádět politiku za účelem znovusjednocení, se kterou by nesouhlasily Spojené státy. Tato ústřední oblast německých zájmů spadala nadále do kompetence západních mocností (a Sovětského svazu). Na druhou stranu je nutno podotknout, že signatáři smlouvy se zavazovali, že budou jako společný cíl prosazovat sjednocení Německa jakožto svobodného státu a uzavření svobodně sjednané mírové smlouvy pro celé Německo.¹¹

Potenciálně největší ohrožení německé vyjednávací pozice spočívalo v tom, že v pařížských smlouvách zůstal nedotčený čtyřmocenský statut z roku 1945. Řešení německé otázky, ať se jednalo o znovusjednocení, mírovou smlouvu či problém Berlína,

⁶ Srov. Archiv der Gegenwart (AdG): *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II. 09/1953-10/1957, Sankt Augustin 2000, s. 1293-1307, EA 1954, s. 7171-7181 (ukončení okupačního režimu v SRN), s. 7127-7135 (o vzniku Západoevropské unie), s. 7135-7138 (vstup SRN do NATO), dále srov. zprávu spolkové vlády o jednání v Paříži viz *Kabinettsprotokolle*: 53. Kabinettsitzung am 25. October 1954, Tagesordnungspunkt 1. Bericht über die Pariser Konferenzen (www.bundesarchiv.de).

⁷ Tento názor sdílí Wilhelm Grewe, srov. Grewe: *Deutsche Aussenpolitik der Nachkriegszeit*, Stuttgart 1960, s. 74.

⁸ März, Peter: *Dokumente zu Deutschland*, s. 86.

⁹ Tamtéž, s. 87.

¹⁰ Tamtéž, s. 86.

¹¹ Tamtéž, s. 87 (článek 7).

zůstávalo i nadále v kompetenci vítězných mocností.¹² Toto nebezpečí ovšem nebylo aktuální do té doby, dokud existovalo napětí mezi USA a SSSR.

Značné výhody poskytoval Spolkové republice specifický vztah mezi Bonnem a Washingtonem.¹³ Stejnou měrou, jakou profitovala SRN z vedoucího postavení USA v Evropě, těžily ze silné politické pozice Bonnu také Spojené státy, protože tím zvyšovaly vlastní vliv v Evropě. Smlouvy z roku 1954 byly jen malým odrazem toho, jak velkou váhu přikládala Německu americká vláda.¹⁴ Jen tak se dá vysvětlit podivuhodný fenomén, že spolková vláda mohla bez okolků realizovat svou politiku, aniž by brala ohledy na zájmy a požadavky nejsilnější vojenské mocnosti v Evropě, Sovětského svazu. Spolková republika zastávala vůči Sovětskému svazu postavení, které vůbec neodpovídalo její vlastní moci. Lze tedy konstatovat, že navzdory omezeným zahraničněpolitickým kompetencím spolkové vlády hrála Spolková republika v rámci západního společenství významnou roli.

I. 2. Problém vyzbrojení Spolkové republiky a otázka její suverenity

Jednou z hlavních příčin kontroverzí mezi čtyřmi vítěznými mocnostmi a Spolkovou republikou byla od podzimu 1950 možnost jejího vyzbrojení, i když znovuvyzbrojení jako takové nebylo primárním cílem koncepce německé politiky. Prostřednictvím znovuvyzbrojení se mělo dosáhnout různých cílů. Například mělo

¹² Tamtéž, s. 86 (článek 2).

¹³ Na počátku i na konci období, o kterém pojednává tato diplomová práce a ve kterém Spolková republika dorostla v mladého partnera Washingtonu, stojí jméno téhož muže: amerického státního tajemníka Johna Fostera Dullese. Německý kancléř Adenauer měl s Dullesem mnoho společného, a to jak po povahové stránce, tak i z toho aspektu, že problémy týkající se jejich zemí posuzovali z nápadně podobného hlediska. Srov. Morgan, Roger: *The United States and West Germany 1945-1973*, London 1974, s. 55. Boj proti komunismu vnímali jako existenční spor mezi ateistickým materialismem a křesťanskými hodnotami. Oba odmítali návrhy neutrality pro střední Evropu a za nejlepší obranu proti komunismu považovali společný postup Západu, zaštiťený Severoatlantickou aliancí. Dullesova politika zatlačování komunismu utvrzovala Adenauera v naději, že spojenectvím se Spojenými státy by se dalo prosadit znovusjednocení Německa. Na základě společných zájmů se mezi Adenauerem a Dullesem rozvinula úzká pracovní spolupráce a mezi Bonnem a Washingtonem vznikl „zvláštní vztah“ (z anglického termínu „special relationship“). K politice USA vůči SRN za Dullesovy éry srov. obecně Felken, Detlef: *Dulles und Deutschland. Die amerikanische Deutschlandpolitik 1953-1959*, Bonn 1993.

¹⁴ Ochota Washingtonu k ústupkům vůči Bonnu se například projevila, když se prezident Eisenhower dne 18. května 1955 na tiskové konferenci pozitivně zmínil o možnosti zóny neutrálních států v Evropě, poté co státní tajemník J. F. Dulles už den předtím zaujal zdrženlivé, ale nikoli zamítavé stanovisko. Adenauer Dullesovi oznámil přes německého velvyslance Krekelera své silné pochybnosti. Zřejmě na základě této intervence pronesl Dulles 24. května 1955 veřejné prohlášení, ve kterém se od myšlenek neutralizace Německa distancoval. Srov. Adenauer: *Erinnerungen*, 1953-1955, s. 443n.

příspěť k urychlení sjednocení Evropy a chránit Spolkovou republiku před zásahem jednotek ze sovětské zóny. Avšak přednostním záměrem spolkové vlády pod vedením kancléře Konrada Adenauera byla snaha o dosažení suverenity.¹⁵ Podle Adenauera by „znovuvyzbrojení mohlo mít ... dalekosáhlé následky pro politické postavení našeho národa [rozuměj německého - pozn. aut.] ve světě. Na cestě za znovuvyzbrojením by mohla být dosažena plná suverenita Spolkové republiky. Je to dočista otázka ... [německé] politické budoucnosti.“¹⁶ Tomuto záměru také odpovídalo chování spolkového kancléře při rozhovorech se západními spojenci na Petersbergu v první polovině roku 1951. Zatímco Američané od počátku vyvíjeli na spolkovou vládu tlak, aby předně řekla zásadní „Ano“ nebo „Ne“ na německý obranný příspěvek a stanovení podmínek přenechala do budoucna, Bonn tento postup striktně odmítl a trval na tom, aby byl napřed upřesněn rámec jednání.¹⁷ Na konferenci ministrů zahraničí, která se konala v září 1951 ve Washingtonu, západní mocnosti uznaly, že německá účast na vojenských opatřeních Západu není možná bez úplné změny charakteru vztahů mezi těmito mocnostmi a Spolkovou republikou.¹⁸ Bonnu se tak podařilo dosáhnout junktimu mezi suverenitou a znovuvyzbrojením, mezi smlouvami z Bonnu a Paříže.¹⁹

Adenauer si byl dobře vědom toho, jakou má znovuvyzbrojení politickou váhu. Při rozhovoru s americkým státním tajemníkem Johnem F. Dullem dne 4. května 1957 v Bonnu Adenauer konstatoval: „Stát má v zahraničněpolitické oblasti tolik působnosti, podle toho jakou má schopnost ukázat také sílu. Stát, který nedisponuje žádnými obrannými silami ... je v nejlepším případě protektorátem, nikoli ale svébytným státem.“²⁰ To byl všeobecně známý politický poznatek, který byl také spolurozhodující pro jednání spolkové vlády.

Znovuvyzbrojení mělo mimoto zmenšit nebezpečí dohody mezi Spojenými státy a Sovětským svazem, která by byla sjednána na úkor Německa. Dokud probíhala jednání mezi Spolkovou republikou a západními mocnostmi o podmínkách vyzbrojení a úpravě vzájemných vztahů, byla politická atmosféra v Bonnu značně napjatá. Jak uvedl

¹⁵ Adenauer sám stanovil následující pořadí priorit německé politiky: 1. suverenita, 2. bezpečnost, 3. evropská federace. Srov. Adenauer, *Erinnerungen*, 1945-1953, s. 345.

¹⁶ Adenauer, *Erinnerungen*, 1945-1953, s. 345.

¹⁷ Srov. Wettig, Gerhard: *Entmilitarisierung und Wiederbewaffnung in Deutschland 1943-1955*, München 1967, s. 412n.

¹⁸ Viz Komuniké o konferenci ve Washingtonu ze 14. září 1951 in EA 1951, s. 4397n. Srov. Adenauer, *Erinnerungen* 1945-1953, s. 469, Althaus, Hans-Peter: *Einfluss und Rationalität westdeutscher Sicherheitspolitik in der NATO 1955-1965*, Bonn 1974, s. 77.

¹⁹ Grewe, op.cit., s. 51.

²⁰ Adenauer, *Erinnerungen*, 1955-1959, s. 303.

Wilhelm Grewe, tenkrát se nedala možnost takové dohody zneprátelených velmocí na úkor Německa úplně vyloučit. A dodal k tomu: „*Německá strana tuto možnost během jednání o Generální smlouvě neustále zvažovala.*“²¹ Sám Adenauer už koncem června 1951 prohlásil během rozhovoru s americkým vysokým komisařem Johnem McCloyem: „*Má-li být jednou otázka obranného příspěvku vyřešena pozitivně, pak už nemůže být o demilitarizaci a neutralizaci Německa ani řeč.*“²²

Během jednání se západními mocnostmi o ukončení okupačního režimu ve Spolkové republice vyvstala pro německou vládu otázka, zda by se rovnou neměla pokusit o vyjednání mírové smlouvy. Avšak koncepce Adenauerovy politiky s uzavřením mírové smlouvy se západními mocnostmi nepočítala. Jako důvod se obvykle uvádělo, že je v německém zájmu, aby zůstaly v platnosti čtyřmocenské dohody z roku 1945, protože obsahovaly výchozí body pro obnovu německé jednoty.²³ Rozhodující pro stanovisko Adenauerova kabinetu mohla být ovšem i ta skutečnost, že u západních spojenců prozatím nepřicházelo „*jednoduché a přesvědčivé řešení*“, tedy uzavření mírové smlouvy se SRN, v úvahu.²⁴ Během rozpravy s vysokými komisaři dne 24. září 1951 Adenauer prohlásil, že „*německý lid chápe, že mírová smlouva v této době není možná. Proto bude akceptovat smlouvu, která se jeví jako náhrada za mírovou smlouvu, nikoli však opatření, které by jen mezi okupační status a mírovou smlouvu vložilo mezistanici.*“²⁵

Politika Bonnu koncipovaná na obnovení suverenity²⁶ Spolkové republiky prostřednictvím vyzbrojení byla v první polovině padesátých let zcela závislá na Spojených státech.²⁷ Z toho důvodu se Bonn, stejně jako Washington, stavěl nejprve odmítavě vůči návrhu Paříže na založení Evropského obranného společenství a plně s ním souhlasil teprve tehdy, když tak učinily i Spojené státy.²⁸ Bonn se ale také nikdy

²¹ Grewe, op.cit., s. 172.

²² Adenauer, *Erinnerungen* 1945-1953, s. 457.

²³ Tak argumentuje Grewe, op.cit., s. 52.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Adenauer, *Erinnerungen* 1945-1953, s. 475.

²⁶ K pojmu „obnovení suverenity“ je nutno dodat, že podle oficiálního sborníku tiskového úřadu Spolkové vlády z Adenauerovy éry je „*Spolková republika Německo ... legitimním nástupcem Německé říše ... Problém právního nástupnictví nenastává, protože kontinuita německé státní existence nebyla nikdy přerušena. ... Spolková republika Německo navazuje na Německou říši, která existovala před rokem 1945, avšak kvůli politickému vývoji po roce 1945 je situována ve vynuceném a omezeném územním ohraničení, pod novým jménem ...*“, srov. Dollinger, Hans: *Die Bundesrepublik in der Ära Adenauer* 1949-1963, München 1966, s. 174.

²⁷ „*Fakticky jsme protektorátem Spojených států*“, prohlásil Kurt Georg Kiesinger, poslanec za CDU, viz Dollinger, op.cit., s. 174.

²⁸ Bandulet, Bruno: *Die Bundesrepublik Deutschland zwischen den USA, der Sowjetunion und Frankreich*, Würzburg 1969, s. 42.

nevzdal cíle stát se členem NATO.²⁹ Dne 9. února 1952 Adenauer v Bundestagu pochvalně zdůraznil, že se ve Washingtonu (ale také v Londýně) posuzuje otázka německého zrovnoprávnění a účasti Spolkové republiky v NATO „*mnohem pokojněji, ale také mnohem důsledněji*“ než v jiných hlavních městech.³⁰ Spolková republika si od členství v Severoatlantické alianci slibovala, že v organizaci, ve které Spojené státy zaujímají vedoucí postavení, nalezne pro sebe příznivější politickou pozici, než by získala v rámci Evropského obranného společenství. Na rozdíl od jiných západoevropských států se situace Spolkové republiky podstatně lišila: silné vůdčí postavení Spojených států v západním společenství neomezovalo její manévrovací prostor, ale právě naopak ji umožnilo, aby využila jejich vážnosti a „propůjčila si“ od nich i jistou míru prestiže, kterou nebyla s to získat vlastními silami.

I. 3. Možnosti znovusjednocení Německa z hlediska Bonnu a vítězných mocností

K prvním gratulantům Konrada Adenauera po jeho volbě spolkovým kancléřem v září 1949 patřil berlínský starosta Ernst Reuter. Jak řekl Reuter Adenauerovi, hlavním úkolem nového kancléře bude znovusjednocení Německa, a dodal: „*Nevidím žádný jiný, který by se tomuto úkolu jen trochu vyrovnal.*“³¹ Konrad Adenauer odpověděl chladně, že má k naléhavému vyřízení také jiné úkoly. Například musí zamezit demontáži ocelárny Duisburg-Meiderich.³²

Adenauer byl názoru, že hlavním úkolem spolkové vlády je zajistit mír a svobodu pro Spolkovou republiku: „*Předně musí být postaráno o našich 50 milionů spoluobčanů, a pak teprve o dalších 17 milionů Němců žijících na druhé straně hranice.*“³³ V porovnání s tím představovalo znovusjednocení až druhořadý problém.

²⁹ Už od počátku léta 1951 byla volba EOS nezbytná, srov. Wettig, op.cit., s. 463. Německá delegace, která od února 1951 jednala v Paříži o Plevnově plánu, měla od Adenauera pokyn, že se v Paříži nemá díť nic, co by mohlo rušit rozvoj NATO. Srov. Adenauer, *Erinnerungen*, 1945-1953, s. 454.

³⁰ *Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung*, 9. únor 1952, č. 17, s. 161. „Jinými městy“ byla míněna především Paříž.

³¹ Koch, Peter: *Konrad Adenauer. Die Biographie*. Düsseldorf 2004, s. 323.

³² Tamtéž.

³³ Adenauer, *Erinnerungen*, 1945-1953, s. 470n. a s. 482n. Adenauerovo myšlení „po etapách“ se vyznačovalo také tím, že chtěl nejprve angažovat na sjednocení tři západní mocnosti (z původních čtyř vítězných mocností). Srov. *Bulletin*, 6. srpna 1952, č. 106, s. 1019.

Bez ohledu na to, jaký žebříček priorit si stanovil, nemohl Adenauer jako nově zvolený spolkový kancléř udělat v dohledné době pro cíl sjednocení o moc více než v době, kdy se podílel na formulování Základního zákona, v jehož preambuli je uvedeno: „*Všechnen německý lid je nadále vyzýván, aby na základě svobodného sebeurčení dosáhl jednoty a svobody Německa.*“³⁴ Adenauer si byl dobře vědom toho, že znovusjednocení nemůže být realizováno vlastními silami.³⁵ A proto raději usiloval o to, aby západní mocnosti přijaly smluvně tento cíl za svůj vlastní, což se mu podařilo prosadit do Generální smlouvy z května 1952.

Na počátku roku 1952, kdy se dopracovávaly podrobnosti Generální smlouvy, přišla sovětská vláda s vlastní iniciativou ohledně znovusjednocení Německa. Dne 10. března předal náměstek sovětského ministra zahraničí Andrej Gromyko velvyslancům tří západních mocností v Moskvě nótu své vlády s návrhem na uzavření mírové smlouvy s Německem.³⁶ Německo mělo být znovusjednoceno jako neutrální stát a do jednoho roku měla být stažena všechna zahraniční vojska. Sověti též navrhovali svobodné volby, ale až po projednání a uzavření mírové smlouvy a ustavení celoněmecké vlády. Moskva dokonce připouštěla, aby Německo mělo prostředky pro vlastní obranu.³⁷

Západní mocnosti se k sovětskému návrhu stavěly rezervovaně a podezíraly Moskvu, že se tímto manévrem pouze snaží zamezit zapojení Spolkové republiky do západních struktur. Odmítly proto sovětský návrh na neutralizaci sjednoceného Německa a trvaly na tom, aby prvním krokem ke sjednocení země byly svobodné volby.³⁸ Toto stanovisko zastával i Adenauer, který byl přesvědčen, že znovusjednocení není otázkou blízké budoucnosti a že vyjednávání se Sověty musí být vedeno pouze z pozice síly.³⁹ Její účinnost spojoval s integrací Spolkové republiky do západních

³⁴ Viz znění Základního zákona (Grundgesetz), in: Hesse, Joachim Jens / Ellwein, Thomas: *Das Regierungssystem der Bundesrepublik Deutschland*, sv. 2 Materialien, Opladen 1992, s. 114-144, Niehuss / Lindner, s. 174-185 nebo úřední znění in: *Bundesgesetzblatt*, roč. 1949, č. 10, s. 1-19.

³⁵ Adenauer prohlásil dne 3. dubna 1952 před Bundestagem: „*Jak dosáhneme znovusjednocení Německa na svobodě? Vlastními silami? Tomu nevěřím. Stále jen můžeme dávat podněty, můžeme upomínat, můžeme se obracet na mocnosti, které jsou teď ve světě rozhodující. Musíme pozorně sledovat každý vývoj, nesmíme přitom váznout a odpočívat – to je jediné, co můžeme dělat.*“ Viz *Bulletin*, 5. dubna 1952, č. 40, s. 414.

³⁶ Text nóty viz Steininger, Rolf: *Eine Chance zur Wiedervereinigung? Die Stalin-Note vom 10. März 1952*, Bonn 1985, s. 114-116, EA 1952, s. 4832n.

³⁷ K problematice Stalinovy nóty srov. Steininger, op.cit., Loth, Wilfried: *Die Sowjetunion und die deutsche Frage*, Göttingen 2007, s. 101-157 a příslušné dokumenty s. 237-300, dále projednávání nóty na zasedání spolkové vlády viz *Kabinettsprotokolle*, 206. Kabinettsitzung am 11. März 1952, A. Note der Sowjetregierung (www.bundesarchiv.de).

³⁸ Loth, op.cit., s. 152, Steininger, op.cit., s. 162, EA 1952, s. 4833n.

³⁹ Srov. Siebenmorgen, Peter, *Gezeitenwechsel. Aufbruch zur Entspannungspolitik*, Bonn 1990, s. 63nn.

politických a bezpečnostních struktur. Zdůrazňoval, že Sovětský svaz přistoupí na ústupky pouze v důsledku integrace, která zničí jeho naděje na podrobení západních států a umožní, aby váha sjednocené Evropy byla v rozhodujícím momentu použita jako nátlak na znovusjednocení Německa.⁴⁰

Když publicista Ernst Friedländer během rozhovoru s kancléřem v dubnu 1952 připustil, že nemůže pochopit, jak by se mělo „*jen tak*“ docílit německého sjednocení přiřčením Spolkové republiky k Západu, Adenauer odpověděl docela otevřeně: „*Jen tak jistě ne. Ale za prvé, jiná cesta není v dohledu, a za druhé, ani pro Sověty by nebylo politicky smysluplné, aby přistupovali na dlouholeté marné závody ve zbrojení.*“⁴¹

Stalin předpokládal, že Západ nótu nepřijme. Na schůzce s představiteli NDR dne 7. dubna 1952 prohlásil: „*Ať předložíme jakýkoliv návrh v německé otázce, západní mocnosti s ním nebudou souhlasit a v žádném případě se nestáhnou z Německa. Bylo by chybné domnívat se, že můžeme dosáhnout kompromisu nebo že Američané budou souhlasit s návrhem mírové smlouvy. Američané potřebují svou armádu v západním Německu, aby si udrželi západní Evropu... Vybudují západoněmecké jednotky... demarkační čáru mezi východním a západním Německem musíme považovat za hranici... za nebezpečnou hranici. Proto musíme posílit její obranu.*“⁴² Mírový návrh navíc obsahoval tolik únikových klauzulí, že bylo možné dohodu odkládat téměř donekonečna, i kdyby Západ princip německé neutrality přijal.⁴³

Stalinovým cílem byla bezpochyby snaha o podkopání spojenecké soudržnosti a zabránění zapojení Spolkové republiky do západních struktur.⁴⁴ Z tohoto hlediska představovala Stalinova iniciativa diplomatický úspěch. Jeho nóta pozdržela a téměř torpédovala dvě dohody, které měly západní spojení upevnit, a způsobila roztržku mezi Británií a Francií na straně jedné a Spojenými státy na straně druhé. Britové a Francouzi byli totiž zpočátku ochotni se Sověty vyjednávat.⁴⁵ Nakonec se ale po několika týdnech zmatené diplomatické činnosti sami rozhodli, že raději podepíší dohodu o EOS a Generální smlouvu o Německu a ukončí tak dlouhé období nejistoty ve střední Evropě.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ *Bulletin*, 26. dubna 1952, č. 47, s. 489.

⁴² *Cold War International History Project Bulletin*, č. 4/podzim 1994, s. 48 (www.cwihp.org).

⁴³ Srov. Nálevka, Vladimír: „Poznámky na okraj německé otázky“, in: *Historický obzor*, č. V.–VI. / 1997, s. 129.

⁴⁴ Srov. Loth, op.cit., s. 101n., Nálevka, op.cit., s. 129, Steininger, op.cit., s. 17.

⁴⁵ Srov. Steininger, op.cit., s. 47-50.

Zdá se být nepravděpodobné, že by Spolková republika – navzdory formálnímu rozhodnutí západních mocností o společném úsilí znovu sjednotit Německo – mohla ve svých snahách o německou jednotu doopravdy počítat s rozsáhlou podporou spojenců. Vždyť rozdělení Německa nebylo od počátku podmíněno pouze konfliktem mezi Západem a Východem, ale rovněž všeobecnou, i na Západě zakotvenou nedůvěrou v jednotné nezávislé Německo. Mimo to byla Spolková republika jediným územně necelistvým státem v rámci západoevropských organizací, čímž si vysloužila ostrážitou pozornost aliančních partnerů, kteří se obávali, aby nevyužila společenství k ofenzivnímu hájení svých nároků. Na Západě navíc existovaly obavy, aby se Spolková republika nepokusila revidovat status quo novou variantou rapallské politiky vůči Sovětskému svazu, a tak nezměnila relativní mocensko-politickou rovnováhu v Evropě v jeho prospěch. To byly dostatečné důvody k tomu, aby západní spojenci německé znovusjednocení sice verbálně podporovali, ale fakticky prováděli politiku zachování statu quo.

I. 4. Vnitropolitická diskuse ohledně vyzbrojení a sjednocení Německa

Vyzbrojení představovalo ve všech ohledech nepopulární vnitropolitický problém a bylo ho třeba nějakým způsobem ospravedlnit. Nejsnazším prostředkem, jak toho dosáhnout, bylo bezpochyby rozpoutání strachu ze sovětské invaze. K tomu byla korejská válka nejlepším důkazem o agresivitě komunisticky vedených národů a byla veřejnosti prezentována jako paralela mezi rozdělenou Koreou a rozděleným Německem. Kromě toho byla výstavba paramilitaristických lidových milic v Německé demokratické republice považována za jasnou přípravu na útok proti ještě mladé Spolkové republice. V širokých vrstvách veřejnosti byla vzbuzována obava, že domnělá vojenská slabost Německa bude Sovětským svazem využita k tomu, aby si Spolkovou republiku podmanil.

Jako argument pro znovuvyzbrojení Spolkové republiky byl uváděn také cíl německého znovusjednocení. Adenauer vyzdvihoval, že západní mocnosti přece prohlásily znovusjednocení Německa za svůj společný cíl a obhajoval „politiku síly“,

podle níž Sověti museli být k jednání dotlačeni silou.⁴⁶ Přitom se opíral o naděje, že při rostoucí síle západních mocností to bude Sovětskému svazu jednoho dne nepohodlné, aby kontroloval oblasti, pro které mu chyběl souhlas západních mocností a jejichž obyvatelstvo vyjádřilo svůj vztah k němu hromadným útekem z území, která ovládal.⁴⁷

Na počátku roku 1953 se stal americkým státním tajemníkem v nové republikánské administrativě prezidenta Eisenhowera John Foster Dulles a na místo dosavadních mírných principů zadržování komunismu vyhlásil vůči Východu novou, aktivní politiku osvobozování. To Adenauerovi otevřelo vyhlídku na úspěch ofenzivní politiky znovusjednocení. Měl-li ještě v roce 1945 prohlásit, že východní část Německa je na nedohledné časy ztracena, tak nyní věřil, že nová politika „roll back“ skutečně povede k připojení východního Německa k SRN.⁴⁸ V září 1953 v zápalu volebního vítězství prohlásil na bonnském Marktplatzu: *„Dosud jsme stále mluvili o znovusjednocení, ale do budoucna bychom raději měli hovořit o osvobození. Naším cílem je osvobození 18 milionů našich bratrů a sester v sovětské zóně.“*⁴⁹

Proti politice znovuvyzbrojení se ve Spolkové republice vzedmula vlna odporu jak napříč politickým spektrem, tak napříč společenskými vrstvami. Jako pacifistický leitmotiv vznikl v počáteční fázi diskuse slogan „ohne mich“ (beze mě). Toto plakátové heslo spočívalo v dedukci, že vyzbrojení povede k válce. Ať by šlo o válku preventivní nebo obrannou, s velikou pravděpodobností by to byla válka bratrská, vedená na německé půdě, a jako taková byla pro mnohé Němce naprosto nemyslitelná. Kromě toho se mělo za každou cenu zabránit, aby bylo Německo při eskalaci konfliktu mezi mocenskými bloky obětováno. V souvislosti s tím vyvstala i otázka, pro koho má být Německo ochotno tuto oběť přinést. Z pohledu veřejnosti se mělo jakékoliv ozbrojené akci kvůli cizím zájmům v každém případě zabránit. Odhlédneme-li od čistě pacifistických stanovisek, můžeme konstatovat, že vůdčím motivem odpůrců zbrojení

⁴⁶ Srov. Siebenmorgen, op.cit., s. 63 a 66n. Německý historik Hans-Peter Althaus podotýká, že „politika síly“ byla pouhým rétorickým heslem, kterému chyběla jasná koncepce a konkrétní představa, jak by mohl být Sovětský svaz zatlačen. Zároveň se domnívá, že politika usilující o německé znovusjednocení prostřednictvím znovuvyzbrojení Spolkové republiky byla pouhou demagogií určenou domácí opozici. Srov. Althaus, op.cit., str. 163. Siebenmorgen naopak uvádí konkrétní prostředky „politiky síly“: integraci SRN do západních struktur a hospodářské problémy východního bloku.

⁴⁷ Několik dní před obdržení Staliny nůty řekl kancléř v jednom rozhlasovém interview: *„Teprve až bude Západ silný, vyvstane opravdový výchozí bod pro mírová jednání s cílem osvobodit, v míru osvobodit, nejen sovětskou zónu, ale celou zotročenou Evropu na východ od železné opony“*, cit. dle Koch, Peter, op.cit., str. 340.

⁴⁸ Koch, Peter, op.cit., s. 341.

⁴⁹ Tamtéž.

byla obava, že remilitarizace a západní integrace Spolkové republiky ohrozí brzké znovusjednocení Německa a uzavření mírové smlouvy.

K největším odpůrcům vyzbrojení patřili ve Spolkové republice sociální demokraté a komunisté, většina členů Německého odborového svazu a různé antimilitaristické organizace, které byly od roku 1951 zakládány v mnoha spolkových zemích a městech SRN. Jak uvádí německý historik Peter Barth, postupně bylo vytvořeno více než sto padesát hnutí a organizací, které svým způsobem bojovaly proti Adenauerově politice.⁵⁰

V otázce znovuvyzbrojení nebyla zcela jednotná ani vládní koalice, kterou do spolkových voleb v září 1953 tvořily Adenauerova Křesťanskodemokratická unie (Christlich Demokratische Union, CDU) spolu s bavorskou Křesťanskosociální unií (Christlich Soziale Union in Bayern, CSU), dále Svobodná demokratická strana (Freie Demokratische Partei, FDP) a Německá strana (Deutsche Partei, DP). Po volbách v roce 1953 ke koalici přibyl ještě Svaz vyhnanců (Block der Heimatvertriebenen und Entrechteten, BHE), jenž byl tvořen především lidmi, kteří přišli o majetek v oblastech na východ od hranice na Odře a Nise. Když se koncem srpna 1950 prokázalo, že Adenauer vede tajná jednání s Američany o německém branném příspěvku v rámci evropské armády, aniž by o tom informoval vládní kabinet, tehdejší ministr vnitra Gustav Heinemann (CDU) podal na protest proti plánovanému vyzbrojení na zasedání vlády dne 31. srpna 1950 demisi.⁵¹

Heinemann byl názoru, že spolková vláda by měla především usilovat o co nejrychlejší znovusjednocení Německa, které by následně bylo politicky, vojensky i hospodářsky neutralizováno. Tato neutralita měla být zakotvena v mírové smlouvě. Německo podle Heinemannova mohlo disponovat ozbrojenou silou, ale pouze v rozsahu nutném k zachování vnitřní bezpečnosti a pořádku.⁵²

Jedinou možnost, jak prosadit své názory, spatřoval Heinemann ve vytvoření nadstranické organizace.⁵³ A tak dne 21. listopadu 1951 založil v Düsseldorfu takzvané „Nouzové společenství pro mír v Evropě“ (Notgemeinschaft für den Frieden Europas). Společenství se podle Heinemannova mělo stát „*sběrnou všech sil našeho národa, které*

⁵⁰ Barth, Peter, *Sicherheitspolitik und Bundeswehr*, Frankfurt am Main 1981, s. 153.

⁵¹ Srov. *Kabinettsprotokolle*, 93. Kabinettsitzung am 31. August 1950 (www.bundesarchiv.de).

⁵² Více k názorům G. Heinemannova viz Koch, Diether: *Heinemann und die Deutschlandfrage*, München 1972, s. 234-251.

⁵³ Tamtéž, s. 272.

*bojují proti znovuvyzbrojení.*⁵⁴ Cílem této organizace bylo znovusjednocení mírovými prostředky. Německý branný příspěvek údajně zvyšoval nebezpečí války v Evropě a sjednocení tak oddaloval. Mírovou budoucnost mohla Evropě zajistit pouze jednání mezi Sovětským svazem a západními spojenci. Společenství se tak ztotožňovalo s obsahem Stalinovy nóty z března 1952, kterou vnímalo jako velkou příležitost k vyřešení německé otázky.⁵⁵

Nouzové společenství však nedokázalo své názory prosadit. Jedním důvodem mohlo být to, že nenavrhlo konkrétní plán, jak by měly být jeho představy realizovány, jiný důvod lze spatřovat v jeho neschopnosti prosadit se vůči velkým politickým stranám. Heinemann se proto na podzim 1952 rozhodl, že vystoupí z CDU a přemění Nouzové společenství na politickou stranu, která by se mohla účastnit nadcházejících voleb do Spolkového sněmu v roce 1953.⁵⁶ Dne 30. listopadu 1952 se tak z Nouzového společenství stala Celoněmecká lidová strana (Gesamtdeutsche Volkspartei, GVP).

GVP se pokoušela uzavřít volební spojení s jinými malými stranami, protože jinak neměla naději na překročení pětiprocentní hranice potřebné pro vstup do parlamentu. Ke spolupráci s GVP byl však ochoten pouze Svaz Němců (Bund der Deutschen), který měl pověst strany poplatné komunistickému režimu, takže toto spojení GVP spíše uškodilo.⁵⁷ Výsledek voleb v roce 1953 byl pro Celoněmeckou stranu jistým zklamáním. GVP získala pouze 1,2 procenta odevzdaných hlasů, takže se do Spolkového sněmu nedostala.

Heinemann i přes tento neúspěch pokračoval ve snahách o vybudování strany, která by hrála v německé politice významnou roli. Charakter Celoněmecké strany se v následujících letech blížil sociální demokracii. Získat politický vliv však GVP nikdy nedokázala a sám Heinemann nakonec přestoupil v roce 1957 k SPD. Jako člen sociální demokracie byl znovu zvolen v roce 1957 do Spolkového sněmu, a dokonce zaujal místo v předsednictvu frakce SPD. V druhé polovině padesátých let patřil k nejostřejším kritikům plánovaného atomového vyzbrojení Bundeswehru.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ K postojům Nouzového společenství vůči Stalinově nótě a možným jednáním se SSSR srov. Koch, Diether, op.cit., s. 529-539.

⁵⁶ Koch, Diether, op.cit., s. 347.

⁵⁷ Dohse, Rainer: *Der dritte Weg. Neutralitätsbestrebungen in Westdeutschland zwischen 1945 und 1955*, Hamburg 1974, s. 57-58.

Svobodná demokratická strana hlasovala jak v zahraničně-politických, tak hospodářských otázkách převážně ve shodě s CDU,⁵⁸ přesto se objevili členové FDP, kteří se stavěli proti Adenauerovi. Dne 6. června 1952, v den, kdy měly být Spolkovému sněmu předloženy smlouva o vytvoření EOS a Generální smlouva, pronesl významný člen bádensko-württemberské FDP a erudovaný poslanec Spolkového sněmu v zahraničních otázkách, Karl Georg Pfeleiderer, projev, ve kterém se vyslovoval pro jednání se Sověty.⁵⁹ Podle Pfeleiderera měla ratifikace obou dohod počkat do té doby, než se společně s Moskvou prodiskutují možnosti znovusjednocení Německa.

Většina členů FDP Pfeleidererův názor nesdílela,⁶⁰ ale předseda FDP v Bádensku-Württembersku, Reinhold Maier, který byl zároveň prezidentem Spolkové rady, dokázal jeho vystoupení náležitě využít. Největší odpor proti Adenauerově politice totiž vycházel z politických grémií, která si stěžovala, že je kancléř o svých dosavadních zahraničně-politických aktivitách dostatečně neinformuje a už vůbec se neptá na jejich názor.⁶¹ Ratifikace těchto dohod se jevila vítanou příležitostí k tomu, aby se jak Spolkový sněm, tak Spolková rada hlásily o svá práva.

Reinhold Maier vytvořil v březnu 1952 v Bádensku-Württembersku koaliční vládu se sociálními demokraty, Německou stranou a Svazem vyhnanců. CDU se tak v tamním zemském sněmu dostala do opozice. Maier dobře věděl, že hlasy Bádenska-Württemberska jsou pro hlasování ve Spolkové radě klíčové a postaral se tak, aby Adenauer přišel ve Spolkové radě o „automatickou“ většinu.⁶² Maier sice nebyl odpůrcem dohod, ale také nesouhlasil s Adenauerovou snahou o co nejrychlejší ratifikaci. Chtěl, aby byla dodržena práva Spolkové rady a navíc se obával, že příliš rychlá ratifikace dohod ve Spolkové radě by mohla vést k roztržce se sociálními demokraty, s nimiž tvořil v Bádensku-Württembersku koalici, kterou nechtěl ohrozit.⁶³

Mezitím probíhal spor o to, zda jsou obě smlouvy v souladu se Základním zákonem. SPD totiž podala 31. ledna 1952 stížnost k Spolkovému ústavnímu soudu kvůli neslučitelnosti těchto dohod se Základním zákonem. Kdyby ústavní soud došel k závěru, že dohody jsou v rozporu s ústavou, muselo by dojít k její změně. Ke změně

⁵⁸ K politice FDP srov. Gutscher, Michael Jörg: *Die Entwicklung der FDP von ihren Anfängen bis 1961*, Bodenheim 1984.

⁵⁹ Kompletní znění Pfeleidererova projevu viz Jacobsen, Hans-Adolf: *Deutschland und die Welt. Zur Aussenpolitik der Bundesrepublik 1949-1963*, München 1964, s. 96nn.

⁶⁰ Gutscher, op.cit.

⁶¹ Williams, Charles: *Adenauer. Otec nového Německa*, Praha 2002, s. 311, Koch, Diether, op.cit., s. 333.

⁶² Williams, op.cit., s. 311. Srov. výsledky voleb do zemských sněmů, in: Kaack, Heino, *Geschichte und Struktur des deutschen Parteiensystems*, Opladen 1971, s. 210-215.

⁶³ Koch, Diether, op.cit., s. 334.

Základního zákona však bylo potřeba dvoutřetinové většiny ve Spolkovém sněmu, kterou vláda neměla. Ústavní soud nakonec v celé záležitosti rozhodl ve prospěch vlády a Spolkový sněm obě dohody dne 19. března 1953 ratifikoval. Reinhold Maier, který se už po této události nemusel obávat, že by se s SPD dostal do konfliktu, se ve Spolkové radě přiklonil k ratifikaci dohod a zároveň tak zabránil roztržce v jeho straně, ke které by po případném zamítnutí ratifikace jistě došlo.⁶⁴

V roce 1954 byl zvolen předsedou spolkové FDP Thomas Dehler, který patřil k zakladatelům Svobodné demokratické strany v Bavorsku a v letech 1946 až 1956 byl jejím zemským předsedou. Jako předseda bavorských liberálů měl v roce 1954 podstatný podíl na vytvoření jediné bavorské vlády, ve které nebyla zastoupena CSU.

V rámci spolkové FDP patřil Thomas Dehler, stejně jako například Reinhold Maier z Bádenska-Württemberska, Hans Reif z Berlína nebo Willy Max Rademacher z Hamburgu, ke skupině „odhodlaných liberálů“, kteří se vyslovili proti kurzu národní koncentrace, jenž byl sledován lidmi kolem zemských předsedů Friedricha Middelhauveho ze Severního Porýnní-Vestfálska a Augusta Martina Eulera z Hesenska. Dehler a jeho političtí stoupenci spatřovali pozici FDP v politickém středu mezi SPD a CDU/CSU. Od roku 1949 až do své smrti v roce 1967 byl Dehler členem Bundestagu a v letech 1953 až 1957 předsedou frakce FDP. V únoru 1956 se frakce pod jeho vedením rozhodla vypovědět koalici s CDU/CSU.⁶⁵

Když budeme podrobněji zkoumat politiku Sociálnědemokratické strany Německa, zjistíme, že se její postoj vůči otázce znovuvyzbrojení a znovusjednocení Německa několikrát změnil. V roce 1947 rozvinul její tehdejší předseda Kurt Schumacher takzvanou „koncepti magnetu“ (Magnetkonzeption).⁶⁶ Podle ní by sjednocená západní Evropa, jejíž součástí měly být i západní okupační zóny, mohla vzhledem ke své hospodářské a sociální síle působit jako magnet na sovětskou okupační zónu. Sovětskému svazu by tak nezbylo nic jiného, než ji vypustit ze své sféry vlivu. Na základě této koncepce vedení SPD také nepovažovalo ohrožení západního Německa Sovětským svazem za realistické a zasedání předsednictva strany v Bad Godesbergu ve dnech 10. až 11. prosince 1948 se vyjádřilo v tom směru, že otázka německého znovuvyzbrojení není zrovna aktuální a že diskuse o ní může být vedena pouze za

⁶⁴ Tamtéž, s. 345.

⁶⁵ Více k osobnosti Thomase Dehlera a jeho politické kariéře viz Wengst, Udo: *Thomas Dehler, 1897-1967. Eine politische Biographie*, München 1997.

⁶⁶ Buczyłowski, Ulrich, *Die Deutschland- und sicherheitspolitischen Vorstellungen Kurt Schumachers unter besonderer Berücksichtigung seiner strategischen Offensivkonzeption vom August 1950 bis September 1951*, Kiel 1971, s. 58, Siebenmorgen, op.cit., s. 83nn.

předpokladu uznání nezbytnosti systému mezinárodní kolektivní bezpečnosti.⁶⁷ Usnesení předsednictva strany posvětil i stranický sjezd v Hamburku v květnu 1950, když odmítl remilitarizaci Německa i možné zavedení všeobecné branné povinnosti.⁶⁸

Svůj postoj změnilo vedení sociální demokracie po vypuknutí války v Koreji. Schumacher tehdy připustil možnost německého obranného příspěvku, ale zdůraznil, že tento příspěvek má smysl pouze tehdy, když západní demokracie v případě válečného konfliktu mezi Západem a Východem v Evropě uchrání Německo před jeho úplným zničením, a budou tedy odpovídat na sovětský útok co nejdále na východ od jeho hranic.⁶⁹ Na druhou stranu projekt Evropského obranného společenství hodnotil Schumacher jako ústupek Spojených států Francii a byl názoru, že nemůže vést k silné Evropě, natož k sjednocenému a suverénnímu Německu.⁷⁰ V té době začal také stále více poukazovat na nebezpečí dlouhodobého rozdělení Německa a kritizoval Adenauerovu vládu, že se důkladně nezabývala sovětskými návrhy na řešení německé otázky.⁷¹

Po zaslání Stalinovy nóty sociální demokraté požadovali, aby ještě dříve, než dojde k podpisu smlouvy o EOS a Generální smlouvy, proběhla čtyřmocenská jednání o Německu.⁷² Schumacher, který byl na jaře 1952 už těžce nemocen, zapřísahal v jednom dopise kancléře, že se musí řádně prozkoumat, zda sovětská nóta skutečně nenabízí možnost, jak dosáhnout znovusjednocení Německa v míru a svobodě.⁷³ I kdyby taková jednání měla ztroskotat, alespoň by se jasně prokázalo, že spolková vláda nepromarnila šanci na znovusjednocení Německa a osvobození Evropy.

Schumacherova kritika Adenauerovy politiky se však omezovala na brilantní řeči v Bundestagu a na shromáždění voličů. Schumacher, „*radikální demokrat, který se šílil radikálních akcí*“, nebyl schopen mimoparlamentní opozice, a to ani v případě nesouhlasu s montánní unií, ani v případě boje proti znovuvyzbrojení.⁷⁴ Mimoto si SPD v německé politice spoutala ruce svým striktním antikomunismem. V rozhovoru mezi

⁶⁷ Drott, Karl: *Sozialdemokratie und Wehrfrage*, Berlin und Hannover 1956, s. 165.

⁶⁸ Tamtéž, s. 168.

⁶⁹ Buczyłowski, op. cit., s. 116.

⁷⁰ Srov. Pirker, Theo: *Die SPD nach Hitler*, München 1965, s. 144n.

⁷¹ Buczyłowski, op. cit., s. 230.

⁷² Pirker, op.cit., s. 146. Expert SPD na obranné otázky, Fritz Erler, se k otázce znovuvyzbrojení vyjádřil v tom smyslu, že bezpodmínečné Ne „z nás udělá satelity ruské politiky“ a bezpodmínečné Ano „nás uvrhne do područí americké politiky“. Z toho důvodu se měla předně konat konference čtyř mocností, která by se zabývala otázkou německého znovusjednocení. Srov. Fritz Erler: „Soll Deutschland rüsten?“, cit. dle Löwke, Udo: „Für den Fall, dass ...“ *Die Haltung der SPD zur Wehrfrage 1949-1955*, Hannover 1969, s. 133.

⁷³ Steininger, op.cit., s. 221-222 (dok. 82).

⁷⁴ Koch, Peter, op.cit., s. 414.

čtyřma očima ujišťoval důrazně Herbert Wehner kancléře, že při veškeré opozici vůči jeho politice dodržuje SPD nepřekračování hranic – v žádném případě nebude ochotna ke kolaboraci se stranickými útvary v sovětské mocenské oblasti.⁷⁵ Důvěryhodnost sociálnědemokratické politiky byla narušena také tím, že zatímco v parlamentních debatách SPD odmítala politiku západní integrace, tak téhož času spolupracovali sociálnědemokratičtí ekonomičtí odborníci v Paříži na konzultacích ohledně Schumanova plánu.

Po Schumacherově smrti v srpnu 1952 pokračovalo nové stranické vedení v čele s Erichem Ollenhauerem v jeho politice. Dortmundský sjezd SPD, který se konal ve dnech 24. až 28. září 1952, schválil podmínky, za kterých se sociální demokracie byla ochotna podílet na zajištění míru a obraně svobody, a to i vojenskými prostředky.⁷⁶ Přednostně měly pokračovat snahy o znovusjednocení Německa. Smlouvy, které by Spolkovou republiku zavazovaly k vojenské pomoci, měly být v případě, že by se staly překážkou k znovusjednocení Německa, spolkovou vládou vypověditelné. Zároveň tyto smlouvy neměly být závazné pro budoucí vládu sjednoceného Německa. Dále bylo požadováno, aby se usilovalo o vytvoření evropského bezpečnostního systému v rámci Organizace spojených národů a aby byla zaručena rovnoprávnost všech účastníků. Stranický sjezd v Berlíně v červenci 1954 usnesení z Dortmundu potvrdil, dodal však ještě jeden požadavek: parlamentní kontrolu ozbrojených sil.⁷⁷

Nutno podotknout, že sociální demokracie nebyla ve svých názorech jednotná. Velká část členské základny zaujala hned na konci druhé světové války čistě pacifistický postoj a s jakoukoliv koncepcí vyzbrojení se neztotožňovala.⁷⁸ Četní komunální sociálnědemokratičtí politici si zakládali na antimilitaristických postojích své volební kampaně a využívali ve společnosti rozšířeného mírového hnutí „ohne mich“. Vedení SPD však nebralo názory řadového členstva příliš na vědomí a spíše se soustředilo na prosazování vlastní branně-politické koncepce.

Komunistická strana Německa (Kommunistische Partei Deutschlands, KPD) jednoznačně odmítala jak znovuvyzbrojení, tak západní integraci Spolkové republiky.⁷⁹

⁷⁵ Wehner dokonce odevzdal kancléři „prohlášení o loajalitě“, viz tamtéž, s. 415.

⁷⁶ Srov. Drott, op.cit., s. 181-182.

⁷⁷ Pirker, op.cit., s. 200.

⁷⁸ Srov. Jacobsen, Hans-Adolf: „Zur Rolle der öffentlichen Meinung bei der Debatte um die Wiederbewaffnung 1950-1955“, in: *Aspekte der deutschen Wiederbewaffnung bis 1955*, Boppard am Rhein 1975, s. 71-73, dále srov. Klotzbach, Kurt: *Der Weg zur Staatspartei. Programmatik, praktische Politik und Organisation der deutschen Sozialdemokratie 1945 bis 1965*, Bonn 1982.

⁷⁹ Srov. Fülberth, Georg: *KPD und DKP. Zwei kommunistische Parteien in der vierten Periode kapitalistischer Entwicklung*, Heilbronn 1990.

Schumanův plán na vznik Montánní unie měl podle KPD sloužit pouze ke spojení válečného potenciálu západoevropských zemí a k podřízení celého hospodářství zbrojnímu průmyslu. Plevenův plán pak měl zase vést k vytvoření německé žoldnéřské armády. Stranický sjezd KPD, který se sešel na počátku března 1951 ve východoněmeckém Výmaru, schválil rezoluci, která varovala před následky vyzbrojení SRN: hlavním smyslem vyzbrojení bylo podle KPD „*udělat z obyvatelstva západního Německa jádro armády, která zaútočí proti Německé demokratické republice, Sovětskému svazu a ostatním lidovým demokraciím, a nechat ho umírat za zájmy amerických miliardářů.*“⁸⁰ Za alternativu k Adenauerově politice považovali komunisté celoněmeckou konferenci, která by jednala o svobodných volbách a mírové smlouvě.⁸¹

Na počátku listopadu 1951 komunisté vyhlásili program znovusjednocení Německa a vyzvali západoněmeckou veřejnost k národnímu osvobozeneckému boji. Adenauerův režim měl být svržen a na jeho troskách vybudováno „*svobodné, jednotné, nezávislé, demokratické a mírumilovné Německo.*“⁸² S tímto programem šla KPD také do voleb do Spolkového sněmu v roce 1953. Získala však pouze 2,2 procenta hlasů, a tak nepřekročila pětiprocentní hranici potřebnou pro vstup do parlamentu.

Radikálně levicová revoluční politika komunistické strany a její hesla vyzývající k boji proti „vykořisťovatelům německého lidu“ a k „revolučnímu svržení Adenauerova režimu“ byly pro spolkovou vládu důvodem k tomu, aby podala ke Spolkovému ústavnímu soudu podnět na přezkoumání, zda se činnost KPD ještě pohybuje v mezích ústavy.⁸³ Ústavní soud se měl zároveň zabývat stejným podnětem ohledně extremistické pravicové Socialistické říšské strany (Sozialistische Reichspartei, SRP), protože obě strany zavdávaly svou argumentací impuls k obavám západních mocností. Zatímco SRP jako strana blízká nacionálnímu socialismu byla už v roce 1952 zakázána, soudní projednávání „protiústavnosti“ KPD se táhlo až do roku 1956. Rozsudek byl vynesen 17. srpna 1956 a KPD byla zakázána s odůvodněním, že se nepohybuje v mezích Základního zákona, protože jejím konečným cílem je socialistická revoluce, aby v duchu marxismu-leninismu zavedla diktaturu proletariátu.⁸⁴

⁸⁰ *Dokumente der Kommunistischen Partei Deutschlands 1945-1956*, Berlin 1973, s. 260.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² *KPD 1945-1965. Abriss, Dokumente, Zeittafel*, Berlin 1966, s. 78.

⁸³ Srov. *Kabinettsprotokolle*, 186. Kabinettsitzung am 16. November 1951, A. Anträge an das Bundesverfassungsgericht, die KPD und SRP für verfassungswidrig zu erklären, (www.bundesarchiv.de).

⁸⁴ Lilge, Herbert: *Deutschland von 1955-1963*, Hannover 1965, s. 22-24, *Archiv der Gegenwart* (AdG) 1956, s. 5946-47.

Mezi veřejností i ve Spolkovém sněmu se dlouho diskutovalo o správnosti a účelnosti tohoto rozhodnutí.⁸⁵ Odpůrci zákazu argumentovali tím, že KPD při své pokračující ilegální práci v podzemí může být ještě nebezpečnější než dříve.⁸⁶ Jak ukázaly spolkové volby v roce 1953 a také další volby do zemských sněmů a komunální volby, nemohla již KPD hrát žádnou významnější roli. Komunistická strana byla obnovena teprve v roce 1968 pod trochu pozměněným názvem jako Německá komunistická strana (Deutsche Kommunistische Partei, DKP). Počet jejích členů klesl ze 75 000 v roce 1956 na 7500 v době jejího opětovného založení.⁸⁷

⁸⁵ Srov. Lilge, op.cit., s. 23-24.

⁸⁶ Tamtéž, s. 24.

⁸⁷ Viz www.de.wikipedia.org (heslo: Kommunistische Partei Deutschlands a Deutsche Kommunistische Partei).

II. Bezpečnostní otázka v letech 1955-1958

II. 1. Pařížské smlouvy a mezinárodní reakce na vyhlášení suverenity SRN

Dne 5. května 1955 oznámili spojenečtí vysocí komisaři na základě dohod z Paříže, uzavřených v říjnu 1954, ukončení okupačního statutu a Spolková republika Německo se stala suverénním státem, který se zavázal povolit na svém území pobyt cizích ozbrojených sil.⁸⁸ Spolková republika přistoupila spolu s Itálií k bruselské alianci, přičemž dosavadní Západní unie byla přejmenována na Západoevropskou unii (ZEU). Spolková republika mohla vytvořit vlastní armádu, pro kterou však byl stanoven strop 12 divizí stejně jako v případě EOS. Tento strop mohl být zvýšen jediné po jednomyslné dohodě všech členských států ZEU, takže Francie měla možnost v případě nutnosti tomu zabránit. Zároveň byla Spolková republika přizvána do NATO, a to na základě rovnoprávnosti s ostatními členskými státy.⁸⁹ Německé vojenské síly však byly na rozdíl od těch spojeneckých podřízeny zcela NATO, to znamená Nejvyššímu spojeneckému velení v Evropě (SACEUR).⁹⁰ Západní Německo tedy mohlo mít vlastní armádu, ta ale byla zapojena do sestavy NATO, a tak nemohla jednat samostatně.

V zájmu evropské bezpečnosti se Spolková republika zavázala, že nesáhne k vojenské síle za účelem sjednocení Německa, zřekla se výroby jaderných, biologických a chemických zbraní a souhlasila s kontrolou výroby válečných lodí, bombardérů a raket.⁹¹

O dva dny později vedl Adenauer německou delegaci na konferenci Severoatlantické aliance v Paříži, kde bylo 9. května vyhlášeno plné členství Spolkové

⁸⁸ Bonn musel západním mocnostem smluvně zajistit právo na rozmístění jednotek v SRN podle čl. 4, odst. 2 „Německé smlouvy“, srov. Küsters, Hanns Jürgen, *Dokumente zur Deutschlandpolitik*, II. řada, sv. 4: Die Außenminister-Konferenzen von Brüssel, London und Paris, Vertrag über die Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und den Drei Mächten, München 2003, s. 392 nebo März, *Dokumente zu Deutschland*, dok. 11, s. 86.

⁸⁹ Průběh jednání v Paříži v říjnu 1954 a kompletní znění pařížských smluv viz EA 1954, s. 7127-7181 nebo *Dokumente zur Deutschlandpolitik*, II. řada, sv. 4 (kompletně o jednáních v Bruselu, Londýně a Paříži), dále März, *Dokumente zu Deutschland*, dok. 11 (s. 86nn.), dok. 13 (s. 91n.) a dok. 14 (s. 93).

⁹⁰ Adenauer v tom viděl „značnou diskriminaci Německa“, ale nezbylo mu nic jiného než souhlasit. Srov. *Erinnerungen*, 1953-1955, s. 317.

⁹¹ Srov. März, *Dokumente zu Deutschland*, dok. 13 (Schlussakte der Londoner Neun-Mächte-Konferenz über die Aufnahme der Bundesrepublik Deutschland in das westliche Verteidigungssystem), s. 92, dále *Bulletin*, 6. 10. 1954, č. 188, s. 1663-1666.

republiky v NATO. V souvislosti s tím bývá v literatuře často citován kancléřův výrok: „*Jsme součástí nejsilnější aliance dějin. Přinese nám znovusjednocení.*“⁹² Opozice ale byla jiného názoru. Předseda SPD Erich Ollenhauer prohlásil: „*Přiznaná politická svoboda, kterou SRN získala Pařížskými smlouvami, je trvale omezena závazkem vojenského příspěvku v rámci Severoatlantické aliance a smluvně daným pozůstatkem původního okupačního práva.*“⁹³ „Pozůstatkem původního okupačního práva“ měl Ollenhauer na mysli, že západní mocnosti si ponechaly právo na rozhodování v otázce Berlína a Německa jako celku, včetně znovusjednocení a mírového uspořádání, jakož i nárok na umístění ozbrojených sil na území SRN a právo na rozhodování o nouzovém stavu k jejich ochraně.⁹⁴

Až do poslední chvíle se SPD pokoušela smlouvám zabránit argumentem, že znovuvyzbrojení ohrozí znovusjednocení. V roce 1950 mohla SPD ještě doufat, že bojem proti znovuvyzbrojení dosáhne mocenské změny v Bonnu. O pět let později však stála většina obyvatelstva za Adenauerovou politikou, odpor SPD a umírněné mimoparlamentní opozice se minul účinkem.⁹⁵

Nemohla-li SPD smlouvám zabránit, tak je alespoň nechtěla oslavovat. Adenauer chtěl 5. května přednést v parlamentu proklamaci k německému lidu, ale ustoupil od toho, když SPD pohrozila odvetným prohlášením.⁹⁶ Nato se kancléř spokojil s dopisem předsedovi Bundestagu⁹⁷ a uspořádal vlastní malou oslavu před Schaumburgským palácem: „*Snažil jsem se dát tomuto dni alespoň nějaké svěcení tím, že jsem nechal před palácem Schaumburg ve 12 hodin v poledne slavnostně vztyčit německou vlajku.*“⁹⁸ Průvod Spolkové ochrany hranic pozdravil zbraní a Adenauer prohlásil: „*Tento den Německo opět získalo svou svobodu a suverenitu.*“⁹⁹

Sovětský svaz odpověděl vypovězením svých starých smluv o spolupráci s Francií a Velkou Británií a 14. května 1955 pak spolu se svými satelity vytvořil vlastní

⁹² Tento výrok ve skutečnosti nepadl v květnu 1955, jak se domnívá např. Peter Koch (Srov. Koch, op.cit., s. 344), ale už 23. října 1954 při tiskové konferenci v Paříži, v den podpisu pařížských smluv. Srov. Köhler, Henning: *Adenauer. Eine politische Biographie*, Frankfurt a. M. 1994, s. 851-852.

⁹³ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, Sankt Augustin 2000, s. 1442, cit. také in: Dollinger, Hans, *Die Bundesrepublik in der Ära Adenauer 1949-1963*, s. 124.

⁹⁴ Srov. čl. 2, čl. 4 a čl. 5 „Německé smlouvy“ viz März, *Dokumente zu Deutschland*, dok. 11, s. 86n. nebo Münch: *Dokumente des geteilten Deutschlands*, s. 235n.

⁹⁵ Srov. Pirker, op.cit., s. 204nn., Lilge, op.cit., s. 10n.

⁹⁶ Srov. *Kabinettsprotokolle*, Sondersitzung am 5. Mai 1955, A. Tag der Wiedererlangung der Souveränität, (www.bundesarchiv.de).

⁹⁷ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1442n., dále srov. *Verhandlungen des Deutschen Bundestages. Stenographische Berichte (BT-Pr.)*, sv. 24, s. 4414 a *Bulletin*, 6. 5. 1955, s. 703.

⁹⁸ Cit. dle Koch, op.cit., s. 287.

⁹⁹ Tamtéž, s. 288.

vojenský pakt, Varšavskou smlouvu.¹⁰⁰ Vzhledem k tomu, že sovětská kontrola nad armádami satelitů byla v této době absolutní, šlo pouze o prázdné propagandistické gesto, které nikterak neměnilo strategickou situaci v Evropě.

Dne 15. května podepsali v mramorovém sále vídeňského zámku Belvedere ministři zahraničí čtyř vítězných mocností státní smlouvu, která Rakousku pod podmínkou jeho trvalé neutrality navracela suverenitu a upravovala stažení okupačních sil.¹⁰¹ V případě Rakouska Moskva nemohla doufat, že se jí podaří udržet svou pozici, protože její okupační zóna byla tak malá, že nemohla být základem samostatného státu jako sovětská okupační zóna v Německu. Proto Sověti začali zvažovat řešení, jež se podobalo jejich přístupu k Německu: stažení všech okupačních vojsk a slib Rakouska nevstoupit do žádné bezpečnostní organizace.

Pro Adenauera byla ochota Sovětů k řešení rakouské otázky „*chytře vypočteným krokem*“, který měl agitovat pro myšlenky o neutralizaci Německa.¹⁰² Území SRN a NDR, na kterých ještě nebyli žádní němečtí vojáci, se právě nabízela jako výchozí bod pro jakýsi typ neutrální zóny s kontrolou zbrojení. Moskva také v květnu 1955 přišla s dalším ze svých odzbrojovacích návrhů,¹⁰³ a to v době, kdy Washington postupně opouštěl krajní požadavek, spojující jaderné a konvenční odzbrojení. Eisenhowerova administrativa tak učinila z obavy, že by USA mohly být obviňovány, že svými přehnanými požadavky vlastně celý odzbrojovací proces brzdí a že by pak iniciativu mohla trvale převzít Moskva.¹⁰⁴ V této situaci nabrala americká obstrukce sovětských návrhů poněkud subtilnější podobu. Spojené státy přistoupily na odzbrojovací jednání, ale jakékoli budoucí dohody podmínily existencí účinných kontrolních mechanismů.¹⁰⁵

Během tiskové konference ve Washingtonu dne 18. května 1955 pronesl prezident Eisenhower myšlenku, která vzbudila rozruch na mezinárodním poli. V rozhovoru s korespondentem listu *Le Monde* americký prezident prohlásil, že myšlenka neutrální zóny ve střední Evropě má své přednosti, nemělo by však vzniknout vojenské vakuum.¹⁰⁶ Neutrální Rakousko mělo podle ustanovení Státní smlouvy získat

¹⁰⁰ Text Varšavské smlouvy in: KAG 1955, s. 5161n., dále Niehuss/Lindner: *Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung*, sv. 10, s. 437n.

¹⁰¹ Srov. Siegler, Heinrich, *Dokumentation zur Deutschlandfrage III.*, s. 300n.

¹⁰² Koch, op.cit., s. 345.

¹⁰³ Srov. Reiman, Michal / Luňák, Petr: *Studená válka 1954-1964: sovětské dokumenty v českých archivech*, Brno 2000, s. 409.

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ Srov. Reiman/Luňák, op.cit., s. 409n.

¹⁰⁶ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1457, dále srov. Besson, Waldemar: *Die Aussenpolitik der Bundesrepublik*, München 1970, s. 168.

možnost udržovat armádu přiměřenou svým potřebám. Také neutrální Švýcarsko disponovalo ozbrojenými silami. „*Tento typ neutrality*“, prohlásil Eisenhower, „*se naprosto liší od vojenského vakua*.“¹⁰⁷ Posluchači pochopili, že pomýšlí i na znovusjednocené Německo jako na součást navrhované neutrální středoevropské zóny.

Eisenhowerův nápad vyvedl Adenauera z míry.¹⁰⁸ Německo sjednocené za podmínky, že zůstane neutrálním státem mezi dvěma mocenskými bloky, by se nevyhnutelně dostalo pod sovětskou nadvládu a bylo by dříve či později nějakým způsobem začleněno do východního bloku. Adenauer byl nanejvýš zneklidněn. Demonstrativně povolal právě jmenované německé vyslance ze tří západních metropolí zpět do Německa na jakousi konferenci do svého rekreačního letoviska Bühler Höhe.¹⁰⁹ Americký státní tajemník Dulles se nakonec na nátlak Bonnu od myšlenek neutralizace Německa distancoval.¹¹⁰

II. 2. Ženevská konference

Sovětské a americké představy o zbraních hromadného ničení a poválečném uspořádání Evropy se střetly na setkání hlav států někdejší protihitlerovské koalice v červenci 1955 v Ženevě. O konkrétním programu konference jednala před jejím zahájením spojenecká plánovací skupina v Londýně.¹¹¹ Spolková republika, která se na přípravách ženevské konference mohla podílet, pokud šlo o německou otázku, směřovala západní mocnosti na junktim mezi znovusjednocením a dohodou o evropské bezpečnosti.¹¹² Kdyby Západ v otázce odzbrojení vyšel Sovětům vstříc, aniž by zároveň vyjednal podstatné ústupky Moskvě ohledně Německa, pak už by podle Adenauera Sověty k řešení německé otázky nic nepřimělo.¹¹³ Případná dohoda o odzbrojení

¹⁰⁷ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1457, dále srov. Adenauer, *Erinnerungen*, 1953-1955, s. 44.

¹⁰⁸ Adenauer, *Erinnerungen*, 1953-1955, s. 44.

¹⁰⁹ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1457, Koch, Peter, op.cit., s. 345.

¹¹⁰ Srov. Dullesovo prohlášení in: *Dokumente zur Deutschlandpolitik*, řada III., sv. I., s. 46 (Erklärung des Staatssekretärs Dulles über eine Neutralisierung Deutschlands).

¹¹¹ Viz *Kabinettsprotokolle*, 1955, Einleitung: 4. Außen- und Deutschlandpolitik im Zeichen der Genfer Konferenzen (www.bundesarchiv.de).

¹¹² Srov. Doering-Manteuffel, Anselm: *Die Bundesrepublik Deutschland in der Ära Adenauer. Aussenpolitik und innere Entwicklung 1949-1963*, Darmstadt 1983, s. 87n.

¹¹³ Princip „odzbrojení současně se znovusjednocením“ se stal součástí konkrétní německé politiky, srov. Adenauer, *Erinnerungen*, 1955-1959, s. 307.

nesměla v žádném případě vést k zachování statu quo ve střední Evropě nebo dokonce k neutralizaci Spolkové republiky či celého Německa.¹¹⁴ V opačném případě by byla pro spolkovou vládu odzbrojovací opatření ve střední Evropě, která by se týkala především SRN a NDR, naprosto nepřijatelná.¹¹⁵

Spojené státy na tento junktim přistoupily, i když – jak podotknul Adenauer – to na ženevské konferenci v červenci 1955 vypadalo, že se od junktimu upustí.¹¹⁶ Avšak na jednání ministrů zahraničí vítězných mocností v říjnu 1955 v Ženevě byl junktim západními představiteli jednoznačně prezentován.¹¹⁷ Přesto panovala v Bonnu nadále nejistota ohledně amerického závazku. V jedné analýze ze dne 22. května 1957, která byla vytvořena pro Adenauera, se píše: „*Nebezpečí, že americká vláda uzavřením dohody o regionální inspekci v Evropě prejudikuje politické urovnání a prakticky odsouhlasí bezpečnostní dohodu na základě rozdělení Německa, se nedá popřít. Proto musí být americké vládě a veřejnosti stále znovu důrazně připomínáno, že jakékoli vzdání se přímé spojitosti mezi odzbrojením a znovusjednocením musí vést k obětování Evropy, a tím i k smrtelnému ohrožení USA.*“¹¹⁸ Pod tlakem Bonnu bylo dne 28. května 1957 učiněno společné prohlášení Eisenhowera a Adenauera, že se sice proti počátečním krokům na cestě k odzbrojení nic nestaví, ale že rozsáhlým dohodám o odzbrojení musí nutně předcházet řešení problému znovusjednocení Německa.¹¹⁹ Eisenhower ujišťoval kancléře, že Spojené státy nezamýšlejí dosáhnout odzbrojovacích opatření, která by byla dohodnuta na úkor německého znovusjednocení.¹²⁰

V otázce samotného procesu sjednocení se západní mocnosti a Spolková republika dohodly na určitých principech, podle nichž se mělo na vrcholné konferenci v Ženevě postupovat. V celém Německu se nejdříve měly konat svobodné volby, ze kterých by vzešlo národní shromáždění, jež by vypracovalo ústavu, a následně měla být

¹¹⁴ Adenauer, *Erinnerungen*, 1955-1959, s. 283.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 35-37, dále srov. Besson, op.cit., s. 168.

¹¹⁷ Srov. Doering-Manteuffel, op.cit., s. 87n., Adenauer, *Erinnerungen*, 1955-1959, s. 35-37.

¹¹⁸ Cit. dle Eckardt, Felix von: *Ein unordentliches Leben. Lebenserinnerungen*, Düsseldorf 1968, s. 478.

¹¹⁹ Siegler, *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, sv. I. s. 653.

¹²⁰ Tamtéž. V této souvislosti stojí za zmínku, že tvůrcem většiny Eisenhowerových návrhů na odzbrojení byl Harold Stassen, prezidentův zvláštní poradce pro otázky odzbrojování v letech 1955-1958. Stassen, vlivná osobnost Republikánské strany, pevně věřil v jednání se Sověty a domníval se, že dohody, které by mohly značně přispět k mezinárodní bezpečnosti, by neměly být utvářeny v závislosti na řešení politických sporů. Srov. Morgan, op.cit., s. 55. Takový přístup se nelíbil Bonnu, který byl přesvědčen, že prvním krokem ke skutečnému détente v Evropě musí být odstranění jednoho z hlavních zdrojů napětí mezi Západem a Východem, a to rozdělení Německa. Z Adenauerova hlediska by jakákoli dohoda o zbrojních limitech, pokud by byla uzavřena dříve než dohoda o znovusjednocení Německa, mohla sjednocení do budoucna zkomplikovat. Adenauer se obával, že Stassen úspěšně přesvědčuje prezidenta o oddělení otázky kontroly zbrojení a německého znovusjednocení. Srov. Morgan, op.cit., s. 56.

vytvořena celoněmecká vláda. Tato vláda by byla kompetentní k vyjednání a podpisu mírové smlouvy.¹²¹

Tato procedura sama o sobě neměla hlubší smysl. Pro Spojené státy, stejně jako pro spolkovou vládu, bylo důležité, aby se znovusjednocené Německo stalo součástí západního tábora. Ve „smlouvě o Německu“ z roku 1954 bylo jako společný cíl signatářských států jmenováno znovusjednocené Německo, které bude mít demokratickou ústavu podobně jako SRN a které bude integrováno do evropského společenství.¹²² Sjednocené Německo nemělo v žádném případě využít své svobody k tomu, aby se vyčlenilo ze Západu. Ještě při svém posledním setkání s Adenauerem dne 7. února 1959 v Bonnu americký státní tajemník Dulles prohlásil, že znovusjednocení nemůže být provedeno za cenu odtržení Německa od západního společenství a vzdání se vymožeností evropské integrace.¹²³

Summit v Ženevě, který se konal ve dnech od 18. do 23. července 1955, byl prvním setkáním hlav států a šéfů vlád západních mocností a Sovětského svazu od konference v Postupimi. Ačkoli úspěchy spočívaly převážně v atmosféře a mnohokrát zmiňovaný „duch Ženevy“ se už koncem roku 1955 rozplynul, bylo zřejmé, že strach obou supervelmocí z použití atomových zbraní, kterými obě mocnosti disponovaly, a z toho důvodu vzešlá nutnost dospět k dohodě o kontrole zbrojení, vedly k jednání o německé otázce. Mocnosti se shodly na formulaci společné odpovědnosti za urovnání německé otázky a na sjednocení,¹²⁴ ale už při zpáteční cestě do Moskvy oznámil první tajemník ÚV KSSS, Nikita S. Chruščov, ve východním Berlíně „teorii dvou států“ jako budoucí vůdčí princip sovětské politiky ohledně Německa.¹²⁵

Západní představitelé na konferenci předložili, jak bylo dohodnuto v Londýně, plán na znovusjednocení skrze svobodné volby a nabídli Sovětskému svazu bezpečnostní záruky pro případ, že by se znovusjednocené Německo rozhodlo pro setrvání v NATO. Britský premiér Anthony Eden pak přesto bez domluvy s Bonnem

¹²¹ Toto pořadí bylo už například plánováno v tzv. Edenově plánu, který byl předložen 29. ledna 1954 západními mocnostmi na berlínské konferenci „čtyřky“. Srov. Siegler, *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, sv. I. s. 180.

¹²² Viz čl. 7, odst. 2 „Německé smlouvy“, in: Siegler, *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, sv. III., s. 119.

¹²³ Adenauer, *Erinnerungen*, 1955-1959, s. 473n.

¹²⁴ Srov. AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1487n., Doering-Manteuffel, op.cit., s. 87.

¹²⁵ Chruščov prohlásil, že oba německé státy jsou skutečností a jakékoli urovnání německé otázky nepůjde na úkor NDR. Srov. AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1496n.

navrhl Rusům vytvoření vojensky neutrální zóny po obou stranách železné opony, aniž by to spojoval s ústupky ruské strany v německé otázce.¹²⁶

Předseda rady ministrů SSSR, Nikolaj A. Bulganin, předložil návrh celoevropské smlouvy o kolektivní bezpečnosti, který nasvědčoval tomu, že Moskva si zřízením bezpečnostního systému v Evropě snaží zajistit nejen vlastní bezpečí, ale také svoji hegemonii nad celou Evropou.¹²⁷ Hlavní body sovětského návrhu zněly následovně:

1. *Zákaz seskupování států v rámci evropského společenství* (tím by byly jednotlivé evropské státy izolovány a vystaveny sovětské moci).

2. *Rovnoprávný podíl SRN a NDR na smlouvě, přičemž by oba státy získaly nižší statut, protože práva čtyř mocností v Německu by zůstala nedotčena.*

3. *Konzultace smluvních partnerů v případě, že by podle názoru jednoho z nich hrozilo v Evropě nebezpečí ozbrojené agrese* (tím mohla být SRN, kdyby se Moskvě nezamlouvala její politika, předvolána před jakýsi typ tribunálu, a to pouze na základě sovětského požadavku).

4. *Právo každého smluvního partnera na vojenskou intervenci, kdyby došlo k ozbrojené agresi* (tím si Moskva ponechávala možnost zasahovat do vnitroněmeckých sporů, přirozeně ve prospěch NDR, která by přece jako socialistický stát nebyla agrese schopna).

5. *Pozdější, ještě v budoucnu dojednané stažení zahraničních jednotek z Evropy.*

Americký prezident Eisenhower se v Ženevě setkal se svým sovětským spojencem z druhé světové války, maršálem Žukovem.¹²⁸ Adenauer se obával, aby se americký prezident nepokusil za zády svého státního tajemníka navázat přímý kontakt se sovětskou delegací.¹²⁹ Agenti spolkové zpravodajské služby dostali od Adenauera příkaz, aby prozkoumali, zda mezi americkou a sovětskou delegací neprobíhají tajné rozhovory. Charlesi Bohlenovi, americkému velvyslanci v Moskvě, který se jednání

¹²⁶ Srov. Siegler, *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, sv. I, s. 306n.

¹²⁷ Doslovné znění Bulganinova návrhu viz Siegler, *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, sv. 1, s. 331-333. V souvislosti s Bulganinovým návrhem stojí za poznámku, že návrh na evropský bezpečnostní systém, který přednesl tehdejší sovětský ministr zahraničí Vjačeslav Molotov dne 10. února 1954 na berlínské konferenci „čtyřky“, přisuzoval USA pouze statut „pozorovatele“. Srov. tamtéž, s. 198.

¹²⁸ Srov. Reiman, Luňák, op.cit., s. 20 a Durman, Karel: *Popely ještě žhavé. Velká politika 1938-1991*. Díl I., Světová válka a nukleární mír 1934-1964, Praha 2004.

¹²⁹ Koch, Peter, op.cit., s. 346.

v Ženevě také účastnil, se nepodařilo německého kancléře přesvědčit o bezelstnosti tohoto setkání.¹³⁰

Ženevská konference skončila bez dohody o hlavních otázkách. Bulganin odmítl plán na znovusjednocení skrze svobodné volby.¹³¹ Po vstupu SRN do NATO se podle Sovětů musí svět smířit s existencí dvou německých států. Znovusjednocení je teď záležitostí samotných Němců. Naléhavé je uzavření smlouvy o kolektivní bezpečnosti v Evropě.¹³²

Jediné, na čem se šéfové vlád čtyř mocností dohodli předtím, než se ženevská konference rozešla, byl program jednání říjnové konference ministrů zahraničních věcí, která se měla rovněž zabývat bezpečností v Evropě a Německem, stejně jako otázkami znovusjednocení a odzbrojení.

II. 3. Zahraniční politika Bonnu v letech 1955-1958

Rok 1955 byl ze zahraničněpolitického hlediska velice nabitým rokem. Ženevská konference tvořila jakési „rozvodí“ mezi poválečnou dobou a novou érou vztahů mezi Západem a Východem, které také nadále určovaly zahraniční politiku SRN. Sovětské iniciativy, směřující ke změně v mezinárodních vztazích, odstartovaly koncem jara 1955, když se po vnitropolitických bojích v Moskvě upevnila mocenská pozice N. S. Chruščova. Západní mocnosti tehdy příliš nepočítaly s možností výrazného obratu v sovětské politice – rok 1955 byl silně poznamenán začleněním SRN do NATO a uzavřením Varšavské smlouvy. Nicméně Chruščov, jakmile se částečně zbavil svých domácích politických konkurentů, rozvinul své iniciativy: v květnu 1955 došlo k uzavření rakouské Státní smlouvy a ze sovětského pohledu se tak otevřely dveře pro jednání o Německu. Na mezinárodní situaci výrazně zapůsobila Chruščovova a Bulganinova návštěva v Jugoslávii v červnu 1955, na níž Chruščov přiznal Stalinovu vinu na sovětsko-jugoslávském konfliktu v roce 1948.¹³³

Na tyto kroky navázaly sovětské návrhy na odzbrojení a uzavření evropské smlouvy o kolektivní bezpečnosti. Co se týče německé otázky, vycházely návrhy z

¹³⁰ Tamtéž.

¹³¹ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1492.

¹³² Tamtéž, s. 1492n.

¹³³ Reiman / Luňák, op.cit., s. 19.

předpokladu zakotvení existence dvou německých států. Německá mírová smlouva měla ukončit válečný stav s Německem a měla být oddělena od otázky německého sjednocení - o tom měla rozhodnout dohoda mezi oběma německými státy. Spojenci se měli z Německa stáhnout. Chruščovovy návrhy se obracely proti Spolkové republice, proti jejímu začlenění do NATO, a tím i proti základnímu smyslu koncepce západní bezpečnosti. Navíc torpédovaly nárok SRN na výlučné zastupování Německa v mezinárodních vztazích, předpokládaly uznání NDR západními mocnostmi a jejich výslovným cílem bylo odstranění legální báze pro cizí, především americkou přítomnost v Německu.¹³⁴

Sovětské návrhy tak nebyly pro Západ přijatelné, přesto znamenaly krok kupředu, neboť umožňovaly obnovit jednání mezi velmocemi někdejší protihitlerovské koalice. Jejich výsledkem také bylo navázání vztahů mezi SSSR a SRN během návštěvy kancléře Adenauera v Moskvě v září 1955.

V sovětské nótě ze dne 7. června 1955, na základě které byli představitelé spolkové vlády pozváni do Moskvy za účelem navázání diplomatických vztahů, stálo, že by takový krok mohl zlepšit evropskou bezpečnost a přispět k obnovení německé jednoty.¹³⁵ Adenauer pozvání do Moskvy přijal, a to z několika důvodů.¹³⁶ Předně chtěl západním mocnostem před zahájením ženevské konference „čtyřky“ demonstrovat politickou přítomnost Bonnu a jeho nárok na přihlídnutí mocností k zájmům SRN během jednání se SSSR. Jeho postoj vycházel jednak z obavy z možného návratu vítězných mocností k systému založenému v Postupimi a zároveň z příliš sebevědomého kalkulu, že je možné jednat se Sověty o znovusjednocení na bilaterální bázi.¹³⁷

Adenauerova obava ze znovuoživení postupimské konstelace se projevila na jaře 1955 ještě v jiném ohledu. Když se na Západě začaly objevovat úvahy o vytvoření pásu neutrálních států ve střední Evropě, reagoval kancléř téměř ukvapeně s pokusem zahájit výstavbu Bundeswehru tak rychle, jak bylo jen možné (pomocí zákona o dobrovolnících), jen aby SRN nemohla být zahrnuta do takových neutralizačních plánů, které předpokládaly vojenskou neangažovanost. Adenauer bojoval o zrovnoprávnění Spolkové republiky v kruzích západních států, které by mohlo být politicky skutečné

¹³⁴ Tamtéž, s. 20.

¹³⁵ Srov. Adenauer, *Erinnerungen*, 1953-1955, s. 447n. Kompletní znění sovětské nóty in: *Dokumente zur Deutschlandpolitik*, řada III., sv. 1, s. 76-80.

¹³⁶ Srov. *Kabinettsprotokolle*, 85. Kabinettsitzung am 8. Juni 1955, C. Sowjetnote, (www.bundesarchiv.de), AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1467.

¹³⁷ Srov. Doering-Manteuffel, op.cit., s. 90.

teprve tehdy, když by SRN představovala adekvátní mocenský faktor, a ten závisel na existenci, velikosti a vyzbrojení armády.¹³⁸ Jeho politické úsilí se zcela soustředilo na mocenskou stabilizaci SRN v západním bloku a všechna opatření bonnské východní politiky byla prováděna s ohledem na tento účel.¹³⁹

Dalším důvodem, proč Adenauer pozvání Sovětů přijal, byl ten, že sociální demokraté tak nemohli nadále hrát na vnitropolitickou strunu kancléřovy neschopnosti dohodnout se s Moskvou a jeho jednostrannosti v mírové a bezpečnostní politice. Navíc se zdálo, že pozvání do Moskvy poskytne poměrně významný kredit pro vnitropolitickou obranu „politiky síly.“ Nebyla snad nabídka sovětského vedení důkazem pro správnost Adenauerovy teze, že plodných rozhovorů se může dosáhnout jedině tehdy, když se bude vytrvale sledovat silný kurz západního spojení?¹⁴⁰ Že cesta bonnské vládní delegace byla nakonec zpečetěna návratem německých válečných zajatců a výměnou velvyslanců, mohla podstatně zesílit Adenauerovu popularitu a způsobit obrat vnitropolitické nedůvěry v „politiku síly.“ Od té doby se mohlo poukázáním na toto historické datum argumentovat, že „politika síly“ je nejen prospěšná pro zmírňování mezinárodního napětí, ale také vhodná pro docílení dohody se Sověty.¹⁴¹

Aby uchlácholil latentní nedůvěru Američanů vůči svým přímým kontaktům se Sověty, slíbil Adenauer v červnu 1955 Dullesovi, že během své moskevské návštěvy nenaváže diplomatické vztahy se SSSR, pokud by zároveň nedošlo k pokroku v otázce znovusjednocení.¹⁴² Doma ovšem kancléř prohlásil, že by chtěl na znamení nově získané suverenity vyslat do Moskvy vlastního vyslance, aby mohl nezávisle na západních mocnostech navázat přímý kontakt s kremelským vedením.¹⁴³ Adenauer dával přednost bilaterálním jednáním s Moskvou o navrácení sovětské zóny, při kterých

¹³⁸ Tamtéž, dále srov. Schwarz, Hans-Peter: *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. II. *Die Ära Adenauer*, Stuttgart 1981, 266n.

¹³⁹ Doering-Manteuffel, op.cit., s. 90.

¹⁴⁰ Srov. Siebenmorgen, op.cit., s. 131.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Steininger, Rolf: *Deutsche Geschichte*, sv. III. 1955-1974, Frankfurt am Main 2002, s. 16.

¹⁴³ Koch, op.cit., s. 348, Williams, op.cit., s. 342. Kancléř zastával názor, že „absence vztahů mezi SSSR a námi, z čehož pro nás vyplývá nemožnost zastupovat naše národní zájmy také v Moskvě, je nenormální stav.“ Viz Adenauer, *Erinnerungen* 1953-1955, s. 489. Nebezpečí, že by se tím mohly zhoršit vztahy Bonnu se západními mocnostmi, chtěl Adenauer předcházet stálými konzultacemi s nimi. „Nejvyšším příkazem pro má jednání v Moskvě bylo absolutní plnění smluvních podmínek se Západem“, viz *Erinnerungen* 1953-1955, s. 493. K obavám kancléře kvůli nedůvěře Západu srov. Eckardt, op.cit., s. 378, 382.

„budeme sedět u stolu rovnoprávně“, než jednáním, „která jsou vedena o nás bez nás.“¹⁴⁴

Výsledky ženevské konference nasvědčovaly tomu, že Bonn nemá naději na rychlé řešení otázky znovusjednocení. Zprávy o Rakousku, které získalo krátce předtím nezávislost podmíněnou zachováním neutrality, signalizovaly ochotu SSSR nabídnout Bonnu znovusjednocení Německa za cenu vystoupení SRN z NATO a souhlas s vytvořením kolektivního bezpečnostního systému v Evropě. Na takový obchod však Adenauer nechtěl v Moskvě přistoupit. Po jednom rozhovoru se spolkovým kancléřem si jeho důvěrný přítel Heinrich Krone poznamenal do deníku: „*Kancléř upozornil na nebezpečí tohoto návrhu. S takovou nabídkou si chce Moskva razit cestu do západního Německa a západní Evropy.*“¹⁴⁵

Adenauerova návštěva Moskvy, která probíhala ve dnech od 9. do 13. září 1955, byla odvážným činem: navázání diplomatických vztahů mohlo u západních mocností vzbudit nedůvěru ohledně zahraničněpolitické spolehlivosti Bonnu a zklamat očekávání německé veřejnosti ohledně znovusjednocení. Jak vysoká očekávání úspěchu cesty panovala ve veřejném mínění, ukázal komentář sloupkařky „Die Zeit“ Marion hraběnký Dönhoffové: „*Navázání diplomatických vztahů je to jediné, co máme k dispozici a co je pro Sověty opravdu neobyčejně důležité. Nemusí se tedy zvláště připomínat, že tento ústupek má být směřen jen za to, co je nejdůležitější pro nás, tedy za kalendářní termín znovusjednocení.*“¹⁴⁶

Aby omezil rizika, rozhodl se Adenauer v rozporu se svými dosavadními postupy zapojit do spoluodpovědnosti na jednání se Sověty také sociální demokraty a parlament.¹⁴⁷ A tak s sebou na cestu do Moskvy přizval předsedu zahraničněpolitického výboru Spolkového sněmu, Kurta Georga Kiesingera z CDU, a jeho zástupce, Carlo Schmida z SPD, stejně tak předsedu zahraničněpolitického výboru Spolkové rady, jenž byl zároveň ministerským předsedou Severního Porýnní-Vestfálska, Karla Arnolda z CDU. Svého koaličního partnera, FDP, kterou Adenauer ohodnotil jako politicky nespolehlivou, brát s sebou do Moskvy nechtěl. Stejně tak netoužil po doprovodu svého ministra hospodářství Ludwiga Erharda, aby na Západě nevyvolal dojem, že se mu předně jedná o navázání obchodních vztahů s Východem.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Cit. dle Koch, op.cit., s. 348.

¹⁴⁵ Krone, Heinrich: *Tagebücher*, 1. sv. 1945-1961, přep. Hans-Otto Kleinmann, Düsseldorf 1995, s. 183.

¹⁴⁶ Dönhoff, Marion: *Deutsche Aussenpolitik von Adenauer bis Brandt*, Hamburg 1970, s. 95.

¹⁴⁷ Srov. Williams, op.cit., s. 342, Koch, Peter, op.cit., s. 349.

¹⁴⁸ Srov. Köhler, op.cit., s. 879.

Protože Adenauer nevěděl, jaký bude průběh jednání v Kremlu, vzal s sebou nejen své nejužší politické poradce – státní tajemníky Hanse Globkeho a Waltera Hallsteina, šéfa tiskového oddělení úřadu kancléře Felixe von Eckardta, ministra zahraničí Heinricha von Brentana, špičkové diplomaty Herberta Blankenhorna a Wilhelma Greweho, ale zároveň i celý zástup expertů.¹⁴⁹ Adenauerův důvěrník Heinrich Krone si do svého deníku v den odjezdu poznamenal: „*Všichni měli dojem, že ve vzduchu visí něco strašidelného. Cesta do Moskvy je riziko. Musíme ho však podstoupit.*“¹⁵⁰

Program pětidenní návštěvy vyplnily oficiální rozhovory se sovětskými představiteli v úzkém kruhu a společenské akce. Jednání se nejdříve rozvinula v obecnou bilanci německo-sovětských vztahů od začátku druhé světové války.¹⁵¹ Výměna názorů mezi Adenauerem a Chruščovem, která chvílemi probíhala se zvýšenými hlasy a pozvednutými pěstmi, měla uvolňující účinek. Jak prohlásil Adenauer: „*Řekli jsme si tehdy všechno od srdce, a to už tvoří jistou soudržnost.*“¹⁵²

V klíčových politických otázkách týkajících se znovusjednocení a evropské bezpečnosti byla protikladná stanoviska nepřekonatelná, stejně jako předtím na vrcholné konferenci v Ženevě. Adenauer pochopil, že k opravdovému uvolnění může dojít teprve tehdy, až se udělají první kroky k odzbrojení, které přispějí ke snížení bezpečnostních hrozeb.¹⁵³ Jak kancléř poznamenal, Sověti měli strach ze Spojených států. Chruščov podle Adenauera řekl docela otevřeně: „*Jsme obklíčeni Spojenými státy. Mají všude kolem nás opěrné body.*“¹⁵⁴ Do té doby nebyl Sovětský svaz ochoten přistupovat na globální jednání o détente a pokračovat v řešení německé otázky.¹⁵⁵ Chruščovovo prohlášení o „teorii dvou států“ tuto politiku Moskvy potvrzovalo.

Z této tendence se pro budoucnost nedalo tušit nic dobrého. Zatímco se mezinárodní události letních měsíců roku 1955 daly vykládat jako obrat v sovětské zahraniční politice, výsledky říjnové konference ministrů zahraničí „čtyřky“ již jasně naznačovaly konsolidaci původního kurzu moskevské politiky. Jak Adenauer

¹⁴⁹ Srov. Steininger, op.cit., s. 17, Koch, Peter, op.cit., s. 350, Schöllgen, Gregor: *Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland*, München 1999, s. 43n.

¹⁵⁰ Krone, op.cit., s. 189.

¹⁵¹ Srov. Adenauer, *Erinnerungen*, 1953-1955, s. 487n., Eckardt, op.cit., s. 377n.

¹⁵² Adenauer, *Erinnerungen*, 1953-1955, s. 512.

¹⁵³ Srov. Siebenmorgen, op.cit., s. 132.

¹⁵⁴ Adenauer, *Reden 1917-1967*, Stuttgart 1975, s. 307 (Kancelářova zpráva k zahraničněpolitické situaci na zasedání spolkového předsednictva CDU dne 30. září 1955).

¹⁵⁵ Srov. Siebenmorgen, op.cit., s. 132n.

poznamenal, šlo o pouhou „*chvíli oddechu*“, která byla „*podle komunistické ideologie nutná, aby se konsolidovalo dosažené*“. ¹⁵⁶ Západ by si tedy měl dát pozor na to, „*aby si onu „chvíli oddechu“ nevykládal přímo jako obrat sovětského smýšlení*“. ¹⁵⁷ Po Ženevě je „*nutná více než kdy jindy ostražitost a úzká spolupráce západních vlád*“, aby se tento „*uvolňovací manévr Sovětů*“, tato „*nová ruská taktika*“, zacílená na veřejné mínění s očekáváním, že jej uklimbá a skryje skutečné záměry, nemohl setkat s účinností. ¹⁵⁸

Jediným realistickým cílem jednání bonnské delegace v Moskvě zůstalo navázání diplomatických vztahů a propuštění válečných zajatců, kteří byli v SSSR ještě internováni. ¹⁵⁹ Moskva již dříve dala najevo ochotu propustit dosud zadržované Němce do své vlasti. ¹⁶⁰ Přesto došlo právě kvůli této otázce ke konfliktu, který téměř vedl k předčasnému ukončení moskevské návštěvy. Sovětský svaz jako vítězná mocnost nechtěl totiž akceptovat propuštění zajatců jako předpoklad pro výměnu velvyslanců a připustit Bonnu nárok na výhradní zastoupení pro případná jednání o této otázce, neboť se již předem vedly také rozhovory s NDR. ¹⁶¹ Kromě toho zastávala Moskva názor, že internovaní Němci jsou váleční zločinci, kteří byli odsouzeni sovětskými soudy a mohli by být propuštěni pouze na základě jednostranného udělení milosti. ¹⁶² Kompromis byl nakonec nalezen tím, že se Adenauer spokojil s Bulganinovým čestným prohlášením.

Podle kancléře k němu poslední den při slavnostní recepci v Kremlu přistoupil Bulganin a nabídl mu dohodu. Pokud Adenauer požádá o navázání úplných diplomatických vztahů, Sověti na oplátku pošlou všechny zajatce domů. ¹⁶³ Většina členů německé delegace však s takovým řešením nesouhlasila, mezi nimi především von Brentano a Hallstein. ¹⁶⁴ Ministr zahraničí kancléři namítal, že se přece nemůže

¹⁵⁶ Adenauer, *Erinnerungen* 1953-1955, s. 438.

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ Z dopisu Adenauera Dullesovi ze dne 25.7. 1955, uveden v Adenauer, *Erinnerungen* 1953-1955, s. 472n.

¹⁵⁹ Otázka propuštění válečných zajatců se rychle stala ústředním bodem jednání, jelikož z ní Sověti kvůli navázání diplomatických vztahů učinili předmět „výměnného obchodu“. Srov. Steininger, op.cit., s. 18, Adenauer, *Erinnerungen* 1953-1955, s. 544-547.

¹⁶⁰ Srov. Steininger, op.cit., s. 18.

¹⁶¹ Srov. Koch, Peter, op.cit., s. 352, Köhler, op.cit., s. 884n.

¹⁶² Koch, Peter, op.cit., s. 352.

¹⁶³ Adenauer, *Erinnerungen*, 1953-1955, s. 545.

¹⁶⁴ Srov. Köhler, op.cit., s. 886, Koch, Peter, op.cit., s. 352, Williams, op.cit., s. 343. V této souvislosti stojí za zmínku, že v německém vedení neexistovala shoda o správném poměru vůči SSSR. Část delegace byla proti navázání diplomatických vztahů s Moskvou, mezi nimi von Brentano, jeho státní tajemník Walter Hallstein a německý velvyslanec u NATO Herbert Blankenhorn. Podle vůle těchto politiků měly německé kontakty k SSSR, pokud byly nutné, probíhat nepřímou přes západní, respektive americkou diplomacii. Viz Bandulet, op.cit., s. 321. Na otázku jednoho novináře v Moskvě, co se změnilo navázáním diplomatických vztahů, Felix von Eckardt odpověděl: „*Dosud jsme neměli vůbec žádné vztahy, teď máme špatné!*“ Viz Eckardt, op.cit., s. 435.

spokojit s ústním příslibem, a to zvláště poté, co sám vždycky předtím poukazoval na porušování smluv Sověty.¹⁶⁵ Kromě toho k normalizaci vztahů se Sovětským svazem mělo přece dojít pouze při pokroku v otázce znovusjednocení. Adenauer si takových námitek nevšímal. Nicméně přítomnost dvou německých vyslanců v Moskvě mohla svědčit o jistém uznání sovětské teorie „o dvou státech“.¹⁶⁶ Aby se pojistil proti kritikům, kladl si Adenauer podmínku, že má být dohoda o navázání diplomatických vztahů se Sověty odsouhlasena Bundestagem.¹⁶⁷

Ve společném komuniké bylo uvedeno, že Spolková republika vidí v navázání diplomatických vztahů příspěvek k obnovení jednotného německého státu na demokratických principech. Sovětský svaz prosadil formulku, která vylučovala členství sjednoceného Německa v NATO.¹⁶⁸ Veřejnosti bylo tímto vágním prohlášením (podobně jako v Ženevě) opět znovu zastřeno to, že nebylo dosaženo žádného výsledku v otázce znovusjednocení. Adenauer navíc oznámil v dopise Bulganinovi právní výhrady spolkové vlády: neuznání územních zisků SSSR, neuznání NDR a zachování nároku Spolkové republiky na výhradní zastoupení všech Němců.¹⁶⁹

Pro Adenauera mělo z propagačních důvodů velký význam osvobození zajatců. V očích německého obyvatelstva to byl jeden z největších Adenauerových úspěchů celé jeho éry.¹⁷⁰ Novinářka „Die Zeit“ hraběnka Dönhoffová zůstala se svou kritikou – „svoboda pro 10 000 zpečetuje otroctví 17 milionů“ – téměř osamocena.¹⁷¹ Veřejnost kancléře entuziasticky oslavovala. 9626 válečných zajatců a 20 000 internovaných civilistů se mohlo vrátit domů. Adenauer to pak v jednom projevu trochu nadsadil: „*To se mi povedlo, osvobodit sto tisíc válečných zajatců.*“¹⁷²

Američané sledovali dění v Moskvě s podezřením. Museli se smířit s tím, že Adenauer navzdory dřívějším slibům dohodl navázání diplomatických vztahů.¹⁷³ Člen německé delegace Herbert Blankenhorn byl první, který si musel vyslechnout výtku od Američanů. Když podával zprávu o výsledku konference americkému velvyslanci

¹⁶⁵ Koch, Peter, op.cit., s. 352.

¹⁶⁶ Srov. Adenauer, *Erinnerungen*, 1953-1955, s. 492.

¹⁶⁷ Srov. *Kabinettsprotokolle 1955*, Sondersitzung am 15. September 1955, A. Bericht des Bundeskanzlers über seine Moskau-Reise (www.bundesarchiv.de). Bundestag jednohlasně schválil navázání diplomatických vztahů se SSSR 24.9. 1955, srov. AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II., s. 1550.

¹⁶⁸ Srov. *Bulletin*, 15. 9. 1955, č. 173, s. 1445-1447.

¹⁶⁹ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II., s. 1540.

¹⁷⁰ Srov. Doering-Manteuffel, op.cit., s. 88, Schöllgen, op.cit., s. 44.

¹⁷¹ Dönhoff, Marion, op.cit., s. 97.

¹⁷² Cit. dle Koch, Peter, op.cit., s. 355.

¹⁷³ Srov. Bandulet, op.cit., s. 322 a Morgan, Roger: *The United States and West Germany 1945-1973*, London 1974, s. 68n., dále Köhler, op.cit., s. 888.

v Moskvě Charlesi Bohlenovi, dostal americký diplomat záchvat vzteku: „*Když uznáte kvůli několika tisícům válečných zajatců SSSR, co jste pak ochotni obětovat pro 17 milionů Němců?*“¹⁷⁴

Washington nemohl pochopit, že sami Němci, kteří Američany stále tlačili k neústupnosti vůči SSSR, při svém prvním kontaktu se Sověty neprojevili žádnou odolnost. Pozice spolkového kancléře byla ovšem příliš slabá, než aby si na Sovětském svazu vynutil větší ústupky. Adenauerův postup v Moskvě nicméně způsobil, že USA již otázku znovusjednocení do budoucna nepovažovaly za svou prioritu ve východní politice.¹⁷⁵ Vstřícný vztah mezi Dullem a Adenauerem sice zaručoval, že americká politika nadále zdůrazňovala junktim mezi odzbrojením a znovusjednocením, ale nebyl to už jen závazek, nýbrž také nepříjemné pouto.

Už během zpátečního letu z Moskvy do Bonnu začali úředníci ministerstva zahraničí s opravnými pracemi. Vedoucí politického oddělení ministerstva zahraničí Wilhelm Grewe sestavil seznam problémů, na základě kterého pak společně s Adenauerovým zahraničněpolitickým poradcem Walterem Hallsteinem vypracovali takzvanou „Hallsteinovu doktrínu“. Ve vládním prohlášení ze dne 22. září 1955 pak byla formulována tato zásada německé zahraniční politiky: „*Spolková republika Německo nebude vzhledem ke svému demokraticky legitimovanému nároku na zastupování veškerého německého národa navazovat nebo udržovat diplomatické styky s žádným státem, který udržuje nebo naváže diplomatické styky s Německou demokratickou republikou.*“¹⁷⁶ Navázání diplomatických vztahů mezi Bonnem a Moskvou Adenauer odůvodnil jako výjimku, jelikož Sovětský svaz byl jednou ze čtyř vítězných mocností a bez jeho přispění nemohla být obnovena jednota Německa. Dále prohlásil, že spolková vláda bude napříště považovat navázání diplomatických vztahů třetích států s NDR za „*ne přátelský akt*“.¹⁷⁷

Po dobu sedmnácti let sloužila doktrína jako hlavní zahraničněpolitický nástroj Bonnu. Krátkodobě splnila účel zmírnění následků moskevské dohody. Dlouhodobě se však Hallsteinova doktrína stala okovem pro navázání diplomatických vztahů Bonnu a

¹⁷⁴ Cit.dle Koch, op.cit. 352.

¹⁷⁵ Srov. Morgan, op.cit., s. 70n.

¹⁷⁶ Vládní prohlášení kancléře Adenauera ve Spolkovém sněmu dne 22. září 1955, viz *BT-Pr.* 22. 9. 1955, s. 5646. Co se týče „nároku na zastupování veškerého německého národa“, prohlásili západní mocnosti již v závěrečném aktu londýnské konference ze 3. října 1954, že považují vládu SRN za jedinou německou vládu, která je utvořena svobodně a zákonně, a tudíž je oprávněná vystupovat v mezinárodních záležitostech jako zástupce veškerého německého lidu. Srov. *Dokumente zur Deutschlandpolitik*, II. řada, sv. 4, s. 392.

¹⁷⁷ *BT-Pr.* 22. 9. 1955, s. 5647.

států východního bloku, které si už velvyslance s NDR vyměnily. Nadto blokovala budování vnitroněmeckých vztahů. Pro státy třetího světa se stala prostředkem, jak si hrozbou navázání diplomatických vztahů s NDR vynucovat od SRN stále vyšší prostředky na rozvoj. Když v roce 1957 přerušil Bonn diplomatické vztahy s Jugoslávií, protože uznala NDR, ukázalo se, že SRN ztratila kvůli Hallsteinově doktríně značný prostor pro zahraniční politická i obchodní jednání.¹⁷⁸

Moskevská návštěva byla pro Adenauera důležitá také z toho důvodu, že si tak mohl udělat obrázek o Sovětském svazu a jeho politických možnostech. Kancléř si dobře všiml rezignovanosti moskevských obyvatel a nechal se informovat o stísněných podmínkách bydlení a dalších těžkostech života v SSSR. Vyvodil z toho logické závěry o vnitřní slabosti systému: Sovětský svaz potřebuje „chvíli oddechu“ a Západ mu nesmí při překonávání jeho hospodářských těžkostí pomáhat.¹⁷⁹

Zvláštního významu nabyly Chruščovovy závěry při soukromém rozhovoru s Adenauerem. Šéf sovětského vedení mu jako největší problém své země vylíčil rychlý přírůstek obyvatelstva v Číně. Později v Bonnu Adenauer několikrát opakoval, jak Chruščov spráskl ruce a prosil ho o pomoc: „*Všichni ti lidé, kteří žijí z hrsti rýže. Co z toho bude?*“¹⁸⁰ Adenauer z toho vydedukoval, že Čína vyvíjela na řídce osídlený Sovětský svaz populační tlak, který byl z mocenskopolitického hlediska poměrně závažný. Něco podobného už četl v jedné knize pojednávající o hranicích sovětské moci, kterou napsal kaliningradský lékař, epidemiolog, Wilhelm Starlinger. U kancléře to vyvolalo přesvědčení, že SSSR není v situaci udržovat dlouhodobě vojska současně v Evropě i Asii, a proto je odkázaný na zmírňování napětí.¹⁸¹ Tento předpoklad mu byl v následujících letech útěchou, poté co očekávání, která vsadil na „nejsilnější spojení světa“, nenašla naplnění.

Byly-li s ženevskou konferencí v červenci 1955 spojeny ještě velké naděje na pokrok v německé otázce, tak se koncem října během zasedání ministrů zahraničí čtyř vítězných mocností zcela rozplynuly. Východ a Západ vyostřily své návrhy s cílem

¹⁷⁸ Když Spolková republika navázala v roce 1967 diplomatické styky s Rumunskem a v roce 1969 je obnovila s Jugoslávií, ztratila doktrína zcela svůj smysl. Po vytvoření sociálně-liberální koalice SPD a FDP se východní politika SRN zásadně změnila. Po uzavření německo-sovětské smlouvy v roce 1970 a zejména smlouvy o zásadách vztahů s NDR v roce 1972 se Hallsteinova doktrína stala definitivně bezpředmětnou. Srov. obec. Booz, Rüdiger M.: *Hallsteinzeit. Deutsche Außenpolitik 1955–1972*, Bonn 1995.

¹⁷⁹ Srov. Koch, Peter, op.cit., s. 355n., Bandulet, op.cit., s. 318.

¹⁸⁰ Adenauer, *Erinnerungen*, 1953–1955, s. 527.

¹⁸¹ Srov. Siebenmorgen, op.cit., s. 131n., Bandulet, op.cit., s. 318n., Koch, Peter, op.cit., s. 356.

svalit vinu za ztroskotání na druhou stranu. Moskva využila setkání, aby silně agitovala pro uznání východního Berlína a pro evropský bezpečnostní systém při zavedení mezinárodní kontroly nad územím SRN a NDR. Západ představil variantu britského inspekčního plánu, která byla vypracována na nátlak Bonnu a pro Rusy nebyla přijatelná: osa zóny kontroly zbrojení byla přesunuta z vnitroněmeckých hranic východním směrem na linii Odra-Nisa. Konference skončila naprostým nezdarem.¹⁸²

Na jistou dobu se západoněmecká politika dostala do slepé uličky. Rok 1955, který začal s velkými nadějemi, skončil s velkým vystřízlivěním. Sovětský svaz propagoval politiku „mírové koexistence“ a také západní mocnosti pod vedením USA byly vzhledem k atomovému patu nuceny do budoucna provádět politiku détente na základě statu quo, ačkoli to oficiálně nechtěly přiznat. Německý velvyslanec u OSN, Felix von Eckardt, napsal 29. listopadu 1955 ministru zahraničí von Brentanovi, že *„americké vládě je naprosto jasné, že se v otázce německého znovusjednocení v blízké budoucnosti a při dosavadních postupech stěží něčeho dosáhne.“*¹⁸³ Pravděpodobně to byl projev účelového optimismu, když Dulles Adenauerovi před jeho cestou do Moskvy v září 1955 nechal sdělit, že je přesvědčen, že znovusjednocení přijde do dvou až čtyř let.¹⁸⁴ Adenauer rezignoval podobným způsobem.¹⁸⁵ Sotva šlo ještě o to, aby se německá otázka v dohledném čase vyřešila. V první řadě se mělo zabránit jejímu urovnání na základě statu quo, to znamená podle sovětských představ.

Nezdar Adenauerovy politiky znovusjednocení povzbudil řadu politiků k vlastním iniciativám v zahraniční politice. Šéf poslanecké frakce FDP Thomas Dehler zděsil kancléře veřejným prohlášením, že znovusjednocení není možné na základě pařížských smluv a že by měl Bonn mluvit o německém sjednocení přímo s Moskvou.¹⁸⁶ Kurt Georg Kiesinger, zahraničněpolitický mluvčí frakce CDU/CSU, se přimlouval za společnou německou politiku se sociálními demokraty a požadoval bez ohledu na dosavadní zkušenosti novou konferenci čtyř mocností o Německu.¹⁸⁷ Poslanec CDU a vydavatel „Die Zeit“ Gerd Bucerius inicioval akci „hlavní město Berlín“ s cílem přeložit sídlo spolkových orgánů z Rýna na Sprévu.¹⁸⁸ Nové politické

¹⁸² Průběh konference a příslušné dokumenty viz *Dokumente zur Deutschlandpolitik*, řada III., sv.1, s. 483nn.

¹⁸³ Eckardt, op.cit., s. 421.

¹⁸⁴ Adenauer, *Erinnerungen*, 1955-1959, s. 494.

¹⁸⁵ Bandulet, op.cit., s. 68.

¹⁸⁶ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1622n., dále srov. Adenauer, *Erinnerungen*, 1955-1959, s. 75nn.

¹⁸⁷ Koch, Peter, op.cit., s. 358.

¹⁸⁸ Tamtéž.

tváře FDP Erich Mende, Wolfgang Döring a Walter Scheel cestovali do Výmaru kvůli průzkumným rozhovorům se svými liberálními kolegy z Německé demokratické republiky.¹⁸⁹

Adenauer si ze všech těchto činností nic nedělal, pouze se obával, aby se tím nekomplikovalo postavení Spolkové republiky v západním systému. Kancléř totiž považoval za vhodné, aby po kritice jeho moskevské cesty, zejména ze strany Američanů, nastala před dalšími iniciativami v německé východní politice určitá časová prodleva.¹⁹⁰

K tomu všemu se ještě na jaře roku 1956 dala do pohybu odzbrojovací jednání mezi Západem a Východem, o kterých bylo rozhodnuto na ženevském summitu a která na straně západních velmocí znamenala zřetelný odklon od propojení problému znovusjednocení a odzbrojení. V Bonnu vyvstaly obavy, že by to dříve či později mohlo vést k dohodě mezi Západem a Východem, která by omezila manévrovací prostor SRN, aniž by to Bonn mohl nějak ovlivnit.¹⁹¹ Přitom se ukázalo, že do kolísavé pozice se nedostali pouze Američané. Také nebylo dobrým znamením, že francouzská delegace byla na odzbrojovací jednání vedena Julesem Mochem, který se už v době jednání o EOS vyznamenal svými protiněmeckými postoji.¹⁹²

Velké znepokojení konstatoval Bonn oficiálně, jakmile začalo roku 1956 první kolo diplomatických návštěv mezi Východem a Západem.¹⁹³ Sovětské vedení vykonalo v Londýně mimořádnou státní návštěvu. Francouzský socialistický ministerský předseda Guy Mollet letěl společně se svým ministrem zahraničí Christianem Pineauem do Moskvy, odkud přivezl domů prohlášení Chruščova, že Sovětskému svazu je milejší 17 milionů Němců pod jeho vlastní kontrolou, než 70 milionů Němců, kteří by byli integrováni do západních struktur nebo v nejlepším případě neutrální.¹⁹⁴ Západní iniciativy se udály na pozadí silného hnutí ve východním bloku, kde se začaly uvolňovat síly, které získaly svůj podnět vyhlášením destalinizace na XX. sjezdu KSSS konaném v únoru 1956 a jejichž důsledky ještě nebyly plně viditelné.

Z destalinizační debaty po XX. sjezdu KSSS také vyplynuly úvahy spolkové vlády o novém přístupu k východní politice. Chruščov kladl důraz na „odvrácení války“ a na mírové soužití zemí s „rozdílnými společenskými systémy“. Jeho koncept přikládal

¹⁸⁹ Schwarz, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. III., s. 311.

¹⁹⁰ Koch, Peter, op.cit., s. 358.

¹⁹¹ Schwarz, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. III., s. 343.

¹⁹² Srov. Willis, F. Roy: *France, Germany, and the New Europe, 1945-67*, Stanford 1968, s. 181n.

¹⁹³ Schwarz, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. III., s. 343.

¹⁹⁴ KAG, 1956, s. 5809.

velký význam jednáním a dohodám mezi velmocemi, přičemž sovětské úspěchy chtěl zajišťovat pomocí nátlakových situací.¹⁹⁵ Chruščov dokázal ve druhé polovině 50. let profitovat z toho, že díky tehdejšímu sovětskému jadernému programu mohla již Moskva jednat s USA o odzbrojení jako rovný s rovným. A tak zatímco sovětské tanky střílely na přelomu října a listopadu 1956 do maďarských povstalců, hrozila Moskva jaderným bombardováním Paříže a Londýna, které se pustily do špatně připravené intervence v druhé izraelsko-arabské válce. Sovětský postup v Maďarsku a suezská krize ochladily vztahy mezi Západem a Východem a sovětské výhrůžky utvrdily Američany v nedůvěře k sovětským návrhům.¹⁹⁶

V Polsku se v říjnu 1956 dostal k moci nacionálně-komunistický režim pod vedením Wladislawa Gomulky, který po svém nástupu do funkce vyhlásil politiku budování specifického polského socialismu.¹⁹⁷ Adenauer vyjádřil ohledně Polska a Maďarska naději na destabilizaci ve východním bloku, která by mohla oslabit sovětský expanzivní tlak.¹⁹⁸ Mimoto ve svém vládním prohlášení o Polsku dne 8. listopadu 1956 Adenauer doplnil své původní pojetí o možnostech politiky détente dodatkem: „*Spolková republika chce se svobodným Polskem dojít k usmíření, a svobodným Polskem rozumí zemi, která plně disponuje pravomocemi suverénního státu v oblasti vnitřních i zahraničních záležitostí.*“¹⁹⁹

V kontextu bonnské zahraniční politiky to znamenalo, že Adenauer měl v úmyslu provádět východní politikou orientovanou na détente, pokud by se SSSR dobrovolně vzdal politického vlivu na své satelity. Adenauer navíc požadoval neutralizaci východoevropských a středoevropských států; tato myšlenka měla hrát roli také v pozdějším návrhu „rakouského řešení“ pro NDR.²⁰⁰ Na základě svého přesvědčení o expanzionistickém charakteru SSSR považoval Adenauer nabídky Moskvy na neutralizaci středoevropského prostoru za pouhou taktiku, která má nakonec sloužit cíli sovětské supremace.²⁰¹ Proto na sovětské „neutralizační návrhy“ odpovídal podobnými nabídkami na neutralizaci východní Evropy. Jelikož v návrzích obou stran

¹⁹⁵ Srov. Reiman / Luňák, op.cit., s. 18n. a 410n.

¹⁹⁶ Opatrný pokus Dullese interpretovat Chruščovovo vítězství nad opozicí v SSSR jako návrat k Ženevě byl ostře odmítnut prvním náměstkem sovětského ministra zahraničí A. Gromykem, srov. Reiman / Luňák, op.cit., s. 55n., dok. č. 3.

¹⁹⁷ Srov. Vykoukal, Jiří a kol.: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Praha 2000, s. 395.

¹⁹⁸ Doering-Manteuffel, op.cit., s. 92.

¹⁹⁹ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1825.

²⁰⁰ Doering-Manteuffel, op.cit., s. 92, dále srov. Adenauer, *Erinnerungen*, 1955-1959, s. 376-380.

²⁰¹ Doering-Manteuffel, op.cit., s. 93.

převládal spíš politický kalkul než skutečná ochota k ústupkům, nebyly provedeny žádné podstatné kroky, které by směřovaly k realizaci takových plánů.

Spolkové ministerstvo zahraničí pod vedením Heinricha von Brentana se po říjnových událostech roku 1956 začalo domnívat, že by nyní mohlo získat Polsko jako partnera pro otázku znovusjednocení. Opatrné sondáže ukázaly, že navázání diplomatických vztahů by bylo možné dokonce i bez výslovného uznání hranice Odra-Nisa.²⁰² Adenauer, který uvažoval v kategoriích velmocenské politiky, v možnost dosažení pokroku německé otázky s pomocí Polska na rozdíl od zahraničního úřadu nevěřil. Klíč ke znovusjednocení ležel podle něj v Moskvě.²⁰³ Navíc uznání NDR Jugoslávií a promptní odpověď Bonnu – přerušení diplomatických vztahů s Bělehradem podle Hallsteinovy doktríny – znamenaly také konec úvah o zřízení velvyslanectví ve Varšavě. Adenauer pak vztahy s Polskem ještě dodatečně zatížil neuváženým činem. Nechal se u hrobu Alberta Velikého v Kolíně pasovat na rytíře Německého řádu, oděn v bílém řádovém rouchu s černým křížem. Adenauer si připadal jako v maškarním kostýmu, pro Poláky se tak ale začlenil do řady jejich utlačovatelů.²⁰⁴

V letech 1956 a 1957 se na přední místo diskusí u západních spojenců dostalo téma politiky détente a otázka znovusjednocení skončila na druhé koleji. Junktim o znovusjednocení a evropské bezpečnosti, který byl západními mocnostmi přijat v roce 1955, nebyl k prosazení a Bonn marně připomínal spojencům, že se ve smlouvě o Německu zavázali, že budou usilovat o jeho znovusjednocení.

V únoru 1956 se ve Francii dostala k moci socialistická vláda Guy Molleta a začala mluvit o přednostech odzbrojení. Britové se k ní připojili a společně vypracovali plán kontroly zbrojení pro střední Evropu.²⁰⁵ „*Ve Francii, v Británii,*“ vzpomíná Adenauer ve svých pamětech, „*všichni velebili odzbrojení, zatímco my ve Spolkové republice jsme usilovali o znovuvyzbrojení.*“²⁰⁶

Bonn se stavěl proti dohodě o evropské zóně kontroly zbrojení z toho důvodu, že se obával, že by se SRN jako objekt této kontroly dostala do hodnosti druhořadé mocnosti.²⁰⁷ Podrobila by se tak omezením, která Británie a Francie na sebe vzít

²⁰² Koch, Peter, op.cit., s. 359.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ Tamtéž.

²⁰⁵ Plány kontroly zbrojení pro střední Evropu a návrhy na odzbrojení vypracovávala tzv. „londýnská konference pěti mocností o odzbrojení“. Jednalo se o grémium velmocí a Kanady ustavené OSN.

²⁰⁶ Adenauer, *Erinnerungen*, 1955-1959, s. 119.

²⁰⁷ Schwarz, *Adenauer*, sv. II., s. 241.

nechtěly. Adenauer v blízkém kruhu prohlásil: „*Dokud budu žít, nebudou žádné evropské zóny kontroly zbrojení.*“²⁰⁸ Na veřejnosti kancléř hlásal, že všeobecné kontrolované odzbrojení by mělo mít přednost před regionálními opatřeními.²⁰⁹

Dne 13. července 1956 se Adenauerův kabinet dozvěděl o plánu amerického admirála Artura Radforda, tehdy šéfa Sboru náčelníků štábů, na snížení amerických konvenčních vojsk o 800 000 mužů a vyrovnání celkové vojenské síly zvýšenou jadernou palebnou silou.²¹⁰ Načasování bylo opravdu nešťastné, protože Adenauer teprve nedávno prosadil ve Spolkovém sněmu brannou povinnost právě pro typ armády, kterou Spojené státy nyní označily za zastaralý.²¹¹ Kromě toho se v tisku hned objevily informace, že v případě přijetí Radfordova plánu se v eventuální válce v Evropě ocitnou němečtí civilisté v první linii.²¹²

Adenauer Radfordův plán zkritizoval a Dullesovi napsal dopis, v němž kromě stížností apeloval na Dullesovo křesťanství.²¹³ Bratrovi státního tajemníka, šéfovi CIA Allenu Dullesovi, který byl vyslán do Bonnu, aby kancléře uklidnil, Adenauer rozmrzele sdělil: „*NATO se stává senilním a vyhlídky do budoucnosti jsou hrozné.*“²¹⁴ Adenauerovi se nakonec podařilo amerického státního tajemníka přesvědčit o nebezpečných zpětných účincích Radfordova plánu. Dulles prosadil ve Washingtonu škrtnutí tohoto plánu a také v následujícím roce zabránil plánovanému snížení vojsk v Evropě. Adenauer to před představiteli CDU zlehčoval: „*Můžeme děkovat Bohu, že pan Dulles existuje.*“²¹⁵

²⁰⁸ Cit. dle Koch, Peter, op.cit., s. 360.

²⁰⁹ Koch, Peter, op.cit., s. 360.

²¹⁰ V americkém tisku se objevily informace, že plán nereprezentuje oficiální politiku Bílého domu. Radford pouze zmiňoval své představy před senátním podvýborem pro letecké síly, ale ukázalo se, že jsou natolik schvalovány, že se mohly rychle stát oficiální politikou. O několik dní později byl Dulles na tiskové konferenci dotázán, zda si myslí, že by NATO mělo být oslabeno podstatnou redukcí svých pozemních sil a jeho odpověď zněla vyhybavě: „*Já si určitě nemyslím, že by došlo k nějaké destrukci NATO, jestliže by v souladu s kompetentní vojenskou radou, došlo k reformě obranného vzorce NATO.*“ O trochu později, když procházel mezi reportéry, se Dulles nechal slyšet, že administrativa v podstatě tento návrh schválila. Viz Morgan, op.cit., s. 63. Relativně nezávislé postavení šéfa náčelníků štábů umožňovalo Radfordovi dávat příkazy, o kterých si Bonn myslel, že jsou vydávány s posvěcením Bílého domu, a proto zapříčinily určité ochlazení německo-amerických vztahů. Srov. tamtéž, s. 57.

²¹¹ V červenci 1956, v době vrcholící krize kvůli Radfordovu plánu, byl do USA vyslán šéf tiskového oddělení úřadu kancléře Felix von Eckardt, aby tam navázal kontakty s politiky Demokratické strany. Demokráté totiž stejně jako Adenauer zdůrazňovali nutnost silného konvenčního zbrojení. Protože se v USA blížily volby do Kongresu, byla Eckardtova mise zamýšlena jako nátlakový prostředek proti Eisenhowerově vládě. Srov. Eckardt, op.cit., s. 451-460. Pro Adenauerovo zastání se silného konvenčního zbrojení bylo roku 1956 zajisté také spolurozhodující, že se tenkrát v Německu diskutovalo o délce branné povinnosti a že chtěl dokázat oprávněnost silného Bundeswehru.

²¹² Williams, op.cit., s. 348.

²¹³ Dopis ze dne 22. července 1956, in: Adenauer, Konrad: *Briefe, 1955-1957*, Berlin 1998, s. 216.

²¹⁴ Cit. dle Koch, Peter, op.cit., s. 297.

²¹⁵ Tamtéž.

Právě kvůli náhlým zvrátům v americké zahraniční politice a také z obavy, že se Spojené státy nakonec stáhnou z Evropy, se německý kancléř stal nadšeným přívržencem organizace EURATOM.²¹⁶ Na zasedání vlády Adenauer prohlásil, že „*Německo nemůže zůstat jaderným protektorátem*“,²¹⁷ a vysvětloval, že EURATOM poskytne západnímu Německu přístup k technologiím, jež mu co nejrychleji umožní výrobu jaderných hlavic. „*Z dlouhodobého pohledu,*“ prohlásil, „*nám EURATOM umožní vyvíjet atomové zbraně normálním způsobem. Všichni ostatní, především Francouzi, jsou před námi.*“²¹⁸ Adenauer tedy kvůli nedůvěře k politice Spojených států usiloval o vyzbrojení západoněmecké armády jadernými zbraněmi. Věděl, že potřebné technologie může získat jedině přes EURATOM a že jediný způsob, jak založit tuto organizaci, znamená souhlasit s paralelním vznikem Evropského hospodářského společenství.²¹⁹

Během zasedání Severoatlantické rady v Paříži v prosinci 1956 se sešel spolkový ministr obrany Franz Josef Strauss s admirálem Radfordem, aby si promluvili o obranných plánech a výstavbě Bundeswehru. Strauss potvrdil německý závazek vybudování dvanácti západoněmeckých divízi (i když s větší časovou prodlevou, než se původně plánovalo) a Radford měl údajně přislíbit Bundeswehru výzbroj pro atomovou válku.²²⁰

Dohoda měla zůstat v přísné tajnosti. Adenauer však na tiskové konferenci dne 4. dubna 1957 odpověděl na otázku, zda má v úmyslu vyzbrojit Bundeswehr jadernými zbraněmi, že „*taktické atomové zbraně nejsou v podstatě nic jiného než další vývojové stadium dělostřelectva. ... Samozřejmě se bez nich nemůžeme obejít. ... Vývoj nemůžeme zastavit. ... Musíme se tímto novým typem vybavit.*“²²¹

Rozhořel se vážný politický spor.²²² Adenauerovi neuškodily nejvíce útoky sociálních demokratů, kteří se obávali, aby Německo nebylo zataženo do jaderné války, ale protest vzešlý z univerzity v Göttingenu. Dne 12. dubna 1957 vydala skupina osmnácti významných fyziků z Ústavu Maxe Plancka pro teoretickou fyziku v

²¹⁶ Evropské společenství pro atomovou energii. K vývoji této organizace srov. Gerbet, Pierre: *Budování Evropy*, Praha 2004, s. 124nn.

²¹⁷ Cit. dle Schwarz, *Adenauer*, sv. II., s. 299.

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ Srov. Gerbet, op.cit., s. 124nn.

²²⁰ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1840.

²²¹ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1922, srov. Cioc, Mark: *Pax Atomica: The Nuclear Defense Debate in West Germany during the Adenauer Era*, New York 1988, s. 42-43.

²²² Srov. AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1923: interpelace SPD v Bundestagu 8.4. 1957 a stanovisko FDP.

Göttingenu manifest, v němž stálo, že „malá země jako Spolková republika nejlépe zajistí vlastní bezpečnost a přispěje ke světovému míru, když se výslovně a dobrovolně vzdá vlastnictví jaderných zbraní jakéhokoli typu“.²²³ Signatáři manifestu se navíc zavázali, že se nebudou za žádných okolností podílet na výrobě, testování či používání těchto zbraní.²²⁴

Pro Adenauerův kabinet a křesťanské demokraty byla celá záležitost nepříjemná, neboť bylo pět měsíců před spolkovými volbami a spor jim mohl zmařit pečlivě připravenou volební strategii. Kancléř proto pozval do Bonnu pět z oněch osmnácti profesorů, aby si o záležitosti promluvili. Výsledkem debaty bylo společné komuniké s prohlášením, že „Spolková republika nebude vyrábět jaderné zbraně a spolková vláda nemá důvod kontaktovat německé jaderné vědce kvůli účasti na vývoji těchto zbraní“.²²⁵ Spor podpořila i ostrá sovětská nota z konce dubna a vyvrcholil na jarní konferenci NATO.²²⁶

Dne 4. října 1957 vypustili Sověti Sputnik. Na rozdíl od ostatních západních politiků Adenauera tato událost nadchla. „Považoval jsem Sputnik,“ napsal ve svých vzpomínkách, „téměř za dar nebes, protože jinak by svobodný svět stále více upadal do soumrácného spánku.“²²⁷ Na druhou stranu se obával, že Kreml chce šokem ze Sputniku donutit Spojené státy uzavřít bilaterální dohodu, v jejímž důsledku by obě supervelmoci mohly společně řídit svět bez ohledu na zájmy ostatních zemí. Něčemu takovému se mělo za každou cenu zabránit.²²⁸

Na počátku října 1957 předložil polský ministr zahraničí Adam Rapacki před Valným shromážděním OSN návrh na vytvoření nukleárně neutrální zóny ve střední Evropě (měla zahrnovat oba německé státy, Polsko a Československo),²²⁹ jehož přijetí by jednak znamenalo, že Bundeswehr by ztratil naději na získání atomových zbraní, a jednak, že americké jednotky rozmístěné na území SRN by už nemohly hrozit nasazením těchto zbraní. Plán tak směřoval na likvidaci americké bezpečnostní garance pro SRN. V jeho pozadí stáli Sověti s úvahou, že plán povede k dezintegraci západního

²²³ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1925n. a Cioc, op.cit., s. 75.

²²⁴ Tamtéž (oba cit. tituly).

²²⁵ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1928n.

²²⁶ Schwarz, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. III., s. 336. K sovětské notě srov. AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1930n.

²²⁷ Adenauer, *Erinnerungen*, 1955-1959, s. 319.

²²⁸ Williams, op.cit., s. 356, dále srov. Schöllgen, op.cit., s. 48n.

²²⁹ Siegler, *Wiedervereinigung und Sicherheit Deutschlands*, sv. 1, s. 375.

společenství,²³⁰ a samotný návrh byl podpořen dalšími iniciativami Moskvy, především skrz „dopisovou akci“ sovětského ministerského předsedy Bulganina na přelomu let 1957-1958.²³¹

Adenauer plán odmítl a trval na posílení západoněmecké obrany vyzbrojením Bundeswehru jadernými zbraněmi.²³² K jeho stanovisku se kupodivu přiklonili Francouzi. Vláda Félix Gaillarda usoudila, že se Spojené státy dříve či později stáhnou z Evropy, a ta pak bude potřebovat vlastní jaderný potenciál. Proto navrhla, aby se Francie, Spolková republika Německo a Itálie podílely společně na vývoji a výrobě jaderných zbraní a odpovídajících nosných zařízení.²³³ Adenauer pochopil, že výroba by mohla probíhat mimo německé území, tudíž by se neporušily pařížské dohody. Kromě toho si byl vědom, že Francouzi vyzývají k účasti další státy proto, že své finanční zdroje vyčerpaly válkou v Alžírsku. Jinak řečeno, potřebují německé peníze. Adenauerovi se francouzský plán líbil – poskytoval mu totiž dominantní postavení.²³⁴

Následovala schůzka ministrů obrany, aby projednali odborné podrobnosti, a poté měl být plán předložen konferenci NATO, která se měla konat v prosinci v Paříži. Když se o plánu dozvěděli Sověti, okamžitě protestovali. Bulganin v dopise německému kancléři zdůraznil, že *„západní Německo se nachází přímo v průsečíku dvou vojenských mocností, jež dokážou zasáhnout nepřátelské cíle moderními zbraněmi... Koho bude zajímat osud Hamburku, Düsseldorfu, Kolína nebo Mnichova?“*²³⁵

Na zasedání Severoatlantické aliance v prosinci 1957 v Paříži se šéfové vlád států NATO shodli, že vojenské síly NATO v Evropě mají být vyzbrojeny jadernými zbraněmi a raketami středního doletu pod americkou kontrolou. Tímto rozhodnutím byl

²³⁰ Moskvě šlo také o to, aby bylo ve středoevropském předpolí Sovětského svazu vytvořeno mocenské vakuum, čímž by se dosáhlo úplné vojenské převahy SSSR na evropském kontinentě. Již sovětský plán na odzbrojení, předložený dne 18. března 1957, tomuto úmyslu jasně nasvědčoval: překračoval rámec pozdějšího Rapackého plánu a stanovoval pro území obou částí Německa, stejně tak pro jejich sousedy, nejen zákaz rozmístění jaderných zbraní, ale mimo to i omezení a kontrolu konvenčního zbrojení. Plán byl předložen sovětským delegátem Zorinem londýnskému podvýboru odzbrojovací komise OSN. Viz Siegler, *Wiedervereinigung und Sicherheit Deutschlands*, sv. 1, s. 367n.

²³¹ Srov. Doering-Manteuffel, op.cit., s. 94 a 96.

²³² Jak vysvětlil ministr obrany F. J. Strauss v jednom článku ze dne 25. února 1958, Bonn zásadně neodmítal myšlenku bezjaderné zóny, jak ji představil polský ministr zahraničí Rapacki. Článek se objevil v „Politisch-Sozialen Korrespondenz“, cit. dle Siegler, *Wiedervereinigung und Sicherheit Deutschlands*, sv. 1, s. 382n. Strauss chtěl ovšem zónu značně rozšířit dále na Východ („zhruba na celkovou oblast sovětských satelitů“) a také omezit konvenční zbrojení. Zdůraznil německou ochotu prejudikovat vojenský status sjednoceného Německa ve smyslu zřeknutí se jaderných zbraní, současně dal ale jasně najevo, že Bonn nemůže souhlasit s odzbrojovacím plánem, který vychází ze statu quo, tj. z rozdělení Německa.

²³³ Srov. Bandulet, op.cit., s. 171-173, Adenauer, *Erinnerungen*, 1955-1959, s. 325nn.

²³⁴ Williams, op.cit., s. 358, srov. Adenauer, *Erinnerungen*, 1955-1959, s. 328nn., 339.

²³⁵ Williams, op.cit., s. 358, srov. Dopis Bulganina Adenauerovi z 10. 12. 1957 in: *Dokumente zur Deutschlandpolitik*, řada III., sv. 3, s. 2037nn.

odejmut podklad pro diskusi o neangažovanosti a zamítnuto tak další projednávání Rapackého plánu.²³⁶

Zamítnutí Rapackého plánu Spolkovou vládou a současně rozhodnutí k atomovému vyzbrojení Bundeswehru vyvolala vnitropolitickou kontroverzi, která se stala mezníkem ve vývoji západoněmeckého státu. V debatě ve Spolkovém sněmu dne 23. ledna 1958 o zahraniční politice SRN, zvláště o možnostech německé východní politiky na pozadí diskuse o neangažovanosti, zaútočili bez milosti na Adenauerovu politiku Thomas Dehler z FDP a Gustav Heinemann, tehdy již člen SPD.²³⁷

Dehler shrnul události let 1949-1955, během nichž působil jako ministr spravedlnosti a později jako předseda hlavní koaliční strany FDP. Obvinil Adenauera, že si nikdy nepřál znovusjednocení, že v roce 1952 přezíravě odmítl Stalinovu nótu a zaprodal se západním spojencům, že s nikým na vnitropolitické scéně nediskutuje o svých diplomatických krocích a že není schopen kompetentně řídit zemi. Na výtku, že on roku 1952 v době sovětské nóty byl ve vládě a také v ní zůstal, Dehler odpověděl: „*Stydím se, stydím. Závidím Heinemannovi jeho odvahu. Ale on věděl lépe, s kým má tu čest, byl přece v CDU.*“²³⁸ Dehler zakončil svou řeč proti Adenauerovi obžalobou: „*Myslíte si ještě, že má tento muž vůli dovést německý národ k jednotě?*“²³⁹ Heinemann také kancléři vyčetl, že nebral znovusjednocení vážně a vyjmenoval celou řadu promarněných příležitostí: „*Pane kancléři, to, co jste v uplynulých letech dělal v zahraniční politice, byla stejná politika zvyšování cen, jakou u nás zažíváme také v hospodářství!*“²⁴⁰

Na kancléřovu obranu vystoupili Heinrich Krone a von Brentano, sám Adenauer neřekl nic.²⁴¹ Věcná odpověď ze strany vlády nepřišla. Parlamentní debata skončila těžkou porážkou kancléře.²⁴² Debatu odvysílal rozhlas a komentoval tisk. Novináři rozebírali především ony „promarněné příležitosti“. Tvrdili, že kancléř během debaty nepromluvil, protože neznal odpověď.²⁴³

Adenauer začal přemýšlet, jak získat ztracené body zpět, a jako jediný možný způsob se mu jevilo obnovení rozhovorů o znovusjednocení. Pouštět se do přímých

²³⁶ Srov. Adenauer, *Erinnerungen*, 1955-1959, s. 346.

²³⁷ Průběh debaty viz AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. III, s. 2101-2110 nebo *Dokumente zur Deutschlandpolitik*, řada III., sv. 4, s. 234nn., srov. Adenauer, *Erinnerungen*, 1955-1959, s. 360nn.

²³⁸ *Dokumente zur Deutschlandpolitik*, řada III., sv. 4, s. 380.

²³⁹ Tamtéž, s. 396, AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. III, s. 2109.

²⁴⁰ *Dokumente zur Deutschlandpolitik*, řada III., sv. 4, s. 399.

²⁴¹ Srov. *Dokumente zur Deutschlandpolitik*, řada III., sv. 4, s. 397n. a 410n.

²⁴² Srov. Doering-Manteuffel, op.cit., s. 96.

²⁴³ Srov. Schwarz, *Adenauer II.*, s. 405-409.

rozhovorů s představiteli NDR se mu ale nechtělo.²⁴⁴ Podle kancléře byla Německá demokratická republika jako diktátorsky řízený a na Sovětech závislý stát nepřijatelná jako partner pro jednání. Navíc bilaterální rozhovory s NDR by vlastně znamenaly její uznání, čímž by byla vyvrácena podstata Hallsteinovy doktríny. Mimo to se Adenauer obával, že přímé kontakty s NDR by mohly mít negativní vliv na vnitropolitickou situaci, protože by mohly v západním Německu podnítit nacionalismus a urychlit komunistickou infiltraci. Jako jediná možnost se mu jevil pokus působit na poměry v NDR přes Sovětský svaz.²⁴⁵

Státní tajemník Hans Globke načrtl kancléři myšlenku, aby bylo Sovětům navrženo „rakouské řešení“ pro NDR.²⁴⁶ V dubnu 1958 měl přijet do Bonnu kvůli podpisu obchodních smluv náměstek sovětského ministerského předsedy Anastas Mikojan.²⁴⁷ Několik dní před termínem jeho návštěvy sdělil kancléř sovětskému velvyslanci Smirnovovi osnovu svých úvah.²⁴⁸ Adenauer důrazně prosil o utajení: kdyby se jeho návrh dostal v Německu na veřejnost, „*riskoval bych, že za to budu vlastními lidmi ukamenován.*“²⁴⁹ Kdyby tento plán vyšel najevo, vyvolal by jednohlasné rozhořčení, neboť všechny strany zastoupené ve Spolkovém sněmu se zapřísahaly, že budou usilovat o znovusjednocení. Pro koalici CDU/CSU to po velkém volebním vítězství v roce 1957 platilo dvojnásob, jelikož po odchodu BHE z vládní koalice v roce 1955 nabrala velkou část vyhnanců, kteří požadovali tvrdou linii v německé východní politice a odmítali uznání NDR a hranice Odra-Nisa.

Ve dnech 21. až 25. března 1958 probíhala ve Spolkovém sněmu další zahraničně politická debata.²⁵⁰ Opatrnou formou přednášeli před Bundestagem Adenauer a ministr obrany Strauss, který byl krátce předtím do plánu zasvěcen, návrh na „rakouské řešení“. Kancléř v parlamentu řekl: „*Leží mi na srdci, abychom konečně dosáhli toho, aby 17 milionů Němců za železnou oponou mohlo žít tak, jak chtějí. Proto se domnívám, že bychom neměli celou otázkou znovusjednocení posuzovat jen z národního nebo nacionalistického aspektu, ale také z toho hlediska, že tamějších 17*

²⁴⁴ Šéf východoněmecké SED Walter Ulbricht navrhl počátkem roku 1957 konfederaci obou německých států, srov. AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1846.

²⁴⁵ Srov. Koch, Peter, op.cit., s. 361.

²⁴⁶ Tamtéž.

²⁴⁷ Bezprostředním důvodem Mikojanovy návštěvy Bonnu byl podpis dohod o oboustranném obchodu, zřízení konzulárních zastoupení a o návratu Němců ze SSSR.

²⁴⁸ Srov. Adenauer, *Erinnerungen*, 1955-1959, s. 376-380.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 378.

²⁵⁰ Průběh debaty viz AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. III, s. 2137-2180 nebo *Dokumente zur Deutschlandpolitik*, řada III., sv. 4, s. 694-907.

*miliónů Němců bylo přinuceno k způsobu života a myšlení, který oni nechtějí.*²⁵¹ Poslanci nemohli význam těchto nárazek pochopit, zvláště když se právě zásobovali prudkými řečnickými přestřelkami o atomovém vyzbrojení Bundeswehru.²⁵²

Spolkový sněm nakonec odhlasoval vyzbrojení Bundeswehru „nejmodernějšími zbraněmi“, dokud nebude uzavřena obecná dohoda o odzbrojení. Všem bylo jasné, že pojmem „nejmodernější zbraně“ se myslí jaderné zbraně.²⁵³

Současně s debatou Bundestagu o obranné politice začala mimoparlamentní kampaň proti jadernému vyzbrojení Bundeswehru pod mottem „Boj proti atomové smrti“, ke které se připojili i sociální demokraté. Hnutí proti atomové smrti seskupilo velký počet intelektuálů, levicových liberálů a dalších, kteří zastávali ideu nezávislého, pokud možno neutrálního a demilitarizovaného sjednoceného Německa.²⁵⁴

Otázka vyzbrojení Bundeswehru atomovými zbraněmi, na které Rusové v žádném případě nechtěli přistoupit, se stala hlavním tématem Mikojanovy návštěvy Bonnu.²⁵⁵ Mikojan se ani slovem nezmínil o návrhu Bonnu na „rakouské řešení“ pro NDR. Naopak se pokoušel přesvědčit kancléře, aby nevyzbrojoval Bundeswehr jadernými zbraněmi.²⁵⁶ Tvrdil, že takové vyzbrojení Bundeswehru není v zájmu Spolkové republiky, protože by se v případě válečného konfliktu stala prvním cílem. Podle tehdejšího německého velvyslance v Moskvě, Hanse Krolla, stály roku 1958 v popředí sovětských úvah o německé politice obavy z atomového vyzbrojení Bundeswehru.²⁵⁷ Jeho konstatování, že tenkrát bylo jaderné vyzbrojení ještě předmětem jednání, za které se mohly získat cenné ústupky,²⁵⁸ však nedokázalo Bonn přesvědčit. Kancléř byl neústupný. Když jednání uvázla na mrtvém bodě, Mikojan změnil taktiku a prohlásil, že SSSR chystá opatření na konvenční odzbrojení a vyzval Adenauera, aby ho podpořil. Kancléř se však tímto návrhem odmítl vůbec zabývat.²⁵⁹

²⁵¹ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. III, s. 2147.

²⁵² Srov. tamtéž, s. 2137-2180.

²⁵³ Srov. *Dokumente zur Deutschlandpolitik*, řada III., sv. 4, s. 900-907 a *Kabinettsprotokolle*, 19. Kabinettsitzung am 26. März 1958, A. Einzelfragen (www.bundesarchiv.de).

²⁵⁴ Srov. Doering-Manteuffel, op.cit., s. 97, Schwarz, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. III, s. 359n.

²⁵⁵ Srov. průběh jednání během Mikojanovy návštěvy in: *Dokumente zur Deutschlandpolitik*, řada III., sv. 4, s. 1058-1068 a 1073-1075, dále zprávu kancléře o Mikojanově návštěvě in: *Kabinettsprotokolle*, 23. Kabinettsitzung am 30. April 1958, A. Besuch des stellvertretenden sowjetischen Ministerpräsidenten Mikojan (www.bundesarchiv.de), dále srov. Eckardt, op.cit., s. 531-533.

²⁵⁶ Adenauer, *Erinnerungen 1955-1959*, s. 380 a 384.

²⁵⁷ Kroll, Hans: *Lebenserinnerungen eines Botschafters*, Köln-Berlin 1967, s. 388. Kroll nastoupil na post německého velvyslance v Moskvě 8. května 1958.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 388.

²⁵⁹ Srov. Eckardt, op.cit., s. 532n. a Adenauer, *Erinnerungen 1955-1959*, s. 389nn.

Otázkou je, jaké motivy vedly Adenauera k návrhu „rakouského řešení“ pro NDR. Bezpochyby mohl tento krok sloužit k zjištění sovětské ochoty jednat na konferenci čtyřky, která byla plánována na rok 1958, o německé otázce pod tímto nebo podobným hlediskem.²⁶⁰ Jelikož sovětská vláda na návrh nepřistoupila, bylo zřejmé, že německý problém je stále zablokovaný. Další rozhodný motiv uvedl sám Adenauer ve svých „Erinnerungen“.²⁶¹ Jak řekl Smirnovovi, vycházel při navázání diplomatických vztahů v roce 1955 z toho, že se mezi Moskvou a Bonnem bude pozvolna vytvářet vzájemný důvěrný vztah. Naděje se nesplnila, a proto je názoru, že za těchto okolností je třeba začít od začátku.²⁶² Adenauer se také pokusil překonat těžký politický neúspěch, který spočíval v tom, že od navázání diplomatických vztahů s Moskvou nedosáhl žádného pokroku v jednání o německé otázce. Dal tak zpětně za pravdu svým zahraničně politickým poradcům Brentanovi a Hallsteinovi, kteří vzhledem k sovětské teorii dvou států varovali kancléře před tím, aby navázal vztahy pouze na oplátku za propuštění zajatců a nekladl si za podmínku podstatné ústupky v německé otázce.²⁶³

Jediným přínosem Mikojanovy návštěvy bylo, že umožnila Adenauerovi vyvrátit tvrzení SPD a některých novin, že nehodlal se Sověty vůbec mluvit a že zmařil naděje na znovusjednocení Německa a mírové soužití.²⁶⁴ Bylo to důležité zejména kvůli rostoucí síle protiatomového hnutí. Například v době Mikojanovy návštěvy vyšlo v Hamburku do ulic 150 tisíc lidí na demonstraci proti jadernému zbrojení a proběhlo několik dobře organizovaných stávek.²⁶⁵ Nátlak se začal ještě stupňovat během předvolební kampaně před zemskými volbami v Severním Porýní-Vestfálsku, stanovenými na 6. června 1958, v nichž se SPD rozhodla vsadit na protiatomovou kartu.

Krátce před Mikojanovou návštěvou podepsaly Francie, Spolková republika Německo a Itálie dohodu o atomových zbraních. Gaillardova vláda však několik dnů po podpisu dohody padla a po nástupu Charlese de Gaulla byla dohoda o společné výrobě jaderných zbraní navždy uložena k ledu.²⁶⁶

²⁶⁰ Doering-Manteuffel, op.cit., s. 97n. Představitelé členských států NATO se už na prosincovém zasedání Severoatlantické rady roku 1957 shodli na tom, že aliance je připravena vstoupit do jednání se SSSR, a to především o otázkách omezení zbrojení. Na témž zasedání si Adenauer také zajistil souhlas západních mocností s návrhem „rakouského řešení“ pro NDR. Tamtéž, s. 97.

²⁶¹ Srov. zprávu o jednání se Smirnovem in: Adenauer, *Erinnerungen*, 1955-1959, s. 369-380.

²⁶² Tamtéž, s. 370.

²⁶³ Srov. Doering-Manteuffel, op.cit., s. 98, Grewe, op.cit., s. 245-251.

²⁶⁴ Williams, op.cit., s. 363.

²⁶⁵ Tamtéž.

²⁶⁶ Ve svých vzpomínkách Adenauer silně lituje toho, že kvůli vnitropolitickým událostem ve Francii byly opět udušeny „velmi důležité zárodky společné evropské práce v atomové oblasti“. „Doufal jsem, že

Západoněmecká veřejnost se o tom naštěstí pro Adenauera nedozvěděla. Ten se zatím s vervou pustil do předvolební kampaně v Severním Porýní-Vestfálsku, neboť tamní volby se všeobecně pokládaly za test popularity protiatomového hnutí. SPD a FDP kancléř pohrdavě označil za pacifisty, kteří čekají, až se Sověti zmocní i západního Německa. Kromě toho je nazval ničiteli hospodářství, kteří chtějí srazit Porýní na kolena.²⁶⁷

Navzdory urážlivému tónu Adenauerova kampaň uspěla a CDU získala 50,5 procent hlasů, tedy absolutní většinu. SPD obdržela 39,2 procent hlasů a největší porážku utrpěla FDP, která získala pouhých 7 procent hlasů. Díky výsledku voleb v Severním Porýní-Vestfálsku již Adenauer nemusel předstírat, že usiluje o recept na znovusjednocení a vzdal se veškerých snah.²⁶⁸ Na zasedání výkonného výboru CDU prohlásil, že *„si musíme uvědomit, že jsme klamali sami sebe... v roce 1948 a 1949... všichni jsme si mysleli, že Základní zákon... bude platit pouze omezenou dobu... Je to už téměř deset let... Nyní vidíme – a musíme si tím být zcela jisti – že se nelze domnívat, že otázku znovusjednocení lze vyřešit bez všeobecného zmírnění napětí ve světě.“*²⁶⁹ Adenauer tak oznámil konec téměř desetiletých neúspěšných snah.

II. 4. Výstavba Bundeswehru

Po přijetí Spolkové republiky do NATO byla cesta k vytvoření západoněmeckých ozbrojených sil otevřená. Než ale byly koncem roku 1955 vytvořeny první jednotky Bundeswehru, musel být změněn Základní zákon, který neobsahoval žádná ustanovení v otázce obrany. V roce 1949, kdy byl Základní zákon schválen, si ani otcové ústavy, ani okupační mocnosti nemysleli, že by Německo, které bylo na základě ustanovení Postupimské konference demilitarizováno, mohlo být tak brzy znovu vyzbrojeno. Ale už tři roky poté, v květnu 1952, byla Spolková republika smlouvou o založení Evropského obranného společenství zavázána ke znovuvyzbrojení. Smlouva

tato vláda bude co možná nejdelší dobu v úřadu. Bohužel moje naděje nebyly naplněny.“ Viz Adenauer, *Erinnerungen* 1955-1959, s. 332.

²⁶⁷ Williams, op.cit., s. 364.

²⁶⁸ Od spolkových voleb v září 1957 měla Adenauerova vláda navíc absolutní většinu v Bundestagu. Více k otázce vlivu zahraniční a bezpečnostní politiky Adenauerovy vlády na výsledky spolkových voleb a také k politické situaci v Severním Porýní-Vestfálsku viz s. 80nn. této práce.

²⁶⁹ Cit. dle Williams, op.cit., s. 364.

sice pro odpor Francie nevstoupila v platnost, ale v německém Bundestagu byla ratifikována a vyvolala ústavní spor o to, zda se obranný příspěvek ještě pohybuje v mezích Základního zákona.

Podle názoru sociálnědemokratické opozice bylo vytvoření německých vojsk možné teprve po výslovném doplnění Základního zákona.²⁷⁰ Také Spolková rada požadovala ústavněprávní zakotvení kompetencí státu v otázce obrany. Spolková vláda, podporovaná většinou poslanců Bundestagu, však takovou nezbytnost popírala a odvozovala oprávnění k vytvoření německých jednotek z práva každého státu na vlastní obranu.²⁷¹

Zákonem ze dne 26. března 1954 byla sice provedena změna čl. 73 odst. 1 Základního zákona, která Spolkové republice udělila výhradní legislativní právo v oblasti obrany, a to včetně branné povinnosti a ochrany civilního obyvatelstva, avšak ústavněprávní platnost tohoto zákona byla opozicí popřena. Ústavní spor se vlekl až do 6. března 1956, kdy byly změny Základního zákona týkající se obrany schváleny.²⁷²

Doplňky a změny Základního zákona měly za cíl zakotvit postavení německého vojska do ústavního systému a zajistit, aby se armáda nestala „státem ve státě“. Dále upravovaly právní vztahy mezi státními občany a Bundeswehrem a stanovovaly kompetence v obranné úloze státu. Na rozdíl od dřívějších německých ústav nemá vrchní velení v rukou hlava státu, ale v mírových dobách ministr obrany a v době války spolkový kancléř. Toto pravidlo, které spolkovému prezidentovi ponechává pouze jmenování důstojníků a poddůstojníků, pro vládu znamená značný nárůst moci. Vláda je proto podrobena kontrole parlamentem, jehož obranný výbor zaujímá výjimečné postavení, které je dáno čl. 45 Základního zákona:

1. Spolkový sněm ustanoví výbor pro zahraniční záležitosti a výbor pro obranu. Oba výbory budou činné mezi dvěma volebními obdobími.

2. Výbor pro obranu má také právo vést vyšetřování, a to na návrh čtvrtiny svých členů.

Kromě toho Spolkový sněm obdržel podle švédského vzoru pomocný orgán v podobě armádního zmocněnce, který má nejen dohlížet na základní práva vojáků, ale má být také nápomocen spolkovému sněmu při provádění parlamentní kontroly.²⁷³

²⁷⁰ Dollinger, Hans: *Die Bundesrepublik in der Ära Adenauer 1949-1963*, München 1966, s. 154.

²⁷¹ Tamtéž.

²⁷² Srov. Lilge, Herbert: *Deutschland von 1955-1963*, Hannover 1965, s. 17-20.

²⁷³ Srov. tamtéž, s. 18.

Dodatečný zákon ze dne 19. března 1956 začlenil ozbrojené síly do právního řádu Spolkové republiky a zákon ze dne 21. července 1956 zavedl všeobecnou brannou povinnost.²⁷⁴ Prvních 10 000 branců (ročníku narození 1937) bylo povoláno ke službě do Bundeswehru dne 1. dubna 1957. Do té doby sloužili v armádě pouze dobrovolníci, a to na základě zákona o dobrovolnících z června 1955, v jehož rámci narukovalo do března 1956 56 000 vojáků.

Průtahy ve výstavbě ozbrojených sil však nezpůsobil pouze požadavek branného zákona, ale také to, že od roku 1950 se několikrát výrazně změnil samotný koncept německého příspěvku k obraně.

Na konci druhé světové války rozhodly spojenecké vítězné mocnosti o úplné demilitarizaci Německa. Válečné události a enormní nasazení, které bylo třeba, aby byla Hitlerova říše přemožena, vedly Spojence k tomu, že chtěli udržet poražené Německo také v budoucnosti vojensky slabé. To hrálo důležitou roli při vytváření jak západoněmeckého Základního zákona, tak i východoněmecké Zemské ústavy. Avšak výstavbou ozbrojených policejních sil jak v SRN, tak v NDR a rostoucím napětím v době začínající studené války vzala usnesení z Postupimi o demilitarizaci Německa rychle za své.²⁷⁵

Už začátkem 50. let pod vlivem války v Koreji probíhala mezi Adenauerovou vládou a vládou USA tajná jednání o vybudování západoněmeckého vojska.²⁷⁶ V té době by byla patrně většina obyvatel západního Německa dala přednost větší účasti amerických a britských jednotek na německém území. Vládnoucí Křesťansko-demokratická unie však dávala z mnoha důvodů přednost vlastnímu příspěvku k obraně.²⁷⁷ Adenauer, který tuto politiku otevřeně prosazoval, považoval znovuvyzbrojení Německa za cestu k jeho plné suverenitě.²⁷⁸

²⁷⁴ Všeobecná branná povinnost byla původně plánována na 18 měsíců. Její realizaci provázely průtahy kvůli protestům SPD a širší veřejnosti. V prosinci 1956, kdy byla její realizace spolkovou vládou definitivně schválena, byla její služební doba snížena na 12 měsíců. Srov. Lilge, op.cit., s. 20.

²⁷⁵ Dne 16. března 1951 vznikla v SRN jako odpověď na již existující vojenské síly v NDR tzv. Spolková ochrana hranic (Bundesgrenzschutz). Původně měla na starosti pouze ochranu hranic, postupem času ale začala plnit i úkoly bezpečnostní policie. Měla charakter paramilitaristické organizace o síle 30 000 mužů.

²⁷⁶ Srov. Althaus, Hans-Peter: *Einfluss und Rationalität westdeutscher Sicherheitspolitik in der NATO 1955-1965*, Bonn 1974, s. 52-69.

²⁷⁷ Více k politice spolkové vlády v otázce znovuvyzbrojení a ke společenské diskusi ohledně této problematiky na počátku padesátých let viz: Schubert, Klaus von: *Wiederbewaffnung und Westintegration. Die innere Auseinandersetzung um die militärische und aussenpolitische Orientierung der Bundesrepublik 1950-1952*, Stuttgart 1970.

²⁷⁸ Srov. Adenauer, *Erinnerungen*, 1945-1953, s. 345 a 1955-1959, s. 303.

Když Severokorejci zaútočili na své jižní sousedy, vznikla na Západě panika, že by totéž mohli Sověti učinit v Německu. Americké ministerstvo zahraničí zveřejnilo v polovině srpna 1950 dokument s návrhem na vytvoření evropské armády včetně západoněmeckého kontingentu.²⁷⁹ Bez takového vojska by podle Američanů nebylo možné zastavit sovětský tankový útok dříve než před Pyrenejemi.²⁸⁰

Adenauer se hned chopil příležitosti. Povolal patnáct bývalých armádních důstojníků, kteří pokud možno nebyli zdiskreditováni spoluprací s nacistickým režimem, a vytvořil z nich grémium pro vojenské rozhovory se Spojenci. První setkání tohoto výboru se mělo konat už koncem srpna 1950 v klášteře Walberberg, mezi Kolínem a Bonnem. V posledním okamžiku však bylo odvoláno, protože v první polovině září se měla v New Yorku sejít konference ministrů zahraničí západních mocností a v druhé polovině téhož měsíce také Rada Severoatlantické aliance. V obou případech měla být projednávána otázka německého znovuvyzbrojení. Adenauer chtěl této situace využít. Zaslal Američanům dvě memoranda, která měla být na konferenci předložena k jednání.²⁸¹

V prvním memorandu žádal povolit vytvoření policejního sboru a nabídl sestavení dvanácti německých divizí pro společnou západoevropskou armádu. V druhém memorandu požadoval revizi Okupačního statutu, úplnou suverenitu Spolkové republiky ve všech oblastech s výjimkou obrany, formální ukončení válečného stavu a setrvání stávajících okupačních vojsk v Německu na jeho obranu. V podstatě se jednalo o vydírání – německá armáda nebude existovat, dokud Německo zůstane okupovanou zemí.

Rada NATO přistoupila na revizi okupačního statutu, a to v tom smyslu, že Spolková republika byla uznána jedinou reprezentantkou německého národa a mohla tak zřídit vlastní ministerstvo zahraničí a velvyslanecká zastoupení.²⁸² Na druhou stranu ale odmítla vybudování západoněmeckých branných sil. Spolkové republice bylo pouze umožněno vytvoření policejního sboru o síle 30 000 mužů, což bylo maximum, které Francouzi byli ochotni přijmout.²⁸³ Adenauer se ale nedal odradit. Jelikož americký prezident Truman těsně před zářijovou konferencí NATO souhlasil se zahájením

²⁷⁹ Althaus, op.cit., s. 54n.

²⁸⁰ Williams, op.cit., s. 288.

²⁸¹ Srov. *Dokumente zur Deutschlandpolitik*, řada II. sv. 3, s. 932-939.

²⁸² Na základě pověření západních spojenců jmenoval v dubnu 1951 spolkový prezident Theodor Heuss kancléře Adenauera zároveň ministrem zahraničí.

²⁸³ Srov. Althaus, op.cit., s. 59.

příprav na vybudování západoněmeckých vojenských jednotek,²⁸⁴ bral Adenauer výsledek jednání v New Yorku s rezervou a vyzval grémium německých vojenských expertů, aby zahájilo svou práci.

Výbor se sešel dne 5. října 1950 v klášteře v Himmerodu a jednal až do 9. října. Výsledkem jeho činnosti bylo memorandum (Himmeroder Denkschrift) o vybudování německého kontingentu v rámci mezinárodní armády k obraně západní Evropy. Výbor navrhl vybudovat vojsko o síle 250 000 mužů, z nichž mělo být sestaveno dvanáct obrněných divizí. Toto číslo představovalo jak operativní minimum bojeschopné armády, tak zároveň maximum toho, co si Spolková republika mohla dovolit. Německé jednotky měly být vyzbrojeny americkou a britskou výzbrojí, převážně zachovanou z druhé světové války, a předpokládalo se, že budou pod kontrolou západních spojenců vybudovány do podzimu 1952.²⁸⁵ Avšak k tomu nedošlo. Místo toho se po čtyři roky vedla mezinárodní a vnitropolitická diskuse o tom, zda-li se vůbec německý příspěvek k obraně uskuteční, a v případě že ano, v jakém mezinárodním rámci by měly být německé jednotky vybudovány.

Do roku 1954 se němečtí projektanti věnovali komplikované přípravě německých kontingentů pro Evropské obranné společenství. Teprve na podzim 1954 se prosadilo zapojení německých jednotek do NATO. To ale znamenalo, že se musela naplánovat kompletní branná moc.

Pro spolkovou vládu pracovala již před vznikem Bundeswehru řada bývalých vojáků Wehrmachtu. V průběhu první etapy diskuse o znovuvyzbrojení na počátku padesátých let zkontaktovalo mnoho vedoucích politiků bývalé důstojníky Wehrmachtu, aby se s nimi poradili o vojensko-politických otázkách.²⁸⁶ Generálové Hans Speidel a Adolf Heusinger se stali poradci Adenauera.²⁸⁷ Oba se zasazovali o co nejrychlejší vojenskou integraci se Západem, a tudíž byli jako poradci politicky přijatelní. Naopak generál von Manteuffel, který rovněž původně patřil do okruhu poradců, se diskvalifikoval, protože považoval znovuvyzbrojení za možné i mimo západoevropský rámec.²⁸⁸

²⁸⁴ Tamtéž, s. 56.

²⁸⁵ Více k této problematice viz: Rautenberg, Hans-Jürgen / Wiggershaus, Norbert, *Die "Himmeroder Denkschrift" vom Oktober 1950. Politische und militärische Überlegungen für einen Beitrag der Bundesrepublik Deutschland zur westeuropäischen Verteidigung*, Karlsruhe 1985.

²⁸⁶ Foerster, Roland: *Anfänge westdeutscher Sicherheitspolitik 1945-1956*, Bd. 1, München, 1982, s. 563.

²⁸⁷ Oba byli po 20. červenci 1944 zatčeni a považováni za příslušníky vojenského odporu, srov. Macioszek, Heinz-Georg: *Das Problem der Tradition in der Bundeswehr*, Hamburg, 1969, s. 14.

²⁸⁸ Srov. Foerster, op.cit., s. 435n.

Také obsazení prvního vojenského úřadu v roce 1950, známého pod názvem „Zentrale für Heimatdienst“ či „Dienststelle Schwerin“, bylo ovlivněno politickým hlediskem. Existence tohoto úřadu byla přísně tajná, veřejnost byla o ní informována až v září 1950 po jeho několikaměsíční činnosti.²⁸⁹ Bývalý generál Gerhard hrabě von Schwerin byl v německých vojenských kruzích díky své dobrovolné předčasné kapitulaci v Itálii spornou, ve spojeneckých kruzích naopak právě proto přijatelnou osobou.²⁹⁰ Už v květnu 1950 učinil Adenauer Schwerina svým poradcem pro bezpečnostně politické otázky a pověřil jej přípravnými pracemi pro založení budoucího Spolkového ministerstva obrany. Generálovými nejbližšími spolupracovníky se stali důstojníci Johann Adolf hrabě von Kielmansegg a Axel svobodný pán von dem Bussche-Streithorst. Oba mohli být alespoň v širším slova smyslu počítáni ke kruhu vojenského odporu.²⁹¹ Politickým úředníkem se stal Ernst Wirmer, jehož bratr byl popraven za účast na odboji.²⁹²

Schwerin byl ale v říjnu 1950, poté co hovořil o své činnosti se zástupci tisku, propuštěn.²⁹³ Jeho nástupcem se stal Theodor Blank a úřad byl oficiálně založen. Činnost Blankova úřadu byla zaměřena na přípravu znovuvyzbrojení, což odporovalo ustanovením Postupimské konference, ale západní spojenci ji pod vlivem událostí na světové scéně tolerovali.

O personální politice Blankova úřadu, předchůdce ministerstva obrany, lze tvrdit, že navázala na politiku Schwerinova úřadu. Blank přijímal pouze vojáky, které bylo možné zařadit do hnutí odporu proti nacistickému režimu, či ty, kteří dokázali, že nepatří mezi nacisty.²⁹⁴ Von Kielmansegg, von dem Bussche-Streithorst, Seidel, Heusinger a Wirmer byli převzati.

Poté, co dne 5. května 1955 vstoupily v platnost pařížské smlouvy, se mohlo zcela legálně přistoupit k budování německé armády. Její označení „Bundeswehr“ bylo zvoleno podle návrhu poslance za FDP Hasso von Manteuffela, který byl původně také generálem Wehrmachtu. Dne 7. června 1955 byl Blankův úřad přeměněn na Spolkové ministerstvo obrany a Blank jmenován prvním ministrem.

²⁸⁹ Baring, Arnulf: *Aussenpolitik in Adenauers Kanzlerdemokratie: Bonns Beitrag zur Europäischen Verteidigungsgemeinschaft*, München 1969, str. 23n.

²⁹⁰ Srov. tamtéž.

²⁹¹ Srov. tamtéž, s. 30.

²⁹² Genschel, Dietrich: *Wehrreform und Reaktion. Die Vorbereitung der Inneren Führung 1951-1956*, Hamburg, 1972, s. 122.

²⁹³ Srov. Baring, op.cit., s. 30.

²⁹⁴ Srov. Baring, op.cit., s. 30, Genschel, op.cit, s. 122.

Spolkové republice bylo umožněno vystavět v rámci NATO vojenské jednotky o síle 500 000 mužů. Tříletý plán spolkové vlády předpokládal sestavení dvanácti plně vyzbrojených a vycvičených pozemních armádních divizí, a to k 1. lednu 1959, k 1. lednu 1960 také vybudování letectva o síle 80 000 mužů a námořnictva s 20 000 muži. Předpokládané náklady na znovuvyzbrojení byly odhadnuty na 51 miliard německých marek. Spolkový rozpočet na rok 1956 počítal na obranné účely s částkou 9 miliard marek.²⁹⁵

Projektanti na Blankově úřadu původně počítali s potřebným časovým náskokem 18 měsíců na branné zákonodárství, vybudování kasáren a podobná opatření, než dojde k sestavení prvních jednotek. Pro sestavení všech 12 divizí pak byly plánovány další čtyři roky. V květnu 1955 začal ale Adenauer vzhledem k novému posunu ve vztazích mezi Západem a Východem náhle tlačit. Obával se, že by vývoj přece jen mohl vést k neutralizaci Německa, a proto chtěl výstavbu Bundeswehru urychlit.²⁹⁶ Už během června a července 1955 schválil Bundestag první branné zákony – zákon o dobrovolnících (Freiwilligengesetz) a zákon o Výboru pro posouzení osobní způsobilosti (Gesetz über den Personalgutachterausschuss).²⁹⁷

Dne 12. listopadu 1955 obdrželo prvních 101 dobrovolníků v bonnských Ermekeilských kasárnách své jmenovací listiny. Mezi jmenovanými byli generálové Adolf Heusinger a Hans Speidel, 19 podplukovníků, 30 majorů, 40 kapitánů, 5 nadporučíků, 1 štábní rotmistr a 5 nadrotmistrů. Povolání prvního tisíce dobrovolných vojáků následovalo 1. ledna 1956.

Výstavba západoněmeckých obranných sil vyžadovala pečlivou a rozsáhlou práci v organizační oblasti. Struktura nové spolkové armády měla zabránit oživení militaristických tendencí. Především se mělo zamezit tomu, aby se nová armáda stala „státem ve státě“, jako tomu bylo v případě Reichswehru během Výmarské republiky. Sociální demokraté, někdejší politici Centra a liberálové měli ještě dobře na paměti

²⁹⁵ Srov. AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1838. Mezitím také stále více mizela naděje, že je možné využít vycvičený důstojnický sbor a příslušné poddůstojníky z druhé světové války. K tomu se přidala ještě další potíž. Od roku 1950 proběhla v západních armádách technická revoluce. Vývoj šel tenkrát tak razantně kupředu, že němečtí důstojníci měli dojem, že jeden rok přináší více novinek než dříve deset let. Použití výzbroje z druhé světové války už nepřipadalo v úvahu. Bundeswehr vytvářený od poloviny 50. let musel být z tohoto důvodu také výrazně dražší, než vojsko, které se koncipovalo na začátku korejské války, a vzdělávání školitelů se stávalo stále jasněji ústředním problémem, srov. Schwarz, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. III., s. 288n.

²⁹⁶ Schwarz, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. III., s. 288.

²⁹⁷ Tento výbor přezkoumával osobní způsobilost všech uchazečů, kteří žádali o vedoucí pozice ve vojsku. Žádný uchazeč o pozici plukovníka a vyšší nesměl být přijat bez souhlasu tohoto výboru. K práci a organizaci tohoto výboru více na str. 68nn. této práce.

ztroskotání pokusu získat konzervativní armádu pro demokracii. Avšak ani Adolf Hitler nedokázal úplně začlenit důstojnický sbor do svého nacionálně socialistického státu. To nebyl jen důsledek monarchistické orientace, která byla ještě ve Výmarské republice silně citelná, ale také toho, že se v německém důstojnickém sboru až do rozvratu v roce 1945 udrželo pruské státní smýšlení.

Obzvláště přitěžující byla role Wehrmachtu, který byl v povědomí německé i zahraniční veřejnosti spoluodpovědný, jakožto poddajný prostředek Hitlerovy vlády, za hrůzy způsobené při obsazování dobytých území za druhé světové války. Věcné i emocionální výhrady vůči Wehrmachtu byly přenášeny na novou armádu. V důsledku toho měla být nová armáda zbavena všech strukturálních a ideologických podobností s bývalým Wehrmachtem. Vojenskou integrací do euroatlantických struktur se mělo předejít možnosti vzniku samostatné německé armády. Bundeswehr také podléhal mezinárodnímu velení. Postavení Bundeswehru ve státě a jeho vnitřní struktura měly být na základě negativních zkušeností z minulosti korigovány novým vojenským konceptem takzvaného „vnitřního vedení“ (Innere Führung).

Reformní koncept „vnitřního vedení“ byl vytvořen skupinou bývalých vysokých důstojníků kolem hraběte Wolfa Baudissina, který v Ermekeilských kasárnách zřídil odbor „vnitřní správy“, jenž byl později rozšířen o oddělení „vnitřního vedení“. Konzervativní pruské pojetí státu mělo být vypuzeno. Zatímco generál von Seeckt vštěpoval Reichswehru, že má sloužit pouze státu a vyhýbat se jakékoli stranické politice, von Baudissin zformuloval nový pojem „státní občané v uniformě“. Podle nového pojetí měly být překonány rozpory mezi demokratickou formou života ve společnosti a hierarchickými armádními strukturami. Od vojáků, a důstojníků obzvláště, se očekávalo, že se budou aktivně účastnit politického života v zemi. Omezení základních práv vojáků mělo být sníženo na nezbytné minimum. Prakticky se směřovalo k požadavku vytvoření armády, ve které by byly zastoupeny různé politické směry. Armáda měla působit jako zrcadlový odraz společnosti s jejími politickými protiklady – takový koncept se totiž jevil jako nejlepší garance proti jednostrannému využití armády jedním politickým táborem.²⁹⁸

Von Baudissin popsal smysl nové vojenské koncepce takto: *„Vnitřní vedení vojáka vzdělává a vede k rozvážnému úsudku a bdělému svědomí ... umožní mu uvažovat s dobou, být spoluodpovědný, samostatně jednat a být na svém místě poslušný*

²⁹⁸ K problematice „Innere Führung“ srov. obecně Münch, Matthias: *Bundeswehr – Gefahr für die Demokratie?*, Köln 1983.

*bez vnějšího tlaku rozkazu nebo z obavy z trestu.*²⁹⁹ Politici však nechtěli důvěřivě čekat na to, až se ideje reformátorů prosadí u vojska. Napříč celým politickým spektrem, od křesťanských demokratů až po sociální demokraty, se ukázalo odhodlání podrobit vojsko značné kontrole. Názory na to, jak by se to mělo provést, se ovšem rozcházely.

Adenauer považoval za dostačující, když bude armáda plně podléhat vládní kontrole a když se kromě toho zajistí, aby na vrcholná místa byli povoláváni pouze takoví důstojníci, kteří se ztotožňují s kursem prozápadní politiky.³⁰⁰ Blank smýšlel podobně, chtěl ale na principu „vnitřního vedení“ zabudovat další zabezpečovací nástroj.³⁰¹

Naproti tomu převládl v Bundestagu napříč frakcemi názor, že politická kontrola znamená v první řadě parlamentní kontrolu.³⁰² Nejhlasitěji to požadovali samozřejmě sociální demokraté. Jejich mluvčí pro branně politické otázky Fritz Erler vstoupil do rokování s konceptem parlamentní armády. Hlavní body jeho návrhu zněly: rozčlenění vrchního velení, aby nespojovalo v jedné ruce všechny vojenské pravomoci, institucionalizování parlamentní kontroly prostřednictvím parlamentního výboru v hodnosti ústavního orgánu, zvláštní postavení ministra obrany vůči německému spolkovému sněmu, zavedení parlamentního armádního zmocněnce podle švédského vzoru kvůli ochraně „občanů v uniformě“, přezkoumání prvních žádostí o službu ve vojsku výborem nezávislým na vládě, zavedení nadstranické spolkové rady pro obranu.³⁰³

Silná váha parlamentu při výstavbě a kontrole Bundeswehru musela sociálním demokratům přirozeně otevírat možnosti vlivu, které se u modelu čistě vládní kontroly nenabízely. Jejich starost, že CDU/CSU, opírající se o konzervativní důstojníky, může vybudovat stranickou armádu, byla značná. Na druhou stranu měly představy o jakémsi typu parlamentní kontroly armády přesvědčit většinu členů SPD, stále ještě váhající se spoluúčastí na výstavbě vojska, aby se rozhodla pro účast, jelikož politická abstence opozice v branných otázkách by byla vládě jedině k dobru.³⁰⁴ Ve skutečnosti se také

²⁹⁹ Tamtéž, s. 34.

³⁰⁰ Schwarz, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. III., s. 292n.

³⁰¹ Tamtéž, s. 293. Srov. prohlášení Blanka v Bundestagu in: AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1475.

³⁰² Schwarz, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. III., s. 293.

³⁰³ Tamtéž.

³⁰⁴ Tamtéž.

Erlerovi díky jeho jasnému konceptu podařilo silně ovlivnit postup branného zákonodárství ve smyslu jeho představ.³⁰⁵

Také v unionistické frakci existovali poslanci, jako vlivný předseda sněmovního výboru pro otázky evropské bezpečnosti, Richard Jaeger z CSU, kteří si přáli za každou cenu zabránit znovuoživení pruského militarismu a za nejlepší prostředek, jak toho docílit, považovali přísnou parlamentní kontrolu. Kromě toho CSU disponovala ctižádostivou osobností Franze Josefa Strausse, který si dělal ambice na vedení spolkového ministerstva obrany. Mnoho potíží, se kterými se potýkal jak ve vlastní frakci, tak i v celém Bundestagu Theodor Blank, nahrávalo Straussovi.

Už během sestavování vlády v roce 1953 se CSU pod vlivem Strausse snažila rozhodně uplatnit nárok na ministerstvo obrany.³⁰⁶ Narazila při tom na energický odpor Adenauera, který trval na Blankovi.³⁰⁷ Klíčové rozhovory mezi kancléřem a představiteli CSU vedly k nejasnému kompromisu, který byl oběma stranami odlišně interpretován a jehož výsledkem bylo dlouholeté přetahování lanem.

CSU tvrdila, že ji Adenauer slíbil, že pokud FDP dostane čtyři ministerská křesla (což se pak skutečně stalo), může si ona vedle svých tří ministrů dosadit na ministerstvo obrany, které mělo být později zřízeno, svého muže na jeden ze dvou nejvyšších postů v resortu. Adenauer interpretoval výsledek jednání docela jinak. Pouze projevil ochotu k tomu, aby CSU na ministerstvu obrany získala druhý nejvyšší post.³⁰⁸ Tím byly už beztak komplikované otázky politické kontroly Bundeswehru přioštrěny hádkami mezi CDU a CSU o post ministra obrany. Dokud byl Blank zmocněncem pro obranu a později spolkovým ministrem obrany, usilovala CSU o to, aby jeho pravomoci zúžila. To byl také hlavní důvod, proč CSU podporovala spoluúčast parlamentu na rozhodování v otázkách týkajících se Bundeswehru.

Mimo to byl v koalici CDU/CSU velmi rozšířený názor, že nová armáda nemůže být vybudována bez podílu sociálních demokratů a odborů.³⁰⁹ Jistá ochota ke kompromisu ohledně konceptu „parlamentní armády“ se ukázala jako nezbytná. Určitou roli hrála i ta skutečnost, že unionistická frakce se poté, co ji kancléř pravidelně při řešení ústředních otázek zahraniční politiky obcházel, těšila z toho, že konečně jednou může uplatnit svůj vliv.

³⁰⁵ Tamtéž.

³⁰⁶ Srov. Finger, Stefan: *Franz Josef Strauss. Ein politisches Leben*, München 2005, s. 104n.

³⁰⁷ Tamtéž.

³⁰⁸ Schwarz, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. III., s. 293n.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 294.

Nejpřívětivější vůči vojákům byli tenkrát liberálové (FDP). K jejich frakci náležela velká část bývalých důstojníků, kteří také ovlivňovali stanovisko strany. FDP ale sledovala i čistě politické cíle. Pro svého spolkového prezidenta Heusse požadovala vrchní velení, čímž chtěla dosáhnout většího vlivu jak pro něj, tak pro sebe.³¹⁰

Adenauer dal sice hned na srozuměnou, že neusiluje o vrchní velení pro osobu spolkového kancléře, trval ale na prioritě vládní kontroly.³¹¹ Mohl sice uvádět dobré důvody, proč trvá na tom, aby byl ještě před uplynutím roku 1955 sestaven alespoň symbolický kontingent dobrovolníků, ale způsob, jakým to celé uvedl do chodu, vzbuzoval podezření, že kancléř je opět jednou s odvoláním na obzvláště vážnou zahraničněpolitickou situaci odhodlaný udělat z Bundestagu nástroj své autoritářské vůle. Když by první kádry byly sestaveny ve zrychleném řízení, hrozilo, že nebude zajištěna důsledná politická kontrola, na které poslancům od samého počátku tak záleželo.

Jak ve Spolkové radě, tak ve Spolkovém sněmu propuklo silné rozhořčení, když jim kancléř předložil bleskový zákon o dobrovolnících, obsahující tři krátké paragrafy.³¹² Zákon byl vypracován v druhé polovině května 1955 na Adenauerův pokyn a měl umožnit přijetí prvních dobrovolníků na instruktážní i štábní pozice. Spolková rada pochybovala, jestli Spolku přísluší bez změny ústavního zákona kompetence v branném zákonodárství a ve správě obrany.³¹³ Ollenhauer mluvil o totalitním zákoně.³¹⁴ Ale ani vládní frakce nehodlaly souhlasit s nábořem dobrovolníků, dokud nebudou schváleny základy branné ústavy.³¹⁵ Silná parlamentní většina využila nezdařeného zákona o dobrovolnících, aby si vynutila splnění svých požadavků ohledně výstavby Bundeswehru.

Takzvaná „velká branná koalice“, která se v těchto dnech na několik krátkých měsíců napříč frakcemi vytvořila, iniciovala zákon o vytvoření výboru personálních znalců.³¹⁶ Zákon přenášel na grémium, které bylo jmenováno po dohodě mezi spolkovou vládou a Bundestagem a ve kterém byli zastoupeni jak civilisté všech

³¹⁰ Tamtéž.

³¹¹ Viz Adenauerovo prohlášení v Bundestagu během projednávání zákona o dobrovolnících in: AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1473.

³¹² Srov. projednávání tohoto zákona v Bundestagu viz *BT-Pr.* 27. 6. 1955, s. 5213nn.

³¹³ Schwarz, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. III., s. 295.

³¹⁴ Srov. Ollenhauerovu řeč během projednávání zákona o dobrovolnících v Bundestagu in: AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1478.

³¹⁵ Srov. jednání koaličních partnerů o zákonu o dobrovolnících 5. 7. 1955 in: *Verhandlungen des Deutschen Bundestages / Bundestagsdrucksache (BT-Drs.)*, č. 1467 / 2. Wahlperiode.

³¹⁶ Návrh frakcí CDU/CSU, SPD, FDP a GB/BHE ze dne 11. 7. 1955 na schválení zákona o vytvoření Výboru pro posouzení osobní způsobilosti viz *BT-Drs.*, č. 1595 / 2. Wahlperiode.

politických směrů, tak starší důstojníci, dalekosáhlé plné moci k přezkoumání osobní způsobilosti všech uchazečů o vedoucí pozice ve vojsku.

Původní myšlenka byla dobrá, zákon však měl i své nedostatky. Podle znění zákona bylo totiž výboru umožněno, aby si sám určil jednacím řád, a stanoveno, že proti rozhodnutím výboru není možná revize. Kromě toho důvody rozhodnutí nemusely být sdělovány ani uchazečům ani ministrowi obrany.

Hlavním úkolem výboru bylo provést výběr vhodných důstojníků. Důstojníci, „jejichž způsob myšlení a jednání by se na základě zkušeností s vývojem mentality ve vojenských složkách mohl vydat nebezpečnou cestou“, měli být vyřazeni.³¹⁷ Dále měl výbor plnit ochrannou funkci vůči již přezkoušeným důstojníkům. Přezkoušení mělo mít význam imunity proti veřejným útokům, a to jak domácím, tak zahraničním. Na Západě nebyla reaktivace bývalých důstojníků Wehrmachtu příliš dobře přijímána a komunisté, socialisté, část tisku a některé občanské skupiny ji ostře kritizovali.³¹⁸ Někteří poslanci proto doufali v určitý psychologický efekt výboru na zahraniční veřejnost a na odbourání její nedůvěry.³¹⁹

Výbor byl činný od 27. července 1955 do konce roku 1957. V tomto období bylo přezkoumáno 600 žádostí, z nichž bylo vyhověno 500 uchazečů. Třetina kandidátů s kladným hodnocením nakonec ani nebyla zaměstnána, neboť se v rámci nového plánování výstavby vojska snížil počet služebních míst.³²⁰ Na přelomu let 1957 a 1958 se uvažovalo o rozpuštění Výboru, protože se už neplánovalo žádné další přijímání vyšších důstojníků.³²¹ Objevilo se však několik problematických případů, které nebyly dosud úplně dořešeny, a tak byla na základě zákona schválena další činnost výboru.³²² Po uzavření posledních procesů v polovině šedesátých let se rozhodlo o definitivním rozpuštění výboru, k čemuž došlo v roce 1967.³²³

Navzdory protestům Blanka neschválil výbor v prosinci 1955 žádosti čtyř bývalých plukovníků. Zamítnutí uchazeči Fett, Stirius, Schindler a Bergengruen přitom působili v různých funkcích již na Blankově úřadu a tři z nich zastávali vedoucí pozice

³¹⁷ Z projevu Helmuta Schmidta při projednávání zákona o výboru personálních znalců v Bundestagu 15.7. 1955, viz *BT-Drs.*, č. 1620 / 2. Wahlperiode, s. 17.

³¹⁸ Srov. Schubert, Klaus von: *Wiederbewaffnung und Westintegration. Die innere Auseinandersetzung um die militärische und aussenpolitische Orientierung der Bundesrepublik 1950-52*, Stuttgart 1970, s. 27-32.

³¹⁹ Srov. jednání poslanců o výboru dne 15. 7. 1955 in: *BT-Pr.* 15. 7. 1955, s. 5557.

³²⁰ Srov. závěrečnou zprávu výboru o jeho činnosti z konce roku 1957 in: *BT-Drs.*, č. 109 / 3. Wahlperiode, s. 13.

³²¹ Srov. *BT-Pr.* 16.1.1958, s. 226nn.

³²² Srov. *BT-Pr.* 12.3.1958, s. 748.

³²³ *BT-Drs.*, č. 1473 / 5. Wahlperiode.

na Spolkovém ministerstvu obrany.³²⁴ Fett byl dokonce šéfem německého vojenského štábu při vyjednáváních o EOS³²⁵ a nyní byl šéfem vojenského oddělení plánování na ministerstvu obrany.³²⁶

O důvodech odmítnutí se dlouho spekulovalo. Na ministerstvu panovaly obavy z dalších negativních vysvědčení a dohadovalo se o tom, jestli diskreditující fakta nemohla pocházet od někoho z ministerstva.³²⁷ Je pravděpodobné, že byl Fett odmítnut na základě tajných svědeckých výpovědí, a to zřejmě kvůli charakterovému hledisku.³²⁸ V ostatních třech případech nelze důvody zamítnutí zjistit téměř vůbec.³²⁹ Tisk, který se tímto vývojem událostí poměrně obšírně zabýval, začal výbor kritizovat.³³⁰ Ministr Blank, který byl rozhodnutím výboru překvapen a nerozuměl mu, se jej pokusil všemožnými prostředky zvrátit.³³¹ Jeho návrh, aby tito důstojníci zůstali na svých místech jako civilní zaměstnanci,³³² sice neprošel, ale jejich definitivního propuštění bylo dosaženo až v létě 1956.

Pozornost širší veřejnosti si vysloužil i případ generála Heusingera, který sice získal pozitivní vysvědčení, ale nebylo mu povoleno ucházet se o nejvyšší vojenské posty. Heusinger, který byl za války činný na nejvyšších postech generálního štábu a pravděpodobně byl v kontaktu s hnutím odporu proti Hitlerovi, se po válce stal předním vojenským poradcem Konrada Adenauera a zaměstnancem Blankova úřadu. Skutečné důvody, proč mu bylo vysloveno „ne“ pro nejvyšší posty, zůstávají nejasné, ale podle vyjádření výboru byla problémem skutečnost, že za války nerotoval mezi štábem a jednotkou, jak bylo běžné. Výbor se totiž domníval, že vedoucí pozice ve vojsku by měly být obsazeny zkušenými frontovými důstojníky.³³³

Nový ministr obrany Franz Josef Strauss chtěl Heusingera navzdory rozhodnutí výboru jmenovat generálním inspektorem Bundeswehru a argumentoval omezenými pravomocemi této funkce.³³⁴ Pozice generálního inspektora totiž není ze zákona opatřena

³²⁴ Srov. Ehlert, Hans: *Anfänge westdeutscher Sicherheitspolitik 1945-1956*, sv. 3, München 1993, s. 1070.

³²⁵ Foerster, G. Roland: *Anfänge westdeutscher Sicherheitspolitik 1945-1956*, sv. 1, München 1982, s. 589.

³²⁶ Ehlert, op.cit., s. 1070.

³²⁷ Tamtéž, s. 1071

³²⁸ Tamtéž.

³²⁹ Tamtéž.

³³⁰ *Der Spiegel* dokonce vyzval ministra Blanka k rezignaci, viz vydání ze 14. 12. 1955.

³³¹ Podle informací *Die Zeit* ze dne 2. 2. 1956.

³³² Tamtéž.

³³³ Srov. *BT-Drs.*, č. 2860 / 2. Wahlperiode.

³³⁴ Srov. *Kabinettsprotokolle*, 176. Kabinettsitzung am 20. März 1957, 4. Besetzung militärischer Führungsstellen, BMVtg (www.bundesarchiv.de).

žádnou rozkazovací a řídící mocí. Přesto je generální inspektor hodnostně nejvyšším důstojníkem Bundeswehru. Intervence výboru u Adenauera se nesetkaly s úspěchem a Heusinger byl k 1. červnu 1957 jmenován generálním inspektorem Bundeswehru.³³⁵

Kvůli aféře kolem nepřijatých důstojníků v prosinci 1955 ztratil výbor podporu frakce CDU/CSU. Předsednictvo frakce požadovalo přezkoumání jednacího řádu výboru.³³⁶ Uvažovalo se o zavedení revizní instance a povinnosti výboru zdůvodnit rozhodnutí v případě odmítnutí uchazeče. Výbor měl být navíc podroben neustálé kontrole ze strany sněmovního výboru pro obranu.³³⁷ Výbor jakékoli podobné úvahy o omezení svých pravomocí striktně odmítl, a to s odůvodněním svého nezávislého postavení a ze zákona dané mlčenlivosti.³³⁸ K žádné změně pravomocí výboru nakonec po zdoluhavé diskusi v Bundestagu nedošlo.

Výstavba Bundeswehru probíhala pod drobnohledem všech politických stran a různých zájmových skupin, které svůj souhlas s budováním ozbrojených sil podmiňovaly splněním řady svých požadavků. Mezi hlavní ústupky, které byly spolkovou vládou vůči odpůrcům Bundeswehru učiněny, patřily například instituce vojenského zplnomocněnce, reformní koncept „Innere Führung“ a také Výbor pro posouzení osobní způsobilosti. Nebylo tudíž bezúčelné a náhodné, že se mezi členy výboru vedle představitelů politických stran nacházeli také zástupci zájmových organizací, například církví a odborů. Spoluúčastí těchto skupin při výběru budoucích důstojníků měly být eliminovány jejich protesty a připomínky. Na základě instituce tohoto výboru bylo možné zapojit do výstavby Bundeswehru širší veřejnost, a oslabit tak negativní reakce na německé znovuvyzbrojení a budování armády.

³³⁵ Tamtéž.

³³⁶ Podle informací *Der Spiegel* ze dne 14. 12. 1955.

³³⁷ *BT-Pr.*, 12. 4. 1956, s. 7165nn.

³³⁸ Tamtéž.

II. 5. Obranná koncepce Franze Josefa Strausse

Plánovaný program znovuvyzbrojení podle projektantů Blankova úřadu začínal nabírat značné zpoždění hned v počáteční fázi. V lednu 1956 bylo vyzbrojeno pouze 1000 místo předpokládaných 100 000 vojáků. K výcviku přitom měli pouze jeden francouzský tank, chyběla jim kvalitní výzbroj a měli značně podprůměrné platy.³³⁹ Když Adenauer navštívil na konci ledna první výcvikový prapor v Adernachu, vše vypadalo díky husté mlze a špinavě šedivým uniformám silně depresivně. „*Prapory visely na stožáru jako mokré hadry ... hostitelé vypadali sklíčeně, jako by se účastnili pohřbu.*“³⁴⁰ Adenauerovy představy o budoucí podobě Bundeswehru byly nesrovnatelné s tím, co toho dne spatřil.

K podrážděnosti kancléře přispělo i to, že kvůli nutnému zvýšení počtu branců se spolková vláda musela odhodlat k zavedení branné povinnosti. Její realizace se měla setkat se značným odporem, a to i přesto, že služba byla zkrácena z předpokládaných osmnácti na dvanáct měsíců. Za zavedení branné povinnosti nesl odpovědnost Theodor Blank, který byl ale dlouhodobě nemocen a při debatě o branné povinnosti ve Spolkovém sněmu se téměř zhroutil.³⁴¹

Na pořad dne se tedy dostala změna na postu spolkového ministra obrany. Dne 13. července 1956 upozornil Franz Josef Strauss, dosavadní ministr pro atomové záležitosti, na chybné plány Bundeswehru a stanovený cíl 500 000 mužů ve zbraní označil za nerealistický.³⁴² A dodal k tomu: „*Mají se povolávat vojáci, pro které není dost uniforem, zbraní, kasáren ani výcvikových prostorů.*“³⁴³ Strauss se chtěl stát ministrem obrany místo Blanka, ale Adenauer, který byl přesvědčen, že se plány Blankova úřadu dají splnit, Strausse odmítl: „*Pane Straussi, vyslechl jsem vás. Zapamatujte si: dokud jsem kancléřem, nikdy nebudete ministrem obrany!*“³⁴⁴

Tento postoj však Adenauerovi příliš dlouho nevydržel a dne 10. října 1956 funkci ministra obrany Straussovi nabídl. Ten však zprvu kvůli předchozímu postoji kancléře reagoval zdrženlivě. Adenauer proto rozvinul kouzlo své osobnosti a řekl: „*Pane Straussi, máte starému člověku za zlé, že je ještě v situaci, kdy dokáže měnit svá*

³³⁹ Williams, op.cit., s. 345.

³⁴⁰ Schmückle, Gerd: *Ohne Pauken und Trompeten. Erinnerungen an Krieg und Frieden*, Stuttgart 1982, s. 105.

³⁴¹ Williams, op.cit., s. 347.

³⁴² Finger, op.cit., s. 127, Strauss, Franz Josef: *Die Erinnerungen*, Berlin 1998, s. 300.

³⁴³ Finger, tamtéž, Strauss, op.cit., s. 299.

³⁴⁴ Finger, tamtéž, Strauss, op.cit., s. 300.

rozhodnutí?³⁴⁵ Bylo rozhodnuto. Dne 16. října 1956 Theodor Blank rezignoval a ještě téhož dne byl Strauss jmenován spolkovým ministrem obrany.³⁴⁶

Na nového ministra obrany čekalo vyřešení několika podstatných problémů. První se týkal otázky, jak je možné urychlit vybudování Bundeswehru, když se Bonn zavázal Severoatlantické alianci vystavět do tří let vojsko o síle 500 000 mužů. Američané byli kvůli zpoždění německého znovuvyzbrojení poněkud rozmrzelí.³⁴⁷ Německý příspěvek se navíc na přelomu let 1955 a 1956 už nejevil tak naléhavý jako na začátku desetiletí. Ve Washingtonu se dokonce ozývaly hlasy, především z kruhu Senátu, které varovaly před tím, že vyzbrojení SRN zostří mezinárodní napětí.³⁴⁸ Státní tajemník Dulles však několikrát naléhal, zvláště v roce 1956, na rychlejší vybudování Bundeswehru.³⁴⁹ Podle Adenauera utrpěly německo-americké vztahy tím, „že jsme při budování Bundeswehru nepokročili dopředu tak, jak to Američané očekávali.“³⁵⁰

Druhý úkol nového ministra obrany se týkal zapojení Bundeswehru do strategického plánování NATO, což byla otázka také politického významu, jelikož Adenauerova vláda očekávala, že se tím Bonn přiblíží cíli zrovnoprávnění Spolkové republiky se západními spojenci. V pozadí tohoto problému se nacházela ožehavá otázka jaderného vyzbrojení. V neposlední řadě se jednalo o ekonomickou a finanční stránku, neboť sestavení jednotek a zajištění jejich výzbroje znamenalo značnou zátěž pro ekonomiku, jejíž obnova ještě nebyla úplně dokončená.³⁵¹

Strauss měl velkou ctižádost osobně ovlivnit základní otázky branné politiky. Jeho kritika patřila spíše armádním špičkám než Blankovi, o kterém věděl, že jeho kroky vycházely z projektů, jež vytvářeli jeho vojenští poradci. Zatímco tedy označil Blankův plán výstavby za nerealizovatelný, napadl Strauss nejvyšší představitele důstojnického sboru Bundeswehru. Zpochybnil jejich organizační schopnosti a poukázal na skutečnost, že ani za Hitlera nebylo vyzbrojení tehdejších jednotek provedeno tak rychle, a to se začínalo na základech elitního Reichswehru, zatímco Bundeswehr musel

³⁴⁵ Strauss, op.cit., s. 303.

³⁴⁶ Theodor Blank se po volbách do Spolkového sněmu na podzim 1957 stal ministrem práce a sociálních věcí.

³⁴⁷ Srov. Morgan, Roger: *The United States and West Germany 1945-1973*, London 1974, s. 59.

³⁴⁸ Srov. Adenauer, *Erinnerungen*, 1955-1959, s. 203.

³⁴⁹ Například 12. června 1956 ve Washingtonu vůči Adenauerovi. Viz Adenauer, *Erinnerungen* 1955-1959, s. 165.

³⁵⁰ Adenauer, *Erinnerungen*, 1955-1959, s. 303.

³⁵¹ Od samého počátku německého vyzbrojování v roce 1955 vyvstávala otázka, která problematizovala vztahy s Washingtonem, a to o tom, kdo zaplatí náklady jak na vlastní německá vojska, tak na americká vojska v Německu. Na přelomu let 1955 a 1956 Washington oznámil, že Německo nemůže očekávat, že by USA kryly rozpočtový deficit kvůli jeho tříletému obrannému plánu. Srov. Morgan, op.cit., s. 61.

začít od nuly.³⁵² Se zlostí zahořklého nadporučíka, který byl přesvědčen, že velení Wehrmachtu mělo svůj podíl viny na katastrofě roku 1945, směřoval Strauss řešení otázky organizace Bundeswehru do úzkých mantinelů. Během debat o branné ústavě vystupoval striktně proti zvláštní ústavněprávní roli Bundeswehru a byl horlivým zastáncem parlamentní kontroly nové armády.³⁵³

Oproti svému předchůdci navrhoval Strauss sestavit během následujících pěti let armádu o síle 360 000 mužů, přičemž do konce roku 1956 měl Bundeswehr disponovat 67 tisíci muži, v roce 1957 120 tisíci a v následujících letech by se počet postupně zvyšoval. Argumentoval přitom, že rozhodující není vlastní počet vojáků, ale moderní výzbroj a schopnost rychlého bojového nasazení.³⁵⁴ Odůvodňoval to logicky tím, že v atomovém věku by zdlouhavá mobilizace stejně nebyla možná. Požadovaly se tři základní věci: stálá bojová připravenost, větší letectvo a pokud možno nejmodernější vybavení.

Straussova koncepce odpovídala představám, které začali zavádět do praxe Američané. Ti spoléhali na vyrovnání deficitu v konvenčních zbraních prostřednictvím většího množství zbraní atomových. Když se admirál Radford vyslovil v červenci 1956 pro snížení amerických konvenčních sil, bylo pro americké spojence těžké skousnout, že by jejich vlastní síly měly být zvýšeny.³⁵⁵ Adenauer a Strauss v reakci na to navrhli, aby branná povinnost v SRN byla pouze dvanáctiměsíční, aby se přeplánovalo tempo konvenčního vyzbrojování a změnil důraz na moderní typy zbraní a aby se uvažovalo o vyzbrojení Bundeswehru jadernými zbraněmi. Washington z těchto požadavků příliš nadšen nebyl.³⁵⁶

Kdyby Spolková republika nepřistoupila na nový trend v obranné politice západních spojenců, pak by se pouze konvenčně vyzbrojený Bundeswehr stal v případě konfliktu první a značně bezbrannou obětí protivníkovy útoku. Podstatná se německé vedoucí špičce jevila také úvaha, že SRN mohla svou hodnotu evropské velmoci konsolidovat pouze tak, že její vojenské síly budou vyzbrojeny stejně jako ty britské a

³⁵² Strauss, op.cit., s. 298n.

³⁵³ Srov. Krieger, Wolfgang: *Franz Josef Strauss. Der barocke Demokrat aus Bayern*, Göttingen 1995, s. 35.

³⁵⁴ Srov. Finger, op.cit., s. 115.

³⁵⁵ Velká Británie za vlády Harolda Macmillana oznámila 4. dubna 1957 prostřednictvím bílé knihy ministra obrany Duncana Sandyse, že podle amerického vzoru také plně přechází na strategii včasného nasazení jaderných zbraní. Silná redukce pozemních sil, která se měla týkat také rýnské armády, byla už na cestě. V polovině května 1957 odpálili Britové v oblasti Vánočního ostrova svou první vodíkovou bombu. Viz Schwarz, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. III., s. 358n.

³⁵⁶ Morgan, op.cit., s. 61.

francouzské. Poněvadž však byla na jednu stranu produkce německých jaderných zbraní vyloučena stejně tak jako jejich zisk od USA, ale na druhou stranu musel Bundeswehr ve válečném případě disponovat odpovídajícími systémy, nabízelo se střední řešení: vybavení nosnými systémy, zatímco samotné hlavice zůstanou v amerických rukách. O nukleární variantu se sice nemělo usilovat, ale v principu měla tato otázka zůstat otevřená.³⁵⁷

V prosinci 1956 se konalo zasedání Rady NATO, na kterém byla pod dojmem jednak sovětské agrese v Maďarsku, jednak hrozby Moskvy jadernými zbraněmi vůči Velké Británii a Francii během suezské krize přijata strategie hromadné odvety, přičemž své místo v ní získaly také taktické jaderné zbraně, u nichž ovšem musely být vyjasněny otázky podřízenosti.³⁵⁸

V březnu 1957 vedl hlavní velitel vojsk Severoatlantické aliance v Evropě generál Lauris Norstadt rozhovory s německými politiky o rozmístění skladů s taktickými jadernými zbraněmi na území SRN. O měsíc později bylo rozhodnuto o dodávkách taktických raket Honest John a Matador členským státům aliance, přičemž jaderné hlavice těchto raket zůstávaly pod americkou kontrolou.³⁵⁹

Záležitosti ohledně atomového vyzbrojení tak dospěly už poměrně daleko, když interpelace poslanců SPD ve Spolkovém sněmu na počátku dubna 1957 rozproudila veřejnou diskusi.³⁶⁰ Adenauer na tento děj reagoval rychle a 4. dubna oznámil na tiskové konferenci, že Němci nemůžou vývoj k taktickým jaderným zbraním zastavit, mohou se jen přizpůsobit.³⁶¹ Tím kancléř před očima udivené veřejnosti provedl oproti svému dosavadnímu stanovisku v otázce jaderných zbraní náhlý obrat.

Když v dubnu 1957 vznesli profesori z Göttingenu protest proti atomovému vyzbrojení Bundeswehru, Strauss a spolková vláda argumentovali, že i Spolková republika by měla být vybavena nosiči jaderných zbraní, protože jinak by se základny Bundeswehru podél železné opony staly oslabenou jadernou zónou, a tím i snadným cílem sovětského útoku.³⁶²

Göttingenský manifest otevřel širokou veřejnou diskusi o otázce atomového zbrojení. Odboráři, evangeličtí teologové, vědci, mládežnické spolky a sociální

³⁵⁷ Schwarz, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. III., s. 359.

³⁵⁸ Srov. AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1840.

³⁵⁹ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1891.

³⁶⁰ BT-Drs., č. 3347 / 2. Wahlperiode.

³⁶¹ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1922, dále srov. *Kabinettsprotokolle*, Sondersitzung am 9. Mai 1957, 1. Entwurf einer Antwort der Bundesregierung auf die Große Anfrage der SPD betr. Atomwaffen (Bundestagsdrucksache Nr. 3347), BMVtg.

³⁶² Srov. AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1923 a 1925n.

demokraté se spojili do mimoparlamentní opozice. SPD požadovala, aby bylo od vyzbrojení Bundeswehru jadernými zbraněmi upuštěno a aby bylo odmítnuto uložení atomových bomb a rozmístění jednotek států NATO vybavených jadernými zbraněmi na území SRN.³⁶³

Když se ukázalo, že „boj proti atomové smrti“, našel velký ohlas, učinil Adenauer zpětný tah a začal požadovat celosvětové všeobecné odzbrojení. V debatě ve Spolkovém sněmu dne 10. května 1957 prohlásil, že na západoněmecké držení jaderných zbraní by bylo možno teoreticky myslet teprve tehdy, když by ztroskotaly jednání o odzbrojení.³⁶⁴ Strausse jako ministra obrany nechal prohlásit, že spolková vláda neusiluje o pravomoc disponovat atomovými zbraněmi.³⁶⁵ Veřejnost se tím ale nedala uklidnit. Vždyť eventualita vyzbrojení Bundeswehru atomovými nosiči pro případ neúspěchu odzbrojovacích jednání zůstala otevřenou otázkou. Mimoto vládní frakce ve Spolkovém sněmu sice požadovaly omezený zákaz atomových zkoušek velmocemi, což je nic nestálo, ale odmítaly požadavek po omezení zbrojení spojenců. Dvě třetiny obyvatel Spolkové republiky byly proti této politice.³⁶⁶

Počátkem května 1957 se konalo další zasedání Severoatlantické rady, a to poprvé na německé půdě, v Bad Godesbergu. Zde bylo definitivně rozhodnuto o nuklearizaci štítu, taktické jaderné zbraně měly zvýšit účinnost konvenčních sil aliance v Evropě a přesunout tak část odstrašování na evropské spojence. Ruku v ruce s tímto trendem pokračovaly snahy Velké Británie o vytvoření vlastní jaderné síly, v čemž ji po skončení suezské krize následovala také Francie. V polovině roku 1957 mohl generál Norstadt prohlásit, že vojenská síla Severoatlantické aliance se oproti počátečnímu stavu zvýšila minimálně třikrát a že je schopna zastavit jakoukoli agresi komunistických zemí proti jejím členům.³⁶⁷

Navzdory prohlášení generála Norstadta vyvolalo na Západě vypuštění sovětského sputniku dne 4. října 1957 paniku. Proklamovaná raketová převaha SSSR rozpoutala v rámci aliance další dohady o vojenských otázkách, které měly být projednány na setkání Rady NATO v prosinci 1957.

³⁶³ Srov. debatu v Bundestagu o jaderném vyzbrojení Bundeswehru in: AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1947n.

³⁶⁴ Tamtéž, s. 1949.

³⁶⁵ Tamtéž, s. 1950.

³⁶⁶ Schwarz, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. III., s. 362.

³⁶⁷ Fidler, Jiří / Mareš, Petr: *Dějiny NATO*, Praha 1997, s. 105.

Prosincové zasedání Rady se usneslo na přijetí plánu generála Norstadta, který navrhl zásadní proměnu strategie meče a štítu.³⁶⁸ Norstadt rozdělil případné agrese protivníka do několika stupňů, přičemž pouze na ten nejvyšší se mělo reagovat hromadnou odvetou, nižší měly být schopny zvládnout samotné síly štítu. Strategie hromadné odvety tak byla doplněna o prvky omezené války užitím konvenčních či jaderných zbraní. Usnesením bylo rozhodnuto o vytvoření systému základěn na bázi dvoustranných smluv mezi USA a zainteresovanými státy, včetně Spolkové republiky. Na těchto základnách pak měly být rozmístěny americké jaderné prostředky středního a operačního dosahu, které by doplňovaly síly „štítu“ pro vedení konfliktu nižší intenzity než všeobecné jaderné války s použitím hromadné odvety.³⁶⁹

Ještě před prosincovou konferencí NATO nabídla Francie Spolkové republice a Itálii společné vlastnictví „zbraní nejmodernějšího typu“, čímž byly bezpochyby myšleny zbraně jaderné.³⁷⁰ Cílem tohoto návrhu byla podle vyjádření tehdejších francouzských politiků snaha o zvrácení situace, kdy jaderná výzbroj NATO byla pouze v amerických rukou. Následovaly tajné rozhovory, během kterých nechal Adenauer Straussovi takřka volné ruce.³⁷¹ Když se začaly objevovat v tisku zvěsti o tomto projektu, Paříž vše dementovala, protože francouzská veřejnost se stále ještě nebyla schopna smířit s německým znovuvyzbrojením.³⁷² Charles de Gaulle, když se stal v červnu 1958 francouzským předsedou vlády, nechal veškerá jednání zastavit. Jak Strauss oznámil, de Gaulle se k tomuto návrhu několikrát vrátil, naposledy v roce 1964.³⁷³ Německo-francouzská smlouva z roku 1963 sice obsahovala formulaci o rozsáhlé spolupráci v oblasti obrany, nikdy se ji ale nepodařilo rozvinout v opravdovou alianci.

Ze Spolkového sněmu si Adenauer v březnu 1958 odnesl souhlas s „vyzbrojením Bundeswehru nejmodernějšími zbraněmi.“³⁷⁴ Pro kancléře byl požadavek po atomových

³⁶⁸ Srov. jednání Rady NATO in: *Dokumente zur Deutschlandpolitik*, II. řada, sv. 4, s. 2142-2159.

³⁶⁹ Zásady nové modifikace strategické koncepce aliance, přijaté na prosincovém zasedání Rady NATO, byly na jaře 1958 včleněny do dokumentu MC-70 a schváleny nejprve na dubnové konferenci ministrů obrany a počátkem května pak na dalším zasedání Rady NATO, které se uskutečnilo v Kodani. Dokument byl zároveň označován jako pětiletý plán rozvoje NATO a počítal jednak s dosažením stavu konvenčních sil aliance ve střední Evropě ve výši 30 divizí (tedy ekvivalentu počtu sovětských a východoněmeckých divizí na území NDR), jednak s výstavbou sítě raketových základěn a skladů jaderných hlavic.

³⁷⁰ Srov. Bandulet, op.cit., s. 171-173, Adenauer, *Erinnerungen*, 1955-1959, s. 325nn.

³⁷¹ Krieger, op.cit., s. 40.

³⁷² Tamtéž.

³⁷³ Tamtéž.

³⁷⁴ Strauss sice tehdy v Bundestagu prohlásil, že „jaderné hlavice zůstávají v americkém vlastnictví pod americkým zámekem, že jsou odejmuty naší dispoziční moci“ viz AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. III,

zbraních v přední řadě otázkou politického statusu - chtěl Spolkovou republiku postavit na stejný stupeň s Francií a Británií. Němečtí vojáci měli mít stejné zbraně jako jejich spojenci. Američané ale německý požadavek po atomových zbraních nakonec odmítli. Eisenhowerova vláda totiž mezitím začala usilovat o pokrok v otázkách odzbrojení a uvažovala o vrcholné konferenci. Adenauer sledoval tyto tendence značně skepticky a prohlásil, že „*ačkoli je prezident Eisenhower jistě přesvědčen o nebezpečí komunismu, přesto se snaží vstoupit do dějin jako prezident odzbrojení a míru.*“³⁷⁵ Dlouholeté dohady o jaderných zbraních způsobily zatížení vztahů jak v západním společenství, tak poměru k Sovětskému svazu. Teprve v roce 1969 ukončila nově nastoupená vláda sociálně-liberální koalice neutěšenou diskusi definitivním zřeknutím se atomových zbraní a rozhodnutím o přistoupení ke smlouvě o nešíření jaderných zbraní.

Odepření Američanů poskytnout Bundeswehru atomové zbraně jim však nebránilo v tom, aby Spolkové republiky prodali nosiče těchto zbraní za miliardové částky. V dubnu 1958 odcestoval Strauss na návštěvu Washingtonu s cílem objednat první nosiče pro Bundeswehr. Strauss vyřadil konkurenční nabídky amerických letounů „Grumman Super Tiger“ a francouzských „Mirage III“ a rozhodl se objednat v té době nejdražší bojový systém, kterým byly letouny známé pod názvem „Starfighter“ od americké firmy Lockheed.³⁷⁶ Vyřazení konkurenčních nabídek přitom zdůvodnil tím, že jejich letouny nebyly kompatibilní se systémy Severoatlantické aliance. Problémem však bylo, že letouny Starfighter nebyly slučitelné se systémy Bundeswehru.³⁷⁷

Podstatným nedostatkem letounů Starfighter bylo, že nemohly létat za nepříznivého počasí. Strauss ale potřeboval letouny, které by mohly operovat za každého počasí, a zároveň požadoval, aby sloužily jako víceúčelové bombardéry. Podle představ spolkového ministerstva obrany měl být v letounech instalován systém autopilota, navigační systém, víceúčelový radar, zaměřovač raket, kamerový systém a zařízení pro případné zavěšení atomových bomb. Na základě německých požadavků tak muselo dojít ke zkonstruování zcela nové verze tohoto typu letounu, která pak nesla označení F-104 G. Spolkové ministerstvo obrany nakonec v průběhu následujících let

s. 2156. Naproti tomu mohlo Adenauerovo konstatování na tiskové konferenci 4. dubna 1957 v Bonnu, že Bundeswehr se samozřejmě nemůže zříci atomových zbraní, být chápáno tak, že by tyto zbraně měly být postaveny pod německou dispoziční pravomoc, srov. Adenauer, *Erinnerungen 1955-1959*, s. 296. Vlastní dispoziční právo nabízelo tolik předností, že by bylo podivné, kdyby ho vláda do svých úvah nezahrnula.

³⁷⁵ Cit. dle Koch, op.cit., s. 296.

³⁷⁶ Schröck, Rudolf: *Franz Josef Strauss. Eine Bildbiographie*, München, s. 125.

³⁷⁷ Tamtéž, s. 126.

objednalo přes devět set letounů Starfighter, za které Spolková republika zaplatila několik miliard marek.³⁷⁸

Když byl tento speciální letoun vyroben a nasazen do výzbroje Bundeswehru, nikdo netušil, s jak velkými problémy se bude jeho provoz potýkat. Od prvního nasazení Starfighteru v létě 1960 do konečného vyřazení tohoto typu letounu v květnu 1991 bylo z různých důvodů ztraceno 292 strojů, přičemž jen v období let 1961 a 1964 havarovalo 64 letounů. Za celé období jejich provozu nalezlo v jejich troskách smrt 116 německých pilotů.

Komplikace kolem Starfighterů nebyly první nezdařenou akcí v rámci zbrojní politiky, s kterou měl co do činění Franz Josef Strauss. Jeho další nevydařený podnik se týkal nákupu obrněných transportérů HS 30. Ještě v době, kdy zastával post ministra obrany Theodor Blank, uzavřel resort obrany kontrakt na dodávku obrněných transportérů se španělsko-švýcarskou zbrojařskou firmou „Hispano-Suiza“. Strauss tuto zakázku převzal a objednal 10 680 obrněných transportérů.³⁷⁹ Za pozornost stojí, že v době objednávky nebyla k dispozici testovací verze tohoto typu transportéru, ale pouze dřevěný model. Firma obdržela od spolkového ministerstva obrany zálohu ve výši 250 milionů marek, ačkoli vyšlo později najevo, že ještě nikdy žádný obrněný transportér nevyrobila. Strauss později připustil, že *„tato věc [transportéry] byla připravena k nasazení jen podmíněně“*.³⁸⁰ Nicméně obrněný transportér HS 30 byl již definitivně objednán, přestože neodpovídal ani Straussově principu „kvalita před kvantitou“, ani zodpovědnému finančnímu hospodaření v rámci státního rozpočtu.³⁸¹

Dne 26. května 1959 předložil prezident Eisenhower Kongresu atomovou obrannou dohodu, která byla uzavřena mimo jiné se Spolkovou republikou a stanovovala předání atomových informací a stejně tak výzbroje pro výcvik s atomovými zbraněmi.³⁸² Bundeswehr nakoupil nosiče, avšak k nim náležící atomové hlavice zůstaly pod americkou ochranou. V praxi to vypadalo tak, že na německých vojenských letištích američtí vojáci střežili atomové hlavice, přičemž němečtí důstojníci pořádně

³⁷⁸ Strauss byl v souvislosti s nákupem stíhacích letounů Starfighter dokonce obviňován, že přijal od Lockheedu několikamilionový úplatek. Oprávněnost tohoto obvinění však nebyla nikdy prokázána. Najevo vyšlo pouze to, že Lockheed v souvislosti se zbrojními zakázkami dlouhá léta uplácel přední politiky západního tábora. Z přijímání úplatků byli usvědčeni dva tehdejší japonští premiéři i nizozemský princ Bernhard, který musel rezignovat na všechny své veřejné funkce. Viz Schröck, op.cit., s. 128.

³⁷⁹ Schröck, op.cit., s. 121.

³⁸⁰ Tamtéž, s. 124.

³⁸¹ Později se sice objevily spekulace, podle kterých měla zbrojařská firma „Hispano-Suiza“ poslat několika milionový dar CDU/CSU, ty se ale nikdy nepotvrdily. Tamtéž, s. 124n.

³⁸² AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. III, s. 2452.

nevěděli, zda hlavice byly vůbec k dispozici, a když, tak v jakém množství. Často byly nosiče a hlavice od sebe tak prostorově vzdáleny, že jejich připravenost k nasazení by byla ve vážném případě pochybná.³⁸³ Adenauer byl názoru, že USA v této otázce značně zameškaly. Kdyby Spojené státy, jak napsal ve svých pamětech, činně realizovaly svůj vlastní návrh z počátku roku 1957 - poskytnout spojencům atomové zbraně pod americkým dohledem a podřídit jejich nasazení NATO, dalo by se snad některým nebezpečným vývojem zabránit.³⁸⁴

II. 6. Vnitropolitická situace

II.6.1. Vliv zahraniční a bezpečnostní politiky na vnitropolitickou situaci

Ve volbách do Spolkového sněmu v roce 1953 dosáhl Adenauer rozhodujícího vítězství. Koalice CDU/CSU získala 45,2 procenta hlasů ve srovnání s 31 procenty hlasů v roce 1949. Sociální demokraty volilo 28,8 procent voličů, čímž byl v podstatě potvrzen výsledek SPD z předchozích voleb (v roce 1949 ji dalo hlas 29,2 procenta voličů). FDP získala 9,5 procent hlasů, GB-BHE 5,9 procent a DP 3,2 procenta. K poraženým patřily malé strany, které nedosáhly pětiprocentní hranice, jejíž překonání bylo poprvé v těchto spolkových volbách nezbytné pro vstup do Bundestagu.³⁸⁵

K volebním urnám se dostavilo zhruba 83 procent voličů a počet křesel ve Spolkovém sněmu se zvýšil z 402 na 487 kvůli začlenění dodatečných poslanců podle poměru celkového počtu hlasů každé strany. Z tohoto počtu obsadila CDU/CSU 243 křesel (téměř těsnou většinu), SPD 151, FDP 48, GB-BHE 27, DP 15 a Centrum 3 křesla, přičemž dvě posledně jmenované strany získaly mandáty díky předvolební dohodě s CDU.³⁸⁶ Jak po volbách poznamenal jeden z předních politiků SPD, Carlo

³⁸³ Bandulet, op.cit., s. 73.

³⁸⁴ Adenauer kritizoval americký postup především proto, že povzbudil Brity a Francouze k produkci vlastních atomových zbraní. Srov. Adenauer, *Erinnerungen*, 1955-1959, s. 294.

³⁸⁵ Kompletní výsledky voleb viz Kaack, Heino: *Geschichte und Struktur des deutschen Parteiensystems*, Opladen 1971, str. 193 a 216.

³⁸⁶ Srov. Kaack, op.cit., str. 216-221.

Schmid, „*chování voličů ... ukázalo, že v době nejistoty neexistuje silnější slogan než výkřik „Žádné experimenty“*“.³⁸⁷

Jakkoli to k vytvoření většiny nebylo už bezpodmínečně nutné, přizvala CDU do vlády nejen FDP a DP, ale také BHE. Tím totiž vláda nabyla dvoutřetinové většiny (334 z 487 křesel), kterou CDU potřebovala pro plánované změny ústavy, nutné pro realizaci branné politiky. Nelze ale opomenout, že jistou roli hrály také stranickopolitické úvahy, které ukazovaly za vhodné, na základě dosavadních zkušeností, vyřadit konkurenty jejich začleněním do koalice.³⁸⁸ Rozdělení ministerstev bylo následující: 8 CDU, 2 CSU, 4 FDP, 2 DP a 2 BHE. Ačkoli se na koalici podílely čtyři strany, měla CDU stále ještě jednoznačnou převahu, zvláště přihlédneme-li k tomu, že jí připadly nejdůležitější resorty (mimo jiné zahraničí, vnitra, hospodářství, práce a sociálních věcí).

Stojí za zmínku, že představitelé BHE, kteří byli přizváni do vlády, Waldemar Kraft a Theodor Oberländer, se hlásili k nacistické minulosti. První z nich byl aktivním členem nacistické strany a důstojníkem SS, ten druhý pro změnu důstojníkem SA a nakonec významným nacistickým funkcionářem (v letech 1940-1941 byl poradcem vlády pro východní otázky).³⁸⁹ Kraft získal v Adenauerově kabinetu post ministra bez portfeje a v roce 1955 vstoupil do CDU. Oberländer byl jmenován ministrem pro vyhnance a do CDU vstoupil rok po Kraftovi. V roce 1960 rezignoval na funkci ministra, jelikož byl obviněn z vraždění židů za druhé světové války.

Své koaliční partnery si Adenauer uměl zavázat, a to buď udělováním ministerských postů, nebo činěním ústupků v druhořadých vnitropolitických otázkách. Adenauerův první kabinet představoval ještě klasickou vládní koalici z dob Výmarské republiky, kdy ministři kvůli loajalitě vůči kabinetu nezapomínali na loajalitu vůči vlastní straně. Avšak v jeho druhém kabinetu už bylo kancléřovo postavení daleko více rozhodující. Jen proto, že musel nechat z důvodu ratifikace západních smluv změnit kvůli branné povinnosti Základní zákon, a tudíž potřeboval dvoutřetinovou většinu, nemohl dát okamžitě najevo, že je pro něj získaná většina v rámci koalice z hlediska jeho osobních rozhodnutí vlastně nepodstatná. Jakmile se ale ukázalo, že se poslanci za

³⁸⁷ Schmid, Carlo, *Erinnerungen*, München 1979, s. 546.

³⁸⁸ Srov. Williams, op.cit., s. 322.

³⁸⁹ K politice BHE a jeho představitelům srov. obecně: Wachs, Philipp-Christian: *Der Fall Oberländer (1905 - 1998). Ein Lehrstück deutscher Geschichte*. Frankfurt am Main 2000, Neumann, Franz: *Der Block der Heimatvertriebenen und Entrechteten 1950–1960. Ein Beitrag zur Geschichte und Struktur einer politischen Interessenpartei*, Meisenheim am Glan 1968, Stickler, Matthias: *„Ostdeutsch heißt Gesamtdeutsch“*. Organisation, Selbstverständnis und heimatpolitische Zielsetzungen der deutschen Vertriebenenverbände 1949–1972, Düsseldorf 2004, s. 280nn.

CSU Richardu Jaegerovi jako předsedovi výboru pro obrannou politiku podařilo získat hlasy sociálních demokratů pro změnu ústavy, nechal Adenauer ohledy stranou.³⁹⁰

Malá frakce DP byla beztak povolná – vždyť bez pomoci CDU by se ani nedostala do Bundestagu. Představitelé BHE Kraft a Oberländer se po dvou letech se svou stranou rozešli (v červenci 1955), protože jim vytýkala příliš velkou poddajnost vůči Adenauerovi, kterou si měli zajistit setrvání u kabinetního stolu.³⁹¹ Jen FDP byla se svými čtyřmi ministry v kabinetu a 48 mandáty v Bundestagu relativně silnou skupinou, která se jen tak beze všeho nenechala manipulovat.

K disciplinování FDP držel kancléř v záloze zvláštní výhružný prostředek: změnu volebního zákona. Už během porad v Parlamentní radě usilovala CDU/CSU o čistě většinové volební právo podle anglického vzoru, které by umožnilo vstup do Bundestagu pouze vítězi daného volebního obvodu. Její argument se zakládal na domněnce, že by se tak mohlo zabránit nesmyslnému nástupu drobných stran, jak tomu bylo ve Výmarské republice.³⁹² FDP a SPD ale prosadily poměrné volební právo, které na základě komplikovaného početního postupu přihlíželo při rozdělování sněmovních mandátů ke všem odevzdaným hlasům. Jejich protiargument spočíval v představě, že tímto způsobem se budou na obnově země podílet všechny kruhy obyvatelstva.³⁹³ Na svém předvolebním stranickém sjezdu v roce 1953 zopakovala CDU požadavek většinového volebního práva.³⁹⁴ V případě potřeby mohl být tento „disciplinární prostředek“ kdykoli vytažen. A taková situace nastala velice brzy.

První těžkosti koalice se ukázaly vzápětí po jejím vzniku. Tehdejší předseda FDP, Thomas Dehler, který se už nestal členem kabinetu, protože rozvíjel příliš svébytnou zahraniční politiku v národně liberálním duchu, hrozil už v listopadu 1953, že jeho strana vystoupí z koalice. Podnětem už tehdy byla sárská otázka. Dehler nesouhlasil s Adenauerovým úmyslem dohodnout s Francouzi politickou europeizaci Sárska. Zdůraznil, že neexistuje dilema „*bud' německé zřeknutí se Sárska, nebo žádná evropská obrana*“.³⁹⁵

Vážnější nesrovnalosti se objevily v září 1954, když Dehler a předseda DP, ministr pro záležitosti Spolkové rady, Heinrich Hellwege, společně kritizovali vládní politiku. Dehler káral zahraniční politiku CDU v souvislosti s krachem dohody o vzniku

³⁹⁰ Koch, Peter, op.cit., s. 428.

³⁹¹ Tamtéž, s. 429.

³⁹² Koch, Peter, op.cit., s. 429.

³⁹³ Tamtéž.

³⁹⁴ Tamtéž.

³⁹⁵ Tiskové prohlášení Dehlera z 9. 11. 1953 viz KAG 1953, s. 4248.

EOS, Hellwege se obracel proti domácí politice vlády.³⁹⁶ V říjnu se Dehler přimlouval za to, aby ještě dříve než budou vybudovány německé vojenské jednotky, došlo k jednání s Moskvou. O něco později byl ještě konkrétnější: jedinou nosnou silou je idea národního státu, ne vytvoření malé katolické Evropy.³⁹⁷ Čím dál tím víc sledovali liberálové cestu k „třetímu řešení“ německé otázky.³⁹⁸

K otevřenému výbuchu došlo při schvalování pařížských smluv v kabinetu v listopadu 1954. Čtyři ministři za FDP neschválili dohodu o Sársku,³⁹⁹ zatímco ministři za BHE a DP měli různé výhrady.⁴⁰⁰ Když pařížské smlouvy a dohodu o Sársku schvaloval ve dnech 26. a 27. února 1955 Bundestag, hlasovala FDP o sárské dohodě většinou záporně a z jejích ministrů byl jeden proti a dva se zdrželi hlasování. Co se týče BHE, jeho ministři sice všechny smlouvy odhlasovali, frakce ale z velké části zamítla dohodu o Sársku. Pouze DP dala jako jediný koaliční partner svůj plný souhlas všem smlouvám. Výsledky tohoto hlasování ukazují, že silné difference panovaly nejen mezi CDU a jejími koaličními partnery, ale také uvnitř koaličních partnerů samotných.⁴⁰¹

Dne 3. února 1955, tři týdny před ratifikací západních smluv v Bundestagu, navrhla frakce FDP, aby byla nejdříve projednána nejnovější sovětská nabídka na celoněmecké volby pod mezinárodním dohledem.⁴⁰² Liberálové sice pak 27. února schválili vstup SRN do NATO, přesto Dehler udržoval diskusi o neutrálním, znovusjednoceném Německu při životě a celé to okořenil útoky na „*pýchu a zpupnost CDU*“ a obvinil Adenauera, že nese odpovědnost za to, že nedošlo k žádné společné zahraniční politice s opozicí.⁴⁰³

Rozdílné názory v zahraniční politice vedly v červenci 1955 k rozpadu BHE.⁴⁰⁴ Už v březnu se objevilo napětí při volbě předsednictva frakce, které vyvěralo z rozdílných představ o zahraničněpolitických cílech. Někteří poslanci BHE dokonce

³⁹⁶ Srov. KAG 1954, s. 4724.

³⁹⁷ Srov. Dehlerovo prohlášení v Bundestagu in: AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1283.

³⁹⁸ Koch, op.cit., s. 429.

³⁹⁹ V otázce Sárska souhlasila Francie s uspořádáním lidového plebiscitu, který se konal dne 23. října 1955 a vyslovil se pro sjednocení Sárska s Německem. Francie respektovala projev lidové vůle a ke dni 1. ledna 1957 se Sársko stalo spolkovou zemí SRN.

⁴⁰⁰ KAG 1954, s. 4851.

⁴⁰¹ Srov. výsledky hlasování o pařížských smlouvách v Bundestagu in: KAG 1955, s. 5041.

⁴⁰² AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1393.

⁴⁰³ Koch, op.cit., s. 430.

⁴⁰⁴ Podrobně jsou spory uvnitř BHE vyloženy in: Neumann, Franz : *Der Block der Heimatvertriebenen und Entrechteten*, Meisenheim am Glan 1968, s. 137n.

podali k ústavnímu soudu návrh na přezkoumání, zda jsou pařížské smlouvy ještě v souladu se Základním zákonem.⁴⁰⁵

Rozpad strany byl způsoben vystoupením ministrů Oberländera a Kraftha z frakce BHE. Ti založili s dalšími sedmi poslanci parlamentní skupinu, která těsně spolupracovala s CDU. Dva další poslanci BHE přešli k FDP. Zbýlých osmnáct poslanců zůstalo pohromadě a požadovali po Adenauerovi, aby přijal rezignaci Oberländera a Kraftha.⁴⁰⁶ Když Adenauer odmítl, odešel BHE v říjnu 1955 do opozice. V opozici měl ale sotva nějakou šanci na působení, protože dvoutřetinová většina, kterou CDU odchodem BHE ztratila, se mezitím stala bezvýznamnou, jelikož předlohy branného zákona měnící ústavu prošly Bundestagem už v lednu 1954.

V listopadu 1955 nabraly rozpory mezi CDU a FDP nový spád, a to opět kvůli Dehlerově kritice zahraniční politiky spolkové vlády.⁴⁰⁷ Sotva se vrátila německá delegace z Moskvy a Dehler už ve své řeči na stranickém sjezdu dolnosaské FDP v Uelzenu konstatoval, že neexistuje znovusjednocení na základě pařížských smluv a dodal, že přímé rozhovory SRN se SSSR jsou důležitější než ženevská konference ministrů zahraničí čtyř mocností.⁴⁰⁸ To byla voda na mlýn těch západních politiků, kteří se obávali, že Spolková republika je na cestě k novému „Rapallu“. Jako kdyby toho nebylo dost, začal se Dehler nyní také distancovat od evropské integrační politiky, která zrovna dosáhla nového popudu konferencí v Mesině, kde se jednalo o evropském hospodářském společenství.⁴⁰⁹

Adenauer naopak vyslovil vůči FDP ultimativní požadavek, aby sledovala linii zahraniční politiky spolkové vlády.⁴¹⁰ Po těchto neshodách už bylo zřejmé, že koaliční partnerství mezi CDU/CSU a FDP je u konce. Všechny náznaky však mluví proto, že kancléř se teď od FDP ještě nechtěl oddělit.⁴¹¹ Přál si ovšem pád stranického a frakčního předsedy Dehlera, aby mohl FDP znovu silněji podrobit své politické vůli a pokračovat v dosavadním zahraničněpolitickém kurzu.

⁴⁰⁵ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1426.

⁴⁰⁶ Tamtéž, s. 1485.

⁴⁰⁷ KAG 1955, s. 5491.

⁴⁰⁸ Tamtéž. Předseda FDP mohl argumentovat tím, že v Uelzenu šlo o to, aby bylo zbaveno moci radikálně pravicové křídlo dolnosaské FDP, které už v té době ovládalo stranickou organizaci. Srov. Schwarz, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. III., s. 304.

⁴⁰⁹ KAG 1955, s. 5491.

⁴¹⁰ Tamtéž.

⁴¹¹ Schwarz, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. III., s. 303.

V polovině padesátých let existovalo v FDP stále ještě dost osobností a skupin, které dále podporovali Adenauerovu zahraniční politiku.⁴¹² Na druhou stranu stojí za zmínku, že poslanec a zároveň předseda hesenské FDP, August-Martin Ruet, který dlouhá léta bránil kancléřovu zahraniční politiku proti kritikům ve vlastní straně, vypracoval v listopadu 1955 z pověření zahraničního výboru FDP plán, na jehož základě mělo Německo vystoupit z NATO, když by na oplátku za to bylo znovu sjednoceno.⁴¹³ Na rozdíl od sociálních demokratů si ovšem liberální zastánci tohoto plánu představovali, že takové Německo by bylo až „po zuby“ ozbrojeno. Podobné požadavky nacházely tenkrát oporu také v celostátním tisku. Silně respektovaný článek vojenského publicisty Adelberta Weinsteina ve „Frankfurter Allgemeine Zeitung“ označoval ve stejné době za žádoucí řešení německého bezpečnostního problému Německo, které by bylo znovusjednocené, neutrální, ale vyzbrojené jadernými zbraněmi.⁴¹⁴

Pro Adenauerovu CDU z toho mohla vzejít nepříjemná situace: FDP se jeví jako připravená vést volební boj proti CDU v roce 1957 s národními hesly. Kancléř se rozhodl, že se chopí iniciativy. Už na začátku podzimu 1955 si začal intenzivně dopisovat s Dehlerem, což nemělo žádný jiný účel, než vypracovat zahraničněpolitické protiklady – buď aby způsobil uvnitř frakce rebelii proti Dehlerovi, nebo aby dosáhl oddolení těch, kteří už nenásledovali jeho zahraniční politiku.⁴¹⁵ Svého ministra zahraničí von Brentana Adenauer výslovně pokáral, že se s Dehlerem dohodl na usmiřovacím rozhovoru – „*tím byla značně ztížena mnou zamýšlená, písemně uvedená roztržka s FDP.*“⁴¹⁶ Do Adenauerovy kampaně byl zapojený i tiskový úřad. Před sjezdem FDP v roce 1956 vytiskly úřady spřažené s kancléřstvím brožuru s názvem „*Dehler proti Dehlerovi*“, která měla představit různé citáty předsedy frakce FDP jako nespolehlivé.⁴¹⁷ Adenauer měl také podporu spolkového prezidenta Heusse, který si rovněž stěžoval na Dehlerovy urážky, přičemž musí být konstatováno, že jeho vliv na frakci už nebyl významný.⁴¹⁸ Dehler si ovšem všiml slabosti své vlastní pozice a pochopil, že je především třeba řešit zahraničněpolitické rozdíly.

⁴¹² Tamtéž, s. 306.

⁴¹³ Tamtéž, s. 306n.

⁴¹⁴ *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 6. července 1955.

⁴¹⁵ Schwarz, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. III., s. 307.

⁴¹⁶ Koch, op.cit., s. 430.

⁴¹⁷ Tamtéž.

⁴¹⁸ Schwarz, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. III., s. 307.

Obě strany začaly nyní spojovat zahraniční politiku s volebním zákonem. V prosinci 1955 signalizovala FDP svoji ochotu pokračovat v dosavadní zahraničněpolitické linii spolkové vlády. Požadovala však, aby se v budoucnu řešily problémové situace ihned při společných koaličních rozhovorech, a mimo to spojovala svou „politickou poslušnost“ s požadavkem, aby byl do dvou měsíců schválen spolkový volební zákon podle principů, na základě kterých proběhly volby do druhého legislativního období Spolkového sněmu.⁴¹⁹ CDU naopak požadovala osobní garance pro pokračování koalice, čímž bylo myšleno vystřídání Dehlera, a paralelně k tomu přidala jako nátlakový prostředek návrh na zavedení takzvaného „polopoměrného volebního systému“ („Grabenwahlsystem“), který přednesla v nově vytvořeném zvláštním výboru Spolkového sněmu pro otázky volebního práva.⁴²⁰

Podle tohoto systému mělo být 60 % poslanců voleno přímo, 40 % podle poměrného systému. Celkový počet poslanců ale nebyl stanoven, neboť návrh předem nestanovoval započítání přímo získaných mandátů na kandidátní listině. Většinová volba a volba podle kandidátní listiny byly sice navzájem propojeny, ale nebyly smíchány. Tento tzv. „Grabenwahlsystem“ upřednostňoval velké strany a poškozoval malé.⁴²¹ Koalice CDU/CSU, která už v minulých volbách podle poměrného volebního systému získala velký počet mandátů, by podle tohoto postupu dosáhla významného náskoku. Kdyby se v roce 1953 volilo podle „Graben-systému“, tak by CDU/CSU získala 64 % mandátů místo 50 %, FDP místo 9,9 jen 5,5 %, BHE 2,5 % místo 5,5 a SPD by si dokonce pohoršila o 7,5 %, jelikož by získala 23,5% mandátů místo 31 %.

Adenauer chápal otázku změny volebního zákona především jako prostředek jak mobilizovat FDP proti Dehlerovi, z taktického hlediska však udělal chybu. Dehler, od něhož se značná část členské základny začala už před časem odvracet, teď vypadal jako David, proti kterému stojí Goliáš, mávaje kyjem v podobě „Graben-systému“. Předtím šlo o spornou zahraniční politiku, osobní politické ambice a iritující Dehlerovu osobnost, teď byla ve hře samotná existence FDP. Důsledkem byl silný efekt vnitrostranické solidarity. CDU tím navíc hnala liberály přímo do rukou SPD, která s ohledem na předvídané důsledky změny volebního zákona měla důvod pět velké lamento na plíživý „státní puč“. Liberální strana ohrožená ve své existenci měla možnosti odvety, a to v podobě vytváření koalic s SPD a případně BHE v některých

⁴¹⁹ Tamtéž.

⁴²⁰ Tamtéž, dále srov. AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1623.

⁴²¹ Z předpokladu, že malé strany propadnou, vyšel i název tohoto systému: očekávalo se, že tyto strany spadnou „do příkopu“ – „in den Graben“.

spolkových zemích. V Severním Porýní-Vestfálsku, kde promptně došlo k prvním kontaktům mezi SPD a FDP, byla sociálně-liberální koalice docela možná. Podobná situace mohla z hlediska parlamentního rozložení sil nastat ve Šlesvicku-Holštýnsku, Hamburgu, Dolním Sasku a Baden-Württembersku.

Ve veřejném mínění se rovněž prosadila vlna sympatií ohroženým menším stranám a přiživila se nedůvěra vůči nekritické mocenské vůli kancléře.⁴²² Nebylo divu, že Adenauer dospěl brzy k rozvaze. Vývoj tak směřoval už koncem ledna 1956 k jaksi modifikovanému, ale nezměněnému vydání volebního zákona z roku 1953.

Přesto však vlak, který se dal diskusí o „Graben-systému“ v Severním Porýní-Vestfálsku do pohybu, se už nedal zastavit. Dosavadní rozpory vedly k otevřenému střetu kvůli pádu ministerského předsedy Karla Arnolda (CDU), kterému FDP a SPD vyslovily nedůvěru a pak spolu v únoru 1956 vytvořily koalici pod vedením sociálního demokrata Fritze Steinhoffa.⁴²³ Z důvodů, ze kterých düsseldorfská FDP udělala tento překvapující krok, stojí na prvním místě tvrzení, že CDU se už dlouho pokouší své koaliční partnery na spolkové úrovni usměrnit (DP), rozdělit (BHE) nebo že je nutí vzdát se jejich politické samostatnosti (FDP). Jako druhý bod je uváděn „Grabenwahlsystem“, dále sárská otázka.⁴²⁴

Spolkové předsednictvo FDP a frakce Bundestagu s vývojem situace v Severním Porýní-Vestfálsku nesouhlasily a vyslovily se pro pokračování koalice v rámci spolku.⁴²⁵ Čtyři ministři FDP varovali před reorganizací vlády v Düsseldorfu.⁴²⁶ Odvolání Arnolda mělo totiž spolkový politický význam, a to takový, že vládní koalice tím ztratila dvoutřetinovou většinu ve Spolkové radě.

Tři dny po Arnoldově pádu oznámilo 16 poslanců svůj odchod z FDP, mezi nimi i její ministři. Kritika se snesla především na Dehlerovu hlavu, zároveň bylo ale oznámeno, že tím posledním popudem byly události v Severním Porýní-Vestfálsku.⁴²⁷ Oněch 16 poslanců vytvořilo nejdříve pracovní skupinu Svobodných demokratů. Nato CDU prohlásila, že by chtěla pokračovat ve vládní koalici pouze s touto oddělenou skupinou.⁴²⁸ FDP tedy odešla stejně jako předtím BHE do opozice. Würzburgským stranickým sjezdem FDP, který se konal mezi 20. a 22. dubnem 1956, byly všechny

⁴²² Schwarz, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. III., s. 308.

⁴²³ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1671n.

⁴²⁴ Tamtéž, s. 1671, dále srov. Kaack, op.cit., s. 224n.

⁴²⁵ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1672n.

⁴²⁶ Tamtéž.

⁴²⁷ Kaack, op.cit., s. 225.

⁴²⁸ Tamtéž.

předchozí kroky strany schváleny, Dehler byl potvrzen jako předseda a oddělená skupina po změně stanov vyloučena. Ta se pak 23. dubna rozhodla pro založení Svobodné lidové strany (Freien Volkspartei, FVP) a dne 24. června 1956 pořádala v Bochumu svůj ustavující stranický sjezd. V září 1956 utvořila pracovní skupinu s DP. Tento vývoj dále směřoval ke sloučení FVP a DP dne 20. ledna 1957 pod společným názvem „Německá strana“ (Deutsche Partei).

Nutno podotknout, že Svobodná lidová strana zažila už v komunálních volbách v říjnu 1956 pohromu. Ani poté, co uskutečnila fúzi s DP, nebyla voliči oceněna. Pokud původní voliči FDP zastávali linii secesionistů, tak pak většinou přešli přímo k CDU.⁴²⁹

Spolkovému kancléři tento vývoj vůbec nebyl vhod, protože nyní držel v ruce černého Petra ve hře o vinu na krachu koalice. Ministry FDP, kteří se z věrnosti k němu otočili zády ke své frakci, nemohl propustit. Nebylo však možné držet disidenty v kabinetu a FDP v koalici. Adenauer tedy udělal FDP, jejíž frakce se už mezitím rozhodla pro opozici, novou koaliční nabídku. Thomas Dehler měl být znovu spolkovým ministrem spravedlnosti.⁴³⁰ Erich Mende, mluvčí FDP pro obranu, byl vybízen, aby se stal spolkovým ministrem pro zvláštní úkoly. Jít úplně ke kříži se ale Adenauerovi nechtělo, a ani nemohl. Pro případ znovusmíření požadoval vystoupení FDP z nově vytvořené düsseldorfské vlády. Spolková FDP však vůbec nebyla v situaci, aby mohla přimět düsseldorfskou frakci k druhému pádu vlády, a tak k dohodě nakonec nedošlo.⁴³¹

Zastánci dynamické východní politiky v FDP tak měli před sebou volnou cestu. Erich Mende teď vynesl na veřejnost myšlenky znovusjednocení, které předpokládaly, že sjednocené Německo nebude členem žádného spolku, ale bude náležet do systému kolektivní bezpečnosti.⁴³² Tím byla vytesána společná zahraničněpolitická platforma pro dohodu s SPD. FDP byla také zastáncem profesionální armády.

Liberální strana se navíc začala sbližovat s kritickou publicistikou. Paul Sethe, který krátce předtím musel odejít z nakladatelství Frankfurter Allgemeine Zeitung kvůli svému zahraničně politickému postoji⁴³³ a jenž už spřádal legendu o zmeškaných

⁴²⁹ Schwarz, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. III., s. 310.

⁴³⁰ Tento post zastával Dehler už v prvním Adenauerově kabinetu v letech 1949-1953.

⁴³¹ Srov. Schwarz, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. III., s. 310.

⁴³² Tamtéž. Srov. postoj FDP k německé otázce po rozpadu koalice, in: AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1722 a 1748.

⁴³³ Paul Sethe, šéfredaktor politické redakce a spoluvydavatel F.A.Z., musel roku 1955 ze své pozice odejít, protože kritizoval Adenauerovu zahraniční politiku. Adenauer tenkrát vyvíjel nátlak na nakladatele F.A.Z., aby se Setheho zbavil. Neustále se ptal představitelů průmyslu, proč se objevuje tolik inzerátů v deníku, do kterého píše Paul Sethe – Adenauer ho označil za „přítele bolševiků“. Když Sethe musel

příležitostech v roce 1952, byl spolkovým předsednictvem FDP a její frakcí v Bundestagu pozván, aby prezentoval své názory a posílil stranickou základnu v rozhodnosti k aktivní východní politice.⁴³⁴ V tomto směru naléhal také Rudolf Augstein, vydavatel Spiegelu, který poskytoval düsseldorfské FDP publicistickou podporu.⁴³⁵ Augstein se během druhé poloviny padesátých let pokoušel angažovat liberály na koalici se sociálními demokraty, protože chtěl docílit revize kursu německé politiky.⁴³⁶ Augstein byl také kontaktní osobou intelektuální opoziční skupiny v NDR kolem Wolfganga Haricha, který agitoval pro třetí cestu neutralizovaného znovusjednoceného Německa.⁴³⁷

Pod vlivem těchto tlaků vystoupil Dehler v červnu 1956 s požadavkem po okamžitém zahájení německo-sovětských rozhovorů o znovusjednocení.⁴³⁸ Pokud nebude aktivní vláda, má jet do Moskvy parlamentní delegace vytvořená ze všech frakcí. Ani přímé rozhovory s východním Berlínem předseda FDP v podstatě neodmítal. V Bonnu byl navázán kontakt se sovětským velvyslancem a FDP také zajistila, aby se v Jugoslávii ujal úřadu velvyslance SRN Karl Georg Pfeleiderer, jeden z nejerudovanějších členů strany v zahraničněpolitických otázkách a zastánce jednání se Sověty.

Čilou aktivitu ve východní politice rozpoutali zvláště düsseldorfští liberálové. Bez rozpaků navázali kontakty s liberály v NDR,⁴³⁹ pořádali s nimi společná klauzurní zasedání a dokonce vyzkoušeli výměnu řečníků mezi oběma stranami. Celé to vypadalo spíše jako hra na skauty než seriózní politika.⁴⁴⁰ Samozřejmě politici FDP, kteří se na tom podíleli, věděli, že jejich řečnický partner, LDPD, je dalekosáhle kontrolován SED. Ve zpětném pohledu působí nálada, která tenkrát u FDP převládla a také byla cítit v řadách SPD, jako předzvěst přelomových let 1968 a 1969 v německé východní politice. Tyto tendence byly náhle přerušeny, když období tání ve východním bloku dospělo k maďarské revoluci a jejímu násilnému potlačení sovětskými jednotkami.

v roce 1955 F.A.Z. opustit a dlouho žádnou podobnou pozici nezískal, napsal o svých zkušenostech s nakladateli: „*Tisková svoboda je svoboda 200 zámožných osob, aby šířily své mínění. Úslužní novináři se najdou vždycky.*“ Srov. Koch, op.cit., s. 421.

⁴³⁴ Schwarz, *Geschichte*, sv. III., s. 310. Sethe tvrdil, že odmítnutím Stalinovy nóty z března 1952 byla promarněna šance na znovusjednocení a Adenauerovi vyčítal, že znovusjednocení nechce a nikdy nechtěl. Srov. Doering-Manteuffel, op.cit., s. 96.

⁴³⁵ Schwarz, *Geschichte*, sv. III., s. 310n.

⁴³⁶ Koch, op.cit., s. 423, srov. Pirker, op.cit., s. 238n.

⁴³⁷ Koch, op.cit., s. 423, Ke „skupině Harich“ dále srov. Niehuss / Lindner, op.cit., s. 396-400

⁴³⁸ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1748.

⁴³⁹ Liberal-Demokratische Partei Deutschlands (LDP popř. LDPD), byla součástí Národní fronty NDR.

⁴⁴⁰ Schwarz, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. III., s. 311.

Z obavy ze „západní infekce“ učinila vláda NDR rychlý konec meziněmeckým politickým kontaktům a také v Bonnu následoval v pozdním podzimu roku 1956 po vysoké konjunktuře politiky détente prudký pokles kurzu.⁴⁴¹

Brzy se ukázalo, že z dlouhodobého hlediska přišla FDP při rozpadu koalice zkrátka. Sice se jí podařilo udržet pohromadě stranickou organizaci, ale přišla o dobrou čtvrtinu ze svých zhruba 80 000 členů, část finančních dárců a při spolkových volbách ztratila přes 20 procent svých původních voličů. V konečném výsledku tak přece jen odchod ukázal jakési štěpení strany. Také koalice mezi SPD a FDP v Severním Porýní-Vestfálsku se udržela u moci jen dva roky.

Na počátku roku 1957 se Thomas Dehler rozhodl odstoupit z funkce předsedy FDP. Na spolkovém stranickém sjezdu konaném koncem ledna 1957 v Berlíně ho nahradil Reinhold Maier. Po zářijových volbách do Bundestagu v roce 1957 převzal Dehlerovu funkci předsedy frakce Erich Mende, představitel spíše nacionálně liberálního kurzu. Mende se pak v roce 1960 stal také šéfem strany. Dehler vedl v letech 1957-1961 pracovní skupinu frakce FDP pro zahraniční politiku a obranu a vedle toho byl předsedou výboru Bundestagu pro atomovou energii.

Změna orientace strany zůstala politicky prakticky bez následků, protože voliči se nezapojili. Spolkové volby v roce 1957 ukázaly CDU/CSU jako velkou „všelidovou“ politickou stranu. Politický základ svých koaličních partnerů vstřebala: FVP ztroskotala na pěti procentní klausuli, FDP spadla na 7,7 %. DP se dostala do parlamentu díky CDU, která jí přenechala tři jisté volební obvody.⁴⁴² V roce 1961, po čtyřech málo potěšitelných opozičních letech, se FDP vrátila opět do koalice s CDU/CSU.

Koalice z roku 1961 už ale nebyla taková jako v letech 1949-1955. Strany si už byly poněkud cizí. FDP si vyzkoušela obrat směrem k SPD a v Düsseldorfu získala příjemnou zkušenost, že sociální demokraté mohou být docela užitečným koaličním partnerem, kterému nedělalo problém opomenout svůj socialistický program, když bylo potřeba. Kromě toho byla mezi sociálními demokraty a liberály v Severním Porýní-Vestfálsku vybudována vzájemná důvěra. Nebylo náhodou, že předsedou FDP, který po volbách v září 1969 ustavil sociálně-liberální koalici, byl právě Walter Scheel, v jehož bytě se zosnoval na počátku roku 1956 „düsseldorfský puč“.

⁴⁴¹ Tamtéž.

⁴⁴² Volební výsledky podle Kaack, op.cit., s. 233.

II.6.2. Situace politických stran ve volebním roce 1957

Úspěch CDU/CSU při třetích spolkových volbách, kdy dosáhla grandiózního vítězství 50,2 procent hlasů a obsadila 270 ze 497 křesel v Bundestagu, se pouze z uvedeného vývoje nedá zdaleka vysvětlit. Koaliční problémy samy o sobě mohly vést v podstatě také k tomu, že by všichni zúčastnění při volbě utrpěli ztráty, kdyby SPD těchto těžkostí šikovně využila. Sociální demokracie to však nedokázala a oproti předchozím volbám si polepšila pouze nepatrně, když získala 31,8 procent hlasů a 169 mandátů.⁴⁴³

Také tato předvolební kampaň byla stejně jako ta předchozí v roce 1953 vedena převážně na základě zahraničněpolitických argumentů. Podstatný rozdíl, který ovlivnil povahu diskuse, byl ovšem ten, že v roce 1957 už bylo začlenění SRN do západního bloku hotovou věcí, zatímco v roce 1953 se západní Německo nacházelo ještě uprostřed tohoto procesu. Pro opozici tak bylo nyní mnohem těžší protestovat proti opatřením spolkové vlády, která dosáhla jisté stability, jež se projevila ve vnějším i vnitřním pořádku a vzrůstajícím blahobytu. Na druhou stranu Adenauerova vláda nedosáhla žádných úspěchů v politice znovusjednocení, a dokonce to vypadalo, že SRN se od tohoto cíle vzdaluje. Avšak pomocí šikovně zvolených volebních hesel „Žádné experimenty“ a „Mějte na paměti Maďarsko“ se CDU podařilo problematické otázky zakrýt a propůjčit význam primárnímu požadavku většiny voličů po zajištění toho, co bylo v uplynulých letech dosaženo.

Poslední čtyři roky přinesly stabilizaci ve vnitřní i zahraniční politice. Vývoj vedl k větší vážnosti SRN v zahraničí, v neposlední řadě na základě stoupající hospodářské kapacity, která zase příznivě působila na vnitropolitickou situaci. Přesto musela CDU zvládnout dva obtížné problémy: zaprvé se musela ubránit emocím širších vrstev obyvatelstva, které neměly úplný podíl na „hospodářském zázraku“ a jejichž vědomí o tom posilovala svojí propagandou SPD. A tak byla ve volebním roce 1957 provedena důchodová reforma a díky různým ekonomickým opatřením spolkového ministra hospodářství Ludwiga Erharda bylo dosaženo přechodné stabilizace cen. Tím druhým problémem, který musela CDU překonat, byl odpor proti budování nové německé armády a nesouhlas se zavedením všeobecné branné povinnosti. Mezi

⁴⁴³ Tamtéž.

mladými se prováděl intenzivní nábor pro Bundeswehr, který byl podporován nabídkou slušné mzdy a vyhlídkou na rychlý kariérní postup.

Všechna tato opatření však ještě sama o sobě nemohla vést k úspěchu. Volební výsledek CDU silně závisel na mezinárodním vývoji. Svého nejvyššího bodu na škále sympatií podle výzkumu veřejného mínění dosáhli křesťanští demokraté po krizových situacích ve východním bloku na podzim 1956.⁴⁴⁴ Tak měla SPD při výbuchu maďarského povstání koncem října 1956 ještě náskok před CDU. O tři měsíce později však CDU sociální demokraty předhlonila, protože obyvatelstvo si uvědomilo nutnost silné obrany a spojení se Západem. Za další volební opatření mohou být jistou měrou považovány Adenauerovy zahraniční cesty v létě 1957, které demonstrovaly mezinárodní vážnost SRN.⁴⁴⁵

Nový problém pro vládní stranu se objevil s diskusí o atomovém vyzbrojení, která byla vyvolána v dubnu 1957 výzvou Göttingenských vědců. Tato diskuse však dosáhla svého kulminačního bodu teprve na jaře 1958. Jak ukazuje volební výsledek, zřejmě CDU neuškodila v takové míře, jak se mohlo očekávat.

Sociálním demokratům sebral „hospodářský zázrak“ za Adenauerovy vlády vítr z plachet. Nikoho neudivilo, když se najednou začali přiklánět k volné hospodářské soutěži. Na plánované hospodářství už nikdo nepomýšlel. Ústředním bodem propagandy SPD se tak od poloviny padesátých let stala otázka znovusjednocení Německa ve spojitosti s problémem všeobecného odzbrojení. V té souvislosti se také objevil požadavek SPD na zapojení Německa do systému kolektivní bezpečnosti.⁴⁴⁶ Zahraničněpolitické představy sociálních demokratů se však voličům jevily jako příliš složité, nekonkrétní a nejisté.⁴⁴⁷

Volební cíl SPD byl v roce 1957 zaměřen především na zlomení absolutní většiny CDU/CSU.⁴⁴⁸ To nebylo příliš atraktivní heslo pro oslovení nových voličů, přihlédneme-li k tomu, že lidé se měli celkem dobře a neviděli žádný pořádný důvod pro střídání vlády. Mimo jiné přispěl k neúspěchu SPD také nepříznivý protiklad osobností Adenauera a Ollenhauera.

⁴⁴⁴ Kaack, op.cit., s. 237.

⁴⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁴⁶ Srov. Pirker, op.cit., s. 234n.

⁴⁴⁷ Kaack, op.cit., s. 237

⁴⁴⁸ Srov. Pirker, op.cit., s. 235n.

Jediné, co se SPD podařilo, bylo udržet si svůj voličský základ. Kromě toho získala navíc 3 % bývalých voličů KPD, když vládci v sovětské zóně doporučili západoněmeckým komunistům, aby volili SPD.⁴⁴⁹ Ovšemže to sociálním demokratům přineslo více škody než užitku, obzvláště když Adenauer rozdíl mezi SPD a CDU lehce redukoval na konstatování: „*Volby rozhodnou, zda Spolková republika zůstane křesťanská nebo bude komunistická.*“⁴⁵⁰

Svobodná demokratická strana, která byla už přes rok v opozici, ztratila ve volbách roku 1957 1,8 procent hlasů (klesla z 9,5 na 7,7 procent). Později se říkalo, že hlavní příčinnou volební porážky FDP bylo to, že nechala otevřenou otázku možnosti sestavení koalice. To jí bránilo, aby v mnoha důležitých bodech zastávala jednoznačná stanoviska, a voliči tak nevěděli, co mohou od FDP očekávat.⁴⁵¹ Toto tvrzení je v podstatě správné, i když trochu jednostranné. Ztracený podíl hlasů není překvapující a velkým dílem odpovídá počtu voličů, kteří se s FDP odtrhli od FDP.

Obzvláště během debaty o atomovém vyzbrojení se FDP stavěla na stejnou stranu jako SPD.⁴⁵² Prakticky to platilo i pro hlavní linie zahraniční politiky.⁴⁵³ Ostatně FDP vystupovala ještě ve větší míře než SPD s argumentem, že v každém případě musí být zamezeno systému jedné strany a jako svůj hlavní cíl také prezentovala zdolání absolutní většiny CDU/CSU. Tyto snahy byly podepřeny tezí o „třetí síle“.⁴⁵⁴ FDP se od dalších malých stran, BHE a DP, diferencovala tím, že se vedle CDU a SPD označila za jedinou další stranu, která má ideologický základ – podporuje liberalismus před konfesionalismem (CDU) a socialismem (SPD).⁴⁵⁵

Volební porážka BHE, která tuto stranu do budoucna omezila na možnost působení pouze na regionální úrovni, nebyla rozhodně překvapující. Pouze pokračoval její strmý pád, který započal již krátce po založení strany v roce 1950, a vedl k tomu, že strana ve volbách v roce 1957 získala pouhých 4,6 % (oproti původním 5,9 %).

⁴⁴⁹ Tamtéž, s. 241.

⁴⁵⁰ Cit. dle Cioc, op.cit., s. 45.

⁴⁵¹ Kaack, op.cit., s. 238.

⁴⁵² Srov. AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. III, s. 2103n. a 2139nn.

⁴⁵³ Už počátkem padesátých let rozvinul Karl Georg Pfeleiderer koncept flexibilní německé a východní politiky, který více odpovídal sociálnědemokratickým představám, než těm CDU. Viz s. 24 této práce.

⁴⁵⁴ Srov. jednání sjezdu FDP v Hamburku na počátku června 1957 in: AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1970.

⁴⁵⁵ Srov. cíle FDP stanovené berlínským sjezdem spolkové FDP v druhé polovině ledna 1957 in: AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II, s. 1860 a cíle stanovené stranickým kongresem v Hamburku na počátku června 1957 in: tamtéž, s. 1969.

To, co platilo pro BHE, se jistým způsobem týkalo i Německé strany. Její naděje na dosažení takové procentové míry, aby se mohla stát skutečnou „německou stranou“ zastupující celou SRN, se nenaplnily. Do Bundestagu se nakonec dostala jen díky volební dohodě s CDU a může tak být právem nazývána jako „přívěsková strana“.⁴⁵⁶ V této situaci neměla žádné šance do budoucna.

II.6.3. Změna koncepce politiky SPD po volbách v roce 1957

Jestliže chtěla SPD získat nové voliče, bylo pro ni nezbytné, aby vyloučila z programu vše, co vypadalo „rudě“. Předně to vyžadovalo ideologický očišťovací proces, který by v budoucnu umožnil také příslušníkům obou křesťanských vyznání volit bez konfliktu svědomí sociální demokraty. Za druhé to znamenalo, že všechny vnitropolitické návrhy, které naznačují tendenci k socializaci, musí být staženy, a za třetí, že v zahraničněpolitické oblasti musí být jasně ukázáno, že sociální demokraté žádným způsobem nespolupracují s komunisty.

Na základě poznatku, že jsou tyto změny nezbytné, byl v listopadu 1957 představen nový stranický program, který měl nahradit až dosud platný heidelberský program z roku 1925.⁴⁵⁷ Na politickém postoji SPD se však nejdříve příliš mnoho nezměnilo. Strana se stále ještě stavěla proti požadovanému vyzbrojení, protože se obávala ohrožení sociálních jistot a stability měny. Nadále odmítala všeobecnou brannou povinnost a místo členství v NATO požadovala zapojení do systému kolektivní bezpečnosti. Samozřejmě se také obracela proti atomovému vyzbrojení Bundeswehru. Vyjádření Ollenhauera v Bundestagu k vládnímu prohlášení z listopadu 1957 nedávalo ještě najevo obrat stanoviska ve prospěch národní obrany a Bundeswehru, ačkoli v něm Ollenhauer přitakal „*přiměřené organizaci obrany země*“.⁴⁵⁸ V protikladu k tomu se dala skutečnost, že během zahraničněpolitické debaty ve Spolkovém sněmu v lednu

⁴⁵⁶ Při prvních třech spolkových volbách pomohla CDU překonat DP 5% hranici pro vstup do Bundestagu tím, že se v několika vyhraněných severoněmeckých „baštách“ DP zřekla postavení svých přímých kandidátů.

⁴⁵⁷ KAG 1957, s. 6755. K situaci SPD po volbách 1957 a událostem předcházejícím godesberskému programu srov. Schulz, Klaus-Peter: *Opposition als politisches Schicksal?* Köln 1958 a Pirker, op.cit., s. 245n., přičemž Schulz je pro reformu, Pirker proti.

⁴⁵⁸ BT-Pr. 5.11. 1957, s. 47.

1958 chyběl v Ollenhauerově řeči výslovný požadavek po vystoupení z NATO a zrušení branné povinnosti, eventuálně interpretovat již jako obrat názoru.⁴⁵⁹

První rozhodný krok byl ale učiněn až návrhem předsednictva SPD pro stranický sjezd ve Stuttgartu ze dne 9. května 1958, který doporučoval zlepšení vztahu strany k Bundeswehru.⁴⁶⁰ Rozhodnutí se odůvodňovalo tím, že za dosavadní politiku je zodpovědná pouze vláda, v žádném případě na to nesmějí doplácet vojáci. Návrh ustanovení byl na sjezdu strany schválen. V říjnu 1958 směřoval spolkový ministr obrany Strauss apel na SPD, aby spolupracovala při výstavbě Bundeswehru. Jeho apel byl sice odmítnut, ale vedlejším účinkem této iniciativy bylo usnesení SPD o navázání lepších kontaktů k Bundeswehru a oznámení členům SPD, že mohou do armády vstupovat.⁴⁶¹ Pro SPD se tak Bundeswehr stal „společensky nezávadným“.

Současně vyvstala otázka zahraničněpolitického zakotvení SPD. Sociálním demokratům bylo vytýkáno, že se jednoznačně nehlásí k Západu. Zatímco zásady zahraniční politiky spolkové vlády byly jasné a jednoznačné, pokud se týkaly vymezení pozice SRN mezi Západem a Východem, tak SPD sice odmítala stejně jako CDU spolupráci s komunisty, ale nedokázala se definitivně rozhodnout pro začlenění do západního bloku. Vytyčila si obtížný úkol – hledat třetí cestu, o které CDU tvrdila, že neexistuje. Zároveň ale musela uznat, že dosavadní zahraniční politika spolkové vlády sice nepřinesla znovusjednocení, ale zajistila alespoň relativní bezpečnost v rámci západního společenství, a že se Spolková republika stala hodnotným členem západní obranné aliance. Kritika vládní zahraničněpolitické koncepce se tedy začala jevit jako nemoudrá a SPD musela najít nové pole působnosti.

Tento trend se ukázal už v Ollenhauerově řeči v Bundestagu dne 23. ledna 1958. Tehdy se debatovalo o atomovém vyzbrojení Bundeswehru a o problému všeobecného odzbrojení. SPD odmítala atomové vyzbrojení Bundeswehru a podporovala hnutí „Boj proti atomové smrti“. Spor vyvrcholil vzrušenou debatou ve Spolkovém sněmu ve dnech 20. až 25. března 1958. Sotva povšimnutelným vedlejším výsledkem této diskuse bylo, že SPD tu očividně provedla změnu stanoviska v otázce příslušenství k NATO. Carlo Schmid tehdy poznamenal, že není předmětem debaty, zda by SRN měla zůstat členem NATO, ale jestli by do NATO mělo vstoupit i znovusjednocené Německo.⁴⁶² Něco podobného bylo k zaslechnutí na stranickém sjezdu ve Stuttgartu v květnu 1958,

⁴⁵⁹ Srov. Ollenhauerovu řeč, *BT-Pr.*, 23.1. 1958, s. 312n., *KAG* 1958, s. 6859.

⁴⁶⁰ *AdG: Deutschland 1949 bis 1999*, sv. III, s. 2205n.

⁴⁶¹ Tamtéž, s. 2267n.

⁴⁶² *BT-Pr.* 22. 3. 1958, s. 1022.

kde bylo požadováno, aby se u smluvních partnerů dosáhlo souhlasu se změnou stávajících smluv v zájmu znovusjednocení.⁴⁶³ Tato formulace ukazovala už zřetelný odklon od dosavadních stanovisek.

Nový článek v zahraniční politice SPD představoval takzvaný „německý plán“, vyhlášený dne 18. března 1959.⁴⁶⁴ Tato iniciativa sociálních demokratů vznikla na základě Chruščovova ultimáta z listopadu 1958 a vypuknutí berlínské krize. Návrh SPD ovšem ukazuje, že se strana ještě nedokázala probojovat k novému postoji. Plán byl sestaven, jak uvedli sami autoři, převážně na podkladech z let 1954 a 1955. Jelikož předpokládal paritu SRN a NDR a stanovoval jednání mezi zástupci obou vlád, byl ze strany CDU striktně odmítnut. Křesťanští demokraté argumentovali tím, že jeho realizace by znamenala uznání NDR, že neskýtá dostačující bezpečnost a že jeho jednotlivé kroky jsou plánovány tak, že celoněmecké volby by byly až na posledním místě.⁴⁶⁵ Naproti tomu byl plán ze strany NDR a SSSR vcelku vzato uvítán.⁴⁶⁶ Na základě jejich reakce musela SPD jednoznačně vymezit svou ochotu k jednání, a to zvláště po nabídce dvoustranných rozhovorů mezi vedením SPD a SED.⁴⁶⁷ Po zralé úvaze se sociální demokraté rozhodli, že navázání kontaktů se SED nepřijmou.⁴⁶⁸ O zahraničněpolitickém postoji vůči státům východního bloku se uvnitř vedení SPD zdlouhavě diskutovalo. Jistě se mělo za to, že by se realizací tohoto plánu ztratila důvěra Západu.

Poslanec SPD Karl Mommer před tiskem naznačil, že se strana dohodla na zostření kurzu vůči SSSR, čímž měl být proveden návrat k východní politice Kurta Schumachera.⁴⁶⁹ Toto vyjádření způsobilo Mommerovi ve straně mnoho zloby, ale podstatné je, že tím byl dán podnět k definitivnímu odklonu od německého plánu.⁴⁷⁰ Aby opět získali ztracenou půdu, předložili sociální demokraté 1. února 1960 základní program pro diskusi s komunisty a směrnice pro kontakty s Východem.⁴⁷¹ Na druhou stranu ale prominentní členové strany zopakovali, že znovusjednocení bez rozhovorů

⁴⁶³ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. III, s. 2209n.

⁴⁶⁴ Tamtéž, s. 2388nn.

⁴⁶⁵ Tamtéž, s. 2390.

⁴⁶⁶ Tamtéž, s. 2404n.

⁴⁶⁷ Tamtéž, s. 2405.

⁴⁶⁸ Tamtéž.

⁴⁶⁹ Tamtéž, s. 2480.

⁴⁷⁰ Srov. spor mezi Wehnerem a Mommerem, tamtéž, s. 2480.

⁴⁷¹ KAG 1960, s. 8194n.

s NDR už není nadále možné a že se co nejdříve musí přistoupit k uznání států východního bloku.⁴⁷²

To také ukázala zahraničněpolitická debata v Bundestagu dne 10. února 1960, která už byla vedena pod heslem nutnosti společné zahraniční politiky všech stran.⁴⁷³ Požadavek po společné zahraniční politice byl vysloven už v roce 1957 v prohlášení Adenauerovy vlády, ale dosud nebyl žádnou stranou považován za realizovatelný. Nyní se ale v zahraničněpolitické diskusi ohlašoval nový styl. Sám Adenauer měl pocit, „že se postupně sbližujeme.“⁴⁷⁴ Fritz Erler sice konstatoval zásadní souhlas sociálních demokratů s obranou země, v očích CDU byl ale tento souhlas omezen trvajícím odmítáním branné povinnosti ze strany SPD.⁴⁷⁵ Úplné shody se však dosáhlo v otázce Berlína. „Německý plán“ už nebyl řečníky SPD zmiňován a sociální demokraté se dokonce pokusili překonat CDU ve spojenecké politice. Požadovali zlepšení vztahů k západním mocnostem, ale nutno podotknout, že se zde vynořily staré protiklady: přílišnou náklonnost spolkové vlády vůči Francii kritizovali a přitom se ohrazovali proti relativně chladnému poměru vůči Británii.

Koncem ledna 1959 rozhodlo předsednictvo SPD, že usměrní diskuse o zahraniční i vnitřní politice probíhající od roku 1957 uvnitř strany a že v listopadu 1959 uspořádá v Bad Godesbergu mimořádný programový sjezd, na kterém bude projednán a schválen nový program SPD. Rozhodující podíl na tom měl Herbert Wehner, který definitivně prosadil zásadní souhlas SPD s NATO a s Adenauerovou zahraniční politikou.⁴⁷⁶

Godesberský program upustil od marxistických východisek a nahradil je novými cíli: svobodou, spravedlností a solidaritou. V ekonomické oblasti se vzdal plánovaného hospodářství a socializace, což mělo rozhodný vliv na pozitivní přijetí programu západoněmeckou veřejností. Strana navíc opustila konfrontační postoj vůči církvím a dala jasně najevo svou ochotu přispět k obraně země. Tím se z SPD, do níž mezitím vstoupili mnozí vzdělanci a intelektuálové, takže začala ztrácet svůj původně dělnický charakter, stala strana přijatelná a volitelná i pro široké vrstvy. Nový program strany byl

⁴⁷² KAG 1960, s. 8194n.

⁴⁷³ BT-Pr. 10. 2. 1960, s. 5380.

⁴⁷⁴ Tamtéž, s. 5395.

⁴⁷⁵ Tamtéž.

⁴⁷⁶ Srov. Wehnerovu řeč během sjezdu SPD v listopadu 1959 a jeho proslov v Bundestagu během zahraničněpolitické debaty na konci června 1960 in: AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. III, s. 2538n. a 2663n.

na godesberském sjezdu ve dnech 13. až 15. listopadu 1959 schválen téměř jednomyslně.⁴⁷⁷

⁴⁷⁷ Pouze 16 z celkového počtu 340 delegátů hlasovalo proti, viz tamtéž, s. 2533. Srov. průběh sjezdu a nový program, viz tamtéž, s. 2533-2539 nebo Niehuss / Lindner, op.cit., s. 290-299, dále Pirker, op.cit., s. 277nn.

III. Epilog

V červenci 1958 dostal Adenauer od de Gaulla oficiální pozvání na setkání obou předsedů vlád. Schůzka byla stanovena na 14. září 1958 a měla se konat v de Gaullově domě v Colombey-les-deux-Églises. Kancléř z pozvání příliš nadšený nebyl. De Gaulle odstoupil od dohody o jaderných zbraních a vzhledem k předchozím, poněkud přemrštěným prohlášením se Adenauer obával, že se generál pokusí uzavřít spojeneckou smlouvu se Sovětským svazem, aby mohl vystoupit z NATO a zablokovat evropskou integraci.⁴⁷⁸

Návštěva v Colombey nakonec Adenauera mile překvapila. Během rozmluvy s generálem zjistil, že mají mnoho společného. Shodli se, že NATO je ve špatném stavu, že Británie provádí nemožnou politiku⁴⁷⁹ a že nadešel čas konečného francouzsko-německého usmíření.⁴⁸⁰

Chruščov v rozhovoru s novinářem Waltrem Lippmannem přirovnal setkání Adenauera s de Gaullem k „*Mnichovu*“ v roce 1938, který „*zosnovali britští a francouzští konzervativci, protože chtěli, aby Hitler napadl Rusko.*“⁴⁸¹

Dne 17. září 1958 zaslal de Gaulle prezidentu Eisenhowerovi a premiéru Macmillanovi memorandum, v němž navrhl vytvoření „tříčlenného direktoria nekomunistického světa“, jehož členy by byly USA, Velká Británie a Francie. NATO se mělo stát evropským ramenem direktoria a Francie měla získat právo veta v otázce rozmístění a použití amerických jaderných zbraní na francouzském území. O Spolkové republice Německo se v de Gaullově prohlášení nemluvalo.⁴⁸² Memorandum vyvolalo v Bonnu značnou dávku nevole a zasadilo krutou ránu politice francouzsko-německého přátelství.⁴⁸³

Dne 27. října 1958 přednesl první tajemník ÚV SED, Walter Ulbricht, projev, v němž prohlásil, že se celý Berlín nachází na území NDR a že spadá pod její svrchovanou moc.⁴⁸⁴ Chruščov k tomu 10. listopadu dodal, že všechna sovětská práva a povinnosti v Berlíně mají přejít na NDR a všechna spojenecká vojska se z něj mají

⁴⁷⁸ Williams, op.cit., s. 365.

⁴⁷⁹ „*Anglie je jako boháč, který přišel o veškerý majetek, ale ještě o tom neví.*“ Viz Adenauer, *Erinnerungen*, 1955-1959, s. 428.

⁴⁸⁰ Průběh návštěvy Adenauera v Colombey a výsledky jednání viz AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. III, s. 2253n.

⁴⁸¹ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. III., s. 2280.

⁴⁸² Srov. Williams, op.cit., s. 366.

⁴⁸³ Srov. postoj spolkové vlády k memorandu in: AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. III., s. 2277n.

⁴⁸⁴ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. III., s. 2275.

stáhnout.⁴⁸⁵ O deset dní později navštívil Adenauera sovětský velvyslanec Smirnov, aby mu přečetl oficiální nótu, která prohlašovala postupimskou dohodu z roku 1945 za neplatnou.⁴⁸⁶

Adenauer se pak sešel opět s de Gaullem, tentokrát v Bad Kreuznachu, aby zjistil generálovo stanovisko k vzniklé situaci. Do jisté míry se podařilo napravit německo-francouzské vztahy narušené de Gaullovým plánem tříčlenného direktoria. Na závěr setkání se oba státníci vyslovili ve prospěch udržení statu quo v Berlíně.⁴⁸⁷ Adenauer také poslal dopis Haroldu Macmillanovi, v němž ho žádal, aby napsal Chruščovovi a pokusil se tak odvrátit nebezpečí. Macmillan mu vyhověl, ale bez úspěchu.⁴⁸⁸

Dne 27. listopadu zaslal Chruščov Washingtonu, Londýnu a Paříži nótu, na jejímž základě je informoval o vypršení platnosti berlínského statutu čtyř mocností a nutnosti vypracovat během příštích šesti měsíců statut nový. Pokud by k tomu nedošlo, byl Sovětský svaz odhodlán uzavřít separátní mírovou smlouvu s NDR.⁴⁸⁹

Účastníci zasedání Rady Severoatlantické aliance v prosinci 1958 sovětské ultimátum rozhodně odmítli.⁴⁹⁰ V nótě ze dne 10. ledna 1959 dal Chruščov jasně najevo, že svým návrhem mírové smlouvy má na mysli úplnou změnu poměrů v Německu a odchod západních velmocí.⁴⁹¹ Návrh smlouvy vycházel z existence dvou německých států a demilitarizovaného „svobodného města Berlína.“ Spolková vláda se společně s opozicí pokusila vypracovat protinávrh a přimět západní mocnosti k odmítnutí požadavků Moskvy a k obnovení záruk pro Berlín.

Jak takzvaný „Globkův plán“ vlády, pojmenovaný po státním tajemníku úřadu spolkového kancléře Hansi Globkovi, tak „plán pro Německo“ sociální demokracie předem nevylučovaly uznání NDR. „Globkův plán“ odmítal demilitarizovanou Spolkovou republiku, pro sjednocený Berlín se však takové řešení zdálo možné. Po přechodné době se podle tohoto plánu měly konat svobodné volby v celém Německu a zahájit tak proces znovusjednocení. „Plán pro Německo“ naproti tomu vycházel z existence pásma kontrolovaného zbrojení podle Rapackého plánu, pokud však jde o statut Berlína, nezacházel tak daleko jako „Globkův plán.“ Také zde stály na konci

⁴⁸⁵ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. III., s. 2283.

⁴⁸⁶ Srov. tamtéž, s. 2289.

⁴⁸⁷ Srov. tamtéž, s. 2291n.

⁴⁸⁸ Williams, op.cit., s. 367.

⁴⁸⁹ Znění nóty viz *Dokumente zur Deutschlandpolitik*, ř. IV., sv. 1, s. 151-177.

⁴⁹⁰ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. III., s. 2318.

⁴⁹¹ Znění nóty a návrh mírové smlouvy viz *Dokumente zur Deutschlandpolitik*, ř. IV., sv. 1, s. 537-565.

úvahy o sjednoceném Německu, které se ovšem řídily představami vlády NDR o „konfederaci“.⁴⁹²

Politika západních vlád a spolkové vlády však směřovala především k tomu, aby byl Sovětský svaz ochoten jednat. Když na počátku května 1959 sovětský ministr zahraničí Andrej Gromyko souhlasil s konferencí ministrů zahraničních věcí, bylo jasné, že Moskva nebude za všech okolností trvat na ultimátu termínovaném 27. květnem 1959. Dne 11. května 1959 se v Ženevě sešla konference čtyř velmocí, aby projednala otázku Německa, a tedy i Berlína. Zdlouhavé diplomatické rozhovory sice nepřinesly konkrétní výsledek, ale západním mocnostem se alespoň podařilo zmírnit ultimativní tón sovětských požadavků.⁴⁹³

Vstřícný krok učinil prezident Eisenhower, když pozval Chruščova na návštěvu Spojených států. Ta proběhla v druhé polovině září 1959 a do jisté míry přispěla ke zlepšení americko-sovětských vztahů.⁴⁹⁴ Eisenhower byl ochoten i k ústupkům ohledně Západního Berlína a uvažoval o garancích OSN pro „*statut svobodného města, které by bylo volně spojeno se západním Německem.*“⁴⁹⁵ Další diskuse na toto téma měla být vedena na setkání zástupců čtyř mocností v květnu 1960 v Paříži. K jednání nakonec nedošlo, protože sovětská protivzdušná obrana sestřelila na 1. máje poblíž Sverdlovska americké špiónážní letadlo U-2, čehož Moskva využila, aby plánovanou pařížskou schůzku torpédovala. Chruščov neměl zájem na konfrontaci se Spojenými státy, ale vzhledem k nadcházejícím prezidentským volbám v USA se rozhodl pokračovat v konverzaci o německé otázce až s novým pánem Bílého domu.⁴⁹⁶

K setkání s novým americkým prezidentem Johnem Fitzgeraldem Kennedym došlo na počátku června 1961 ve Vídni. Chruščov během jednání o německé otázce přistoupil na případné garance OSN pro Berlín a souhlasil s přítomností symbolických jednotek čtyř mocností. Pokud by Západ na toto řešení nepřistoupil, Chruščov hrozil, že Sovětský svaz podepíše do 1. prosince 1961 separátní mírovou smlouvu s NDR. Kennedy se dotázal, zda by tato mírová smlouva znamenala omezení či znemožnění přístupu Spojenců do Západního Berlína. Chruščov odpověděl, že o konkrétních

⁴⁹² Srov. „Plán pro Německo“ SPD in: *Dokumente zur Deutschlandpolitik*, ř. IV., sv. 1, s. 1207-1221, k vládnímu plánu srov. Siebenmorgen, op.cit., s. 253nn., dále AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. III., s. 2325-2329.

⁴⁹³ Srov. průběh a výsledky konference in: *Dokumente zur Deutschlandpolitik*, ř. IV., sv. 2.

⁴⁹⁴ Nálevka, Vladimír: „Poznámky na okraj německé otázky“, in: *Historický obzor*, č. V.–VI./1997, s. 130.

⁴⁹⁵ Tamtéž.

⁴⁹⁶ Po volebním vítězství a inauguraci J. F. Kennedyho Chruščov několikrát vyslovil přání setkat se s novým prezidentem v nejbližším možném termínu. Srov. Nálevka, op.cit., s. 130.

podmínkách provozu na spojovacích komunikacích se západní mocnosti budou muset dohodnout přímo s vládou NDR. Prezident Kennedy odmítl možnost, že by Spojené státy jednaly s východoněmeckou vládou, a prohlásil, že pokud by odešly ze Západního Berlína, zpochybnily by veškeré své závazky v Evropě. Rozhovor o berlínské otázce skončil ostrou výměnou názorů.⁴⁹⁷ V závěru vídeňského setkání Kennedy ještě jednou požádal Chruščova, aby oddělil záležitost separátní mírové smlouvy s NDR od problému kontrolního mechanismu na přístupových komunikacích k Západnímu Berlínu. Ten ale odmítl a opětovně potvrdil prosinec 1961 jako finální limit.⁴⁹⁸

Americký prezident se ale nedal zastrašit a hned po návratu do Washingtonu nechal vypracovat radikální scénář možných reakcí USA na případnou realizaci sovětských hrozeb. Součástí bojového scénáře byl i jaderný úder taktického rozsahu vůči jedné ze sovětských vojenských základen na území NDR. Sovětský svaz v té době ještě neměl k dispozici účinné mezikontinentální rakety a Američané byli přesvědčeni, že by dokázali lokální evropskou válku udržet pod svoji kontrolou.⁴⁹⁹ Informace o možném zákroku USA byla záměrně postoupena sovětské zpravodajské službě KGB.⁵⁰⁰ Kromě toho přednesl Kennedy na tiskové konferenci dne 19. července 1961 velmi ostře formulovanou řeč o odhodlání Spojených států udržet existující status quo Západního Berlína a jeho přístupových cest.⁵⁰¹

Chruščov pod vědomím trvajících deficitů ve schopnosti adekvátního odvetného úderu odložil mírovou smlouvu i s ultimátem ad acta a povolil Ulbrichtovi výstavbu zdi, oddělující východní část Berlína od spojeneckých sektorů, přičemž ho důrazně varoval před narušením západoberlínského teritoria.⁵⁰² V noci ze dne 12. na 13. srpna 1961 se berlínská zeď stala skutečností. Spojovací komunikace mezi Spolkovou republikou a Západním Berlínem nebyly nijak dotčeny. Výsledek krize potvrdil status quo rozděleného Berlína i celého Německa.

⁴⁹⁷ Průběh jednání viz *Dokumente zur Deutschlandpolitik*, ř. IV., sv. 6, s. 811 a 817-822.

⁴⁹⁸ Nálevka, op.cit., s. 130.

⁴⁹⁹ Tamtéž.

⁵⁰⁰ Tamtéž.

⁵⁰¹ AdG: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. III., s. 2866n.

⁵⁰² Nálevka, op.cit., s. 130.

Závěr

Období od května 1955, kdy Spolková republika získala suverenitu, do Chruščovova berlínského ultimáta v listopadu 1958 bylo etapou, ve které SRN hrála nezávislou a stále významnější roli na mezinárodní scéně. Svět, ve kterém Spolková republika měla uplatnit svůj vzrůstající vliv, byl v mnoha ohledech komplikovanější než ten na počátku padesátých let, jelikož studená válka začala přecházet do mírnější fáze vztahů mezi Západem a Východem. Chruščovova denunce Stalina na XX. sjezdu KSSS v únoru 1956 dala důvod k optimismu ohledně očekávaného uvolnění sovětského systému, přičemž se předpokládalo, že se toto uvolnění bude vztahovat jak na satelitní státy východního bloku, tak na vztahy mezi Varšavským paktem a Severoatlantickou aliancí. Tento trend potvrdily i neobvyklé cesty představitelů obou bloků: Chruščov a Bulganin navštívili na konci roku 1955 některé asijské země a na počátku následujícího roku i Londýn, Adenauer a Mollet jeli ve stejné době do Moskvy.

Na konci roku 1956 byly naděje na výrazné zlepšení vztahů mezi Východem a Západem ochromeny potlačením maďarského povstání sovětskými vojsky, nicméně během následujícího roku byly opět oživeny. Některé prominentní osobnosti Západu, mezi nimi Hugh Gaitskell a George Kennan, oživily a vypracovaly ideje vzájemného vojenského odzbrojení obou evropských aliancí, které byly proklamovány Edenem a jinými na ženevské konferenci v létě 1955. Tyto západní ideje se odrazily v plánu předloženém na počátku října 1957 polským ministrem zahraničí Adamem Rapackým. Podobné plány a vůbec celá otázka, jak by se mohla zlepšit evropská bezpečnost dohodami o limitech vojenské síly obou bloků, byly diskutovány během odzbrojovacích jednání vedených mezi SSSR a západními mocnostmi po celou tuto periodu, jak před Ženevou, tak i po ní. Navzdory těmto náznakům détente pokračovaly vlády ve Washingtonu a v Bonnu v politice integrace Spolkové republiky do západních struktur, a to v linii, která byla stanovena již na počátku padesátých let.

Naděje spolkového kancléře Konrada Adenauera na dosažení změny poměru sil mezi Východem a Západem skrze německý obranný příspěvek se nenaplnily. Znovuvyzbrojení se stalo elementem stabilizace statu quo ve střední Evropě. Na druhou stranu spolková vláda pod vedením Adenauera usilovala o rychlé vybudování Bundeswehru (a pokud možno vyzbrojeného nejmodernějšími systémy) z toho důvodu, aby dosáhla zrovnoprávnění s ostatními mocnostmi západního bloku.

Zahraničněpolitická koncepce Adenauerovy vlády, ať už se jedná o integraci do západních struktur či výstavbu Bundeswehru a jeho případné vyzbrojení atomovými zbraněmi, byla kritizována především sociálními demokraty, kteří se obávali, že se tak navždy zakotví rozdělení Německa. Uvnitř vládní koalice také nepanovala ohledně této politiky shoda. Na jaře 1956 odešla FDP kvůli nesouhlasu s kancléřovou zahraniční politikou i kvůli Adenauerově stylu vedení kabinetu z vlády, a zpečetila tak definitivní rozpad koalice. Avšak vzhledem k tomu, že CDU/CSU získala v zářijových volbách v roce 1957 absolutní většinu, neměl rozpad koalice na vedení jak vnitřní, tak zahraniční politiky Spolkové republiky žádný vliv.

Suverenita Bonnu na základě zrovnoprávnění byla také úspěchem úzkého spojení s Amerikou. Spojené státy byly oporou první evropské konstrukce. Když se v roce 1953 rýsovala krize integrační politiky, stal se Washington pro Adenauera teprve opravdu nezbytným. Na základě výjimečných vztahů s USA se mu podařilo po dlouhá léta udržovat napětí mezi Západem a Východem, a to v takovém rozsahu, že mohl úspěšně předvést nejlepší provazolezectví své politiky: vyvést Spolkovou republiku z cizí okupace, a to pomocí samotných okupačních mocností, učinit z ní rovnoprávného partnera v západním táboře, navrátit jí armádu, přimět USA k bezpečnostním garancím proti východním hrozbám a zajistit Bonnu právo na spolurozhodování v dialogu západních mocností s Moskvou.

Pro Adenauera bylo méně hroživé pokračování studené války než politika détente, která musela nutně vést k zřeknutí se nároku Západu na celé Německo, a tím především vyjít vstříc sovětskému expanzionismu. Adenauer se obával opětovné dohody vítězných mocností na úkor Německa, jejímž následkem by bylo, že by Německu na dlouhou dobu byla odepřena vlastní politická role a že by se stalo objektem cizích zájmů. Proto nebyl Adenauer ochoten akceptovat znovusjednocení za podmínky nucené neutralizace. Pro jeho koncepci platilo následující pořadí priorit: suverenita – bezpečnost – znovusjednocení. Rozdělení Německa nebylo pro Adenauera z hlediska národních priorit tak závažné jako otázka politického uspořádání ve střední Evropě. Při svých sondážích vůči SSSR šel tak daleko, že byl ochoten zřici se znovusjednocení, když by se na oplátku „zlepšil“ (například na základě neutralizace NDR) politický status v Německu.

Adenauer nehodlal koncipovat politiku zájmového vyrovnání s Moskvou jinak než ve formě požadavku po ukončení sovětské přítomnosti v NDR. Provádět východní politiku ve smyslu détente byl ochoten pouze za předpokladu, že by se Sovětský svaz

dobrovolně vzdal politického vlivu na své satelity. Adenauer požadoval neutralizaci východoevropských a středoevropských států; tato myšlenka měla také hrát roli v pozdějším návrhu „rakouského řešení“ pro NDR. Vzhledem ke svému přesvědčení o expanzionistickém charakteru SSSR považoval Adenauer jakékoli nabídky Moskvy na neutralizaci a uvolnění za pouhou taktiku, která měla pouze sloužit cíli sovětské supremace. Proto odpověděl na sovětské návrhy na neutralizaci ve střední Evropě co do obsahu podobnými návrhy na neutralizaci východní Evropy. Vysoký podíl taktického kalkulu v plánech obou stran přispěl k tomu, že se podstatné politické kroky v této rovině značně ztížily. Jednání s Moskvou o těchto otázkách musela zkrachovat také z toho důvodu, že Adenauer nebyl ochoten k mezinárodnímu uznání NDR. Pro německo-sovětské zájmové vyrovnání tak po roce 1955 neexistovala žádná základna.

Vztahy mezi Spolkovou republikou a Francií byly značně zatíženy tím, že se Paříž snažila až do podzimu 1954 usilovně bránit politickému vzestupu Německa. Přesto byl Adenauer přesvědčen, že francouzské a německé zájmy jsou v mnoha oblastech v podstatě identické. Pouze Spolková republika a Francie tvořily jádro, ze kterého mohla vzniknout integrovaná Evropa, jež by disponovala předpoklady vystupovat ve světové politice jako nezávislý faktor. Sjednocení Evropy bylo z německého hlediska důležité také proto, že jím mohly být nejrychleji odstraněny následky porážky. Přitom v případě evropské integrace nehrozila ztráta německé suverenity.

Ani poté, co se na podzim 1954 podařily překonat největší rozpory mezi Bonnem a Paříží a německo-francouzské vztahy by postaveny na nový základ, nebyly úplně vytvořeny předpoklady pro úzkou německo-francouzskou spolupráci, o kterou Adenauer usiloval. Teprve vláda Félix Gaillarda byla v mnohém přístupnější. Tehdejší nadějně kontakty, při kterých daly obě strany najevo zřetelnou distanci od USA, byly přerušeny pádem Gaillardovy vlády a koncem IV. republiky.

Na konci padesátých let se německá zahraniční politika dostávala postupně do krize, protože její základ, „zvláštní vztah“ k USA, začal být Washingtonem zpochybňován. Německá suverenity, která byla dosažena pomocí USA, byla právě touto mocností stále více ohrožována. Projevil se záměr Washingtonu více omezit manévrovací prostor německé bezpečnostní politiky a plně ji podrobit americkým zájmům. Spojené státy nahradily metodu zájmového vyrovnání vykonáváním tlaku na partnera a v důležitých oblastech své zahraniční politiky dávaly přednost dohodě se SSSR před dobrým vztahem k SRN. Tento vývoj vyvrcholil smlouvou o zákazu

testování jaderných zbraní v létě 1963, ke které Spolková republika musela přistoupit, přestože se jejího vyjednávání neúčastnila, smlouva nesloužila jejím zájmům a dřívější junktim mezi odzbrojením a znovusjednocením tím byl definitivně opuštěn. Vláda amerického prezidenta J. F. Kennedyho se de facto zbavila závazku přijatého pařížskými smlouvami, že USA budou usilovat o znovusjednocení Německa. Místo toho byl Washington kvůli vyrovnání se s Moskvou pouze ochoten přistoupit na status quo v Německu a ve střední Evropě.

Z tohoto vývoje si Adenauer na konci padesátých let učinil závěr, že je třeba změnit koncepci zahraniční politiky. Pomýšlel nahradit úzkou závislost na USA konkrétní německo-francouzskou spoluprací a vytvořit tak nový mocenský faktor v Evropě, který by disponoval možností prosazení vlastních zájmů oproti americkým. Na vytlačení Spojených států z Evropy ale v žádném případě nepomýšlel, jelikož Evropa spojení s USA potřebovala, aby byla schopna vyrovnat převažující moc Sovětského svazu. Na nutné změně politických poměrů na evropském kontinentu se Adenauer shodl s Charlesem de Gaullem, který došel k podobným závěrům z hlediska specifických francouzských zájmů. Německu i Francii šlo o to, aby atomové odstrašení v Evropě bylo zachováno a přitom nebyla omezena její suverenita, ohrožovaná americkou hegemonií.

Resumé

After the ratification of the Paris Treaties on May 5, 1955 the Germany Treaty took full effect. It ended Germany's status as an occupied territory and gives it the rights of a sovereign state, with certain restrictions that remained in place until German reunification. West Germany was allowed to join NATO and to create the Western European Union. With this development, West Germany, under the leadership of Konrad Adenauer, in front of the backdrop of the Cold War became a fully trusted partner of the western allies and with the second draft of the Germany Treaty, West Germany largely regained its sovereignty.

Adenauer's achievements include the establishment of a stable democracy in defeated Germany, a lasting reconciliation with France, a general political reorientation towards the West, recovering limited but far-reaching sovereignty for West Germany by firmly integrating it with the emerging Euro-Atlantic community (NATO and the Organisation for European Economic Cooperation). However, contemporary critics accused Adenauer of cementing the division of Germany, sacrificing reunification and the recovery of territories lost to Poland and the Soviet Union for the sake of speedy integration into the West.

During the Cold War, he advocated West German rearmament and mandatory conscription as an answer to a similar development in East Germany. The 1952 Stalin Note offered to unify the two German states into a single, neutral, disarmed Germany to effect superpower disengagement from Central Europe. Adenauer shared the Western Allies' suspicion about the genuineness of that offer and supported the Allies in their cautious replies. Adenauer's critics, especially on the nationalist side, denounced him for having missed an opportunity for early German reunification. Adenauer's defenders claimed, and continue to argue, that given the realities of the Cold War, reunification and the recovery of lost territories were not realistic goals.

After the Federal Republic of Germany had become the sovereign in 1955, Soviets declared in response their section, the German Democratic Republic, an independent nation. Neither side acknowledged the division, however, and on the surface both maintained a commitment to a united Germany under their respective governments.

Germany was an important issue because it was regarded as the power center of the continent, and both sides believed that it could be crucial to the world balance of power. While both might have preferred a united neutral Germany, the risks of it falling into the enemy's camp for either side were too high, and thus the temporary post-war occupation zones became permanent borders.

To stabilize their European position, Khrushchev and the other European communist states created the Warsaw Pact in 1955 to counter West German rearmament. The Warsaw Pact was formed by the Communists to counter NATO. The Warsaw Pact was the main fear of NATO until the Cold War ended.

While Europe remained a central concern for both sides throughout the Cold War, by the end of the 1950s the situation was frozen. Alliance obligations and the concentration of forces in the region meant that any incident could potentially lead to an all-out war, and both sides thus worked to maintain the status quo. Both the Warsaw Pact and NATO maintained large militaries and modern weapons to possibly defeat the other military alliance.

Obrázková příloha

Spolkový kancléř Konrad Adenauer podepisuje „Smlouvu o Německu“

Bonn, 26. května 1952.

(Bundesarchiv Koblenz)

Všechny cesty marxismu vedou do Moskvy! Proto CDU

Protisovětský plakát CDU,
volební kampaň 1953.

(Haus der Geschichte, Bonn
EB-Nr.: 1994/05/0085)

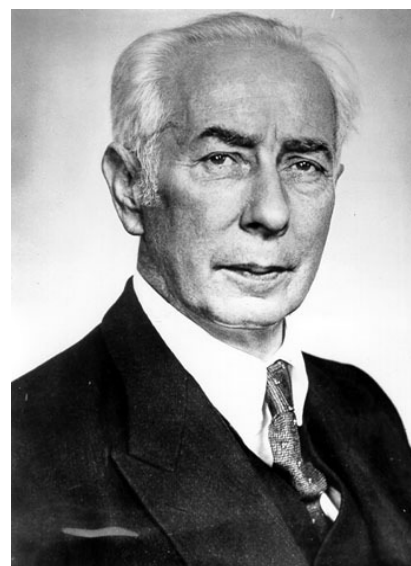

Pracovní porada v kanceláři Dr. Kurta Schumachera

Schumacher stojí v kruhu svých spolupracovníků z SPD Egona Frankeho, Ericha Ollenhauera, Alfreda Naue a Fritze Heineho (zleva doprava).

Hannover 1946.

(Archiv der Sozialen Demokratie, Bonn)

**Portrét spolkového prezidenta
Theodora Heusse**

(leden 1950)

(Deutsches Historisches Museum, Berlin
Inv.-Nr.: BA 112 793, Schirner)

Po podpisu pařížských smluv

Zleva doprava: francouzský ministerský předseda Pierre Mendès-France, spolkový kancléř Konrad Adenauer, britský ministr zahraničí Anthony Eden a americký státní tajemník John Foster Dulles. Paříž, 23. října 1954.
(Bundesbildstelle, Bonn)

Americký státní tajemník John Foster Dulles

Západní Berlín, 25. ledna 1954.
(Deutsches Historisches Museum, Berlin
Inv.-Nr.: BA 34 861/2, Schirner)

**První vztyčení vlajky od konce druhé světové války při příležitosti
vyhlášení suverenity Spolkové republiky**

Bonn, 5. května 1955.
(Deutsches Historisches Museum, Berlin
Inv.-Nr.: BA, Schirner)

Bulganin a Chruščov ve východním Berlíně

Zvláštní vydání Berliner Zeitung, 25. července 1955.
(Haus der Geschichte Bonn, Bibliothek zur Geschichte der DDR)

Přijetí Konrada Adenauera na moskevském letišti dne 8. září 1955

Vlevo od Adenauera sovětský ministerský předseda Nikolaj Bulganin.
(Haus der Geschichte, Bonn, EB.-Nr.: 1992/06/374)

Portrét Gustava Heinemanna,
zakladatele Celoněmecké lidové
strany (GVP), kolem roku 1969.
(Haus der Geschichte, Bonn)

**Stop Adenauerovým
vojenským paktům s
USA!**

Plakát GVP proti
znovuvyzbrojení Spolkové
republiky, volební kampaň
roku 1953.

(Haus der Geschichte, Bonn
EB-Nr.: 1990/6/274)

**Jeho kamarádi,
naši spojenci**

Agitační plakát pro Bundeswehr
integrovaný do NATO,
kolem roku 1956.

(Deutsches Historisches Museum, Berlin
Inv.-Nr.: 1990/276)

Portrét Franze Josefa Strausse

(Kolem roku 1969)

(Deutsches Historisches Museum, Berlin
Inv.-Nr.: D22940756)

Ministr obrany Theodor Blank předává prvním dobrovolníkům jmenovací listiny
 Bonn, 12. listopadu 1955.
 (Bundesbildstelle, Bonn)

**Ministr obrany Theodor Blank s generálporučíkem Adolfem Heusingerem (vlevo) a
 generálporučíkem Hansem Speidelem (vpravo). Bonn 1955.**
 (Deutsches Historisches Museum, Berlin Inv.-Nr.: BA 121 155, Schirner)

Žádné experimenty!

Plakát pro volební kampaň roku 1957, kterým CDU varovala před ztrátou toho, co bylo v uplynulých letech dosaženo. (Haus der Geschichte, Bonn, EB-Nr.: 1993/04/085)

Atomové zbrojení má za následek

hromadnou smrt. SPD upomíná a varuje.

Plakát SPD pro volební kampaň roku 1957, který varuje před vyzbrojením Bundeswehru jadernými zbraněmi. (Haus der Geschichte, Bonn, EB-Nr.: 1994/04/0417)

FDP

Zlatý střed mezi černou a rudou

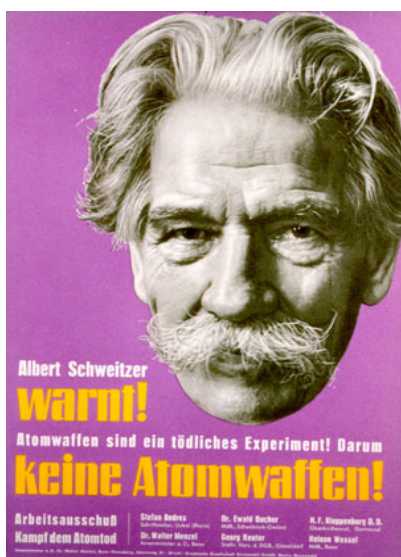
Plakát ke spolkovým volbám roku 1957.

(Haus der Geschichte, Bonn, EB-Nr.: 1987/2/017.46)

Nikita S. Chruščov s Walterem Ulbrichtem (vpravo)
 Východní Berlín, 6. srpna 1957.
 (Deutsches Historisches Museum, Berlin, Inv.-Nr.: BA 53216/3, Schirmer)

Albert Schweitzer varuje! Atomové zbraně jsou smrtonosný experiment!
Proto žádné jaderné zbraně!
 Plakát výboru hnutí „Boj proti atomové smrti“, rok 1958.
 (Haus der Geschichte, Bonn, EB-Nr.: 1993/11/0918)

Třídní bratři – bratři ve zbraní!
 Agitační plakát Varšavského paktu, kolem roku 1965.
 (Haus der Geschichte, Bonn EB-Nr.: L 1994/02/0005)

Stavba zdi v Harzské ulici v Berlíně

(Bundesbildstelle, Bonn)

V neděli 13. srpna 1961 obsadily ozbrojené síly NDR hranice mezi východním a Západním Berlínem a přerušily, nejdříve jen pomocí ostnatého drátu, spojení mezi oběma částmi města. O tři dny později, 16. srpna, vzhledem k absenci jakékoliv reakce z americké strany, začal být drát nahrazován betonovou zdí. V příštích měsících došlo k vybudování opevnění hranic mezi NDR a SRN.

Seznam pramenů a literatury

Publikované prameny a dokumenty:

1. Adenauer, Konrad: *Briefe, 1955-1957*, vyd. Hans Peter Mensing, Berlin 1998, *Briefe, 1957-1959*, vyd. Hans Peter Mensing, Berlin 2000
2. Adenauer, Konrad: *Reden 1917-1967*, vyd. Hans-Peter Schwarz, Stuttgart 1975
3. Archiv der Gegenwart: *Deutschland 1949 bis 1999*, sv. II. září 1953 – říjen 1957 a sv. III. říjen 1957 – květen 1962, Sankt Augustin 2000
4. *Berichte und Dokumentationen* (Auswärtiges Amt / Presse- und Informationsamt der Bundesregierung), sv. III. *Dokumentation zur Entspannungspolitik der Bundesregierung*, Bonn 1976 a sv. VII. *Abrüstung und Rüstungskontrolle. Dokumente zur Haltung der Bundesrepublik Deutschland*, Bonn 1979
5. *Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung*, Bonn
6. *Die Kabinettsprotokolle der Bundesregierung*, Online-Edition: www.bundesarchiv.de
7. *Dokumente der Kommunistischen Partei Deutschlands 1945-1956*, Berlin 1973
8. *Dokumente zur Deutschlandpolitik*, vyd. Bundesministerium des Innern a Bundesarchiv (přehled vydaných svazků viz www.bundesarchiv.de)
9. *Europa-Archiv*
10. Hesse, Joachim Jens / Ellwein, Thomas: *Das Regierungssystem der Bundesrepublik Deutschland*, sv. 2 Materialien, Opladen 1992
11. Keesing's Archiv der Gegenwart (KAG), Wien (od roku 1956: Archiv der Gegenwart, Bonn-Wien-Zurich)
12. *KPD 1945-1965. Abriss, Dokumente, Zeittafel*, Berlin 1966
13. März, Peter: *Dokumente zu Deutschland 1944-1994*, München 1996
14. Münch, Ingo: *Dokumente des geteilten Deutschlands. Quellentexte zur Rechtslage des deutschen Reiches, der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen demokratischen Republik*, Stuttgart 1975

15. Niehuss, Merith / Lindner, Ulrike: *Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung*, sv. 10 Besatzungszeit, Bundesrepublik und DDR 1945-1969, Stuttgart 1998
16. Reiman, Michal / Luňák, Petr: *Studená válka 1954-1964: sovětské dokumenty v českých archivech*, Brno 2000
17. Siegler, Heinrich: *Dokumentation zur Deutschlandfrage*, sv. I. Von der Atlantik - Charta 1941 bis zur Aufkündigung des Berlin-Status durch die UdSSR 1958, sv. III. Wortlaut der Verträge, Bonn 1961
18. Siegler, Heinrich: *Wiedervereinigung und Sicherheit Deutschlands*, sv. I 1944-1963, Bonn 1967
19. *Verhandlungen des Deutschen Bundestages. Stenographische Berichte.* Bonn (Plenarprotokolle – BT-Pr.)
20. *Verhandlungen des Deutschen Bundestages und des Bundesrates.* München (Bundestagsdrucksachen – BT-Drs.)

Internetové stránky:

1. www.bundesarchiv.de
2. www.bundestag.de
3. www.bundeswehr.de
4. www.documentarchiv.de
5. www.wilsoncenter.org (www.cwihp.org)
6. www.de.wikipedia.org

Periodika:

1. Frankfurter Allgemeine Zeitung
2. Der Spiegel, Hamburg
3. Die Welt, Hamburg
4. Die Zeit, Hamburg

Časopisecké články a sborníkové studie:

1. Benz, Wolfgang: „Kurt Schumachers Europakonzeption“, in: *Vom Marshallplan zur EWG. Die Eingliederung der Bundesrepublik Deutschland in die westliche Welt*, München 1990, s. 47-61
2. Cioc, Mark: „Abschreckung und Verteidigung. Die Kontroverse über die Atombewaffnung in der Ära Adenauer 1949-1963“, in: *Vom Marshallplan zur EWG. Die Eingliederung der Bundesrepublik Deutschland in die westliche Welt*, München 1990, s. 501-514
3. Guillen, Pierre: „Frankreich und die NATO-Integration der Bundesrepublik“, in: *Vom Marshallplan zur EWG. Die Eingliederung der Bundesrepublik Deutschland in die westliche Welt*, München 1990, s. 427-445
4. Horčíčka, Václav: „Druhá berlínská krize a politika Spolkové republiky“, in: *Historický obzor*, č. IX.-X. / 2000, s. 217n.
5. Jacobsen, Hans-Adolf: „Zur Rolle der öffentlichen Meinung bei der Debatte um die Wiederbewaffnung 1950-1955“, in: *Aspekte der deutschen Wiederbewaffnung bis 1955*, Boppard am Rhein 1975
6. Kielmansegg, Johann Adolf: „Militärischer Berater auf der Konferenz von London 1954“, in: *Vom Kalten Krieg zur deutschen Einheit. Analysen und Zeitzeugenberichte zur deutschen militärgeschichte 1945 bis 1995*, München 1995, s. 115-123
7. Küsters, Hanns Jürgen: „Der Streit um Kompetenzen und Konzeptionen deutscher Europapolitik 1949-1958“, in: *Vom Marshallplan zur EWG. Die Eingliederung der Bundesrepublik Deutschland in die westliche Welt*, München 1990, s. 335-370
8. Maizière, Ulrich: „Zur Mitwirkung der Bundesrepublik Deutschland an der Nuklearstrategie der NATO (1955-1972)“, in: *Deutschland zwischen Krieg und Frieden*, Bonn 1990
9. Nálevka, Vladimír: „Poznámky na okraj německé otázky“, in: *Historický obzor*, č. V. – VI. / 1997, s. 129-130
10. Schwarz, Hans-Peter: „Adenauer und die Kernwaffen“, in: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 37/1989, č. 4, s. 567-593

11. Schwengler, Walter: „Sicherheit vor Deutschland. Völkerrechtliche Bindungen der Bundesrepublik Deutschland nach den Pariser Verträgen von 1954“, in: *Vom Kalten Krieg zur deutschen Einheit. Analysen und Zeitzeugenberichte zur deutschen militärgeschichte 1945 bis 1995*, München 1995, s. 101-113
12. Thoss, Bruno: „Sicherheits-und deutschlandpolitische Komponenten der europäischen Integration zwischen EVG und EWG 1954-1957“, in: *Vom Marshallplan zur EWG. Die Eingliederung der Bundesrepublik Deutschland in die westliche Welt*, München 1990, s. 475-500
13. Thoss, Bruno: „Zwei deutsche Staaten – zwei deutsche Armeen. Der Beitritt von Bundesrepublik und DDR zu den Bündnissen 1954/56“, in: *Vom Kalten Krieg zur deutschen Einheit. Analysen und Zeitzeugenberichte zur deutschen militärgeschichte 1945 bis 1995*, München 1995, s. 83-99

Paměti:

1. Adenauer, Konrad: *Erinnerungen: 1953-1955*, Stuttgart 1966,
Erinnerungen: 1955-1959, Stuttgart 1967
2. Brandt, Willy: *Erinnerungen*, Frankfurt am Main, 1989
3. Eckardt, Felix von: *Ein unordentliches Leben. Lebenserinnerungen*, Düsseldorf 1968
4. Kroll, Hans: *Lebenserinnerungen eines Botschafters*, Köln 1967
5. Krone, Heinrich: *Tagebücher*, 1. sv. 1945-1961, přep. Hans-Otto Kleinmann, Düsseldorf 1995
6. Schmid, Carlo: *Erinnerungen*, München 1981
7. Strauss, Franz Josef: *Die Erinnerungen*, Berlin 1989

Literatura:

1. Althaus, Hans-Peter: *Einfluss und Rationalität westdeutscher Sicherheitspolitik in der NATO 1955-1965*. Inaugural-Dissertation an der Phil. Fakultät, Bonn 1974
2. Bandulet, Bruno: *Die Bundesrepublik Deutschland zwischen den USA, der Sowjetunion und Frankreich. Alternativen der deutschen Aussenpolitik von*

- 1952 bis 1963. Inaugural-Dissertation an der Phil. Fakultät, Würzburg 1969
3. Baring, Arnulf: *Aussenpolitik in Adenauers Kanzlerdemokratie. Bonns Beitrag zur europäischen Verteidigungsgemeinschaft*, München und Wien 1969
 4. Barth, Peter: *Sicherheitspolitik und Bundeswehr*, Frankfurt am Main 1981
 5. Benz, Wolfgang: *Die Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. I. Politik, Frankfurt am Main, 1989
 6. Benz, Wolfgang: *Deutschland seit 1945*, München 1990
 7. Besson, Waldemar: *Die Aussenpolitik der Bundesrepublik*, München 1970
 8. Birke, Adolf M.: *Die Deutschen und ihre Nation. Nation ohne Haus. Deutschland 1945-1961*, Berlin 1989
 9. Booz, Rüdiger M.: *Hallsteinzeit. Deutsche Außenpolitik 1955–1972*, Bonn 1995
 10. Buczykowski, Ulrich: *Kurt Schumacher und die deutsche Frage. Sicherheitspolitik und strategische Offensivkonzeption vom August 1950 bis September 1951*, Stuttgart 1973
 11. Cioc, Mark: *Pax Atomica: The Nuclear Defense Debate in West Germany during the Adenauer Era*, New York 1988
 12. Doering-Manteuffel, Anselm: *Die Bundesrepublik Deutschland in der Ära Adenauer. Aussenpolitik und innere Entwicklung 1949-1963*, Darmstadt 1983
 13. Dohse, Rainer: *Der dritte Weg. Neutralitätsbestrebungen in Westdeutschland zwischen 1945 und 1955*, Hamburg 1974
 14. Dollinger, Hans: *Die Bundesrepublik in der Ära Adenauer 1949-1963*, München 1966
 15. Dönhoff, Marion: *Deutsche Aussenpolitik von Adenauer bis Brandt*, Hamburg 1970
 16. Drott, Karl: *Sozialdemokratie und Wehrfrage*, Berlin und Hannover 1956
 17. Duignan, Peter: *NATO: Its Past, Present, and Future*, Stanford 2000
 18. Durman, Karel: *Popely ještě žhavé. Velká politika 1938-1991. Díl I., Světová válka a nukleární mír 1934-1964*, Praha 2004
 19. Ehlert, Hans: *Anfänge westdeutscher Sicherheitspolitik 1945-1956*, sv. 3, München 1993

20. Felken, Detlef: *Dulles und Deutschland. Die amerikanische Deutschlandpolitik 1953-1959*, Inaugural-Dissertation an der Phil. Fakultät, Bonn 1993
21. Fidler, Jiří / Mareš, Petr: *Dějiny NATO*, Praha 1997
22. Finger, Stefan: *Franz Josef Strauss. Ein politisches Leben*, München 2005
23. Foerster, Roland: *Anfänge westdeutscher Sicherheitspolitik 1945-1956*, Bd. 1, München, 1982
24. Genschel, Dietrich: *Wehrreform und Reaktion. Die Vorbereitung der Inneren Führung 1951-1956*, Hamburg, 1972
25. Grewe, Wilhelm G.: *Deutsche Aussenpolitik der Nachkriegszeit*, Stuttgart 1960
26. Gutsche, Michael Jörg: *Die Entwicklung der FDP von ihren Anfängen bis 1961*, Bodenheim 1984
27. Hanrieder, Wolfram F.: *Deutschland, Europa, Amerika. Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland 1945-1989*, München 1995
28. Jacobsen, Hans-Adolf / Stenzl, Otto: *Deutschland und die Welt. Zur Aussenpolitik der Bundesrepublik 1949-1963*, München 1964
29. Kaack, Heino: *Geschichte und Struktur des deutschen Parteiensystems*, Opladen 1971
30. Kleinmann, Hans O.: *Geschichte der CDU 1945-1982*, Stuttgart 1992
31. Klotzbach, Kurt: *Der Weg zur Staatspartei. Programmatik, praktische Politik und Organisation der deutschen Sozialdemokratie 1945 bis 1965*, Bonn 1982
32. Koch, Diether: *Heinemann und die Deutschlandfrage*, München 1972
33. Koch, Peter: *Konrad Adenauer. Eine politische Biographie*, Hamburg 1985
34. Köhler, Henning: *Adenauer. Eine politische Biographie*, Frankfurt a. M. 1994
35. Lilge, Herbert: *Deutschland von 1955-1963*, Hannover 1965
36. Loth, Wilfried: *Die Sowjetunion und die deutsche Frage*, Göttingen 2007
37. Loth, Wilfried: *Ost-West Konflikt und die deutsche Frage*, München 1989
38. Löwke, Udo: *„Für den Fall, dass ...“ SPD und Wehrfrage 1949-1955*, Hannover 1969

39. Morgan, Roger: *The United States and West Germany 1945-1973*, London 1974
40. Münch, Matthias: *Bundeswehr – Gefahr für die Demokratie?*, Köln 1983
41. Noack, Paul: *Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland*, Stuttgart 1981
42. Pirker, Theo: *Die SPD nach Hitler. Die Geschichte der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands 1945-1964*, München 1965
43. Schmückle, Gerd: *Ohne Pauken und Trompeten. Erinnerungen an Krieg und Frieden*, Stuttgart 1982
44. Schöllgen, Gregor: *Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland*, München 1999
45. Schwarz, Hans-Peter: *Adenauer, sv. II. Der Staatsmann: 1952-1967*, Stuttgart 1991
46. Schwarz, Hans-Peter: *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, sv. II., III. Stuttgart 1981, 1983
47. Siebenmorgen, Peter: *Gezeitenwechsel. Aufbruch zur Entspannungspolitik*, Bonn 1990
48. Steininger, Rolf: *Deutsche Geschichte. sv. III.*, Frankfurt am Main 2002
49. Thomas, Siegfried: *Der Weg in die NATO. Zur Integrations- und Remilitarisierungspolitik der BRD 1949-1955*, Berlin 1978
50. Vykoukal, Jiří a kol.: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Praha 2000
51. Wettig, Gerhard: *Entmilitarisierung und Wiederbewaffnung in Deutschland 1943-1955*, München 1967
52. Williams, Charles: *Adenauer. Otec nového Německa*. Praha 2002
53. Willis, F. Roy: *France, Germany, and the New Europe, 1945-67*, Stanford 1968